

ATLAS HISTORYCZNY MIAST POLSKICH

Redaktor ROMAN CZAJA

TOM V

MAŁOPOLSKA

Redaktor ZDZISŁAW NOGA

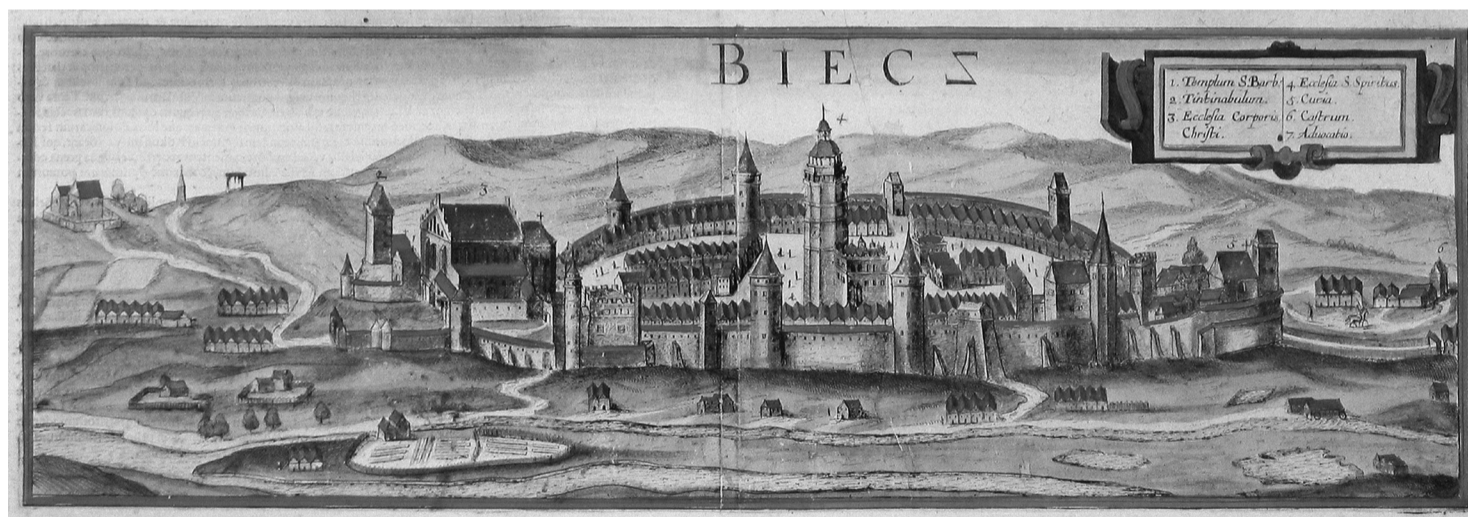
ZESZYT 7

BIECZ

Redaktor ZDZISŁAW NOGA

Autorzy

ZBIGNIEW BEIERSDORF, PAWEŁ KOCANĀDA, BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI, ZDZISŁAW NOGA

Opracowanie kartograficzne: TOMASZ SZPYTMA
Tłumaczenie na język angielski: ANNA MALESZKA

TORUŃ-KRAKÓW 2021

HISTORICAL ATLAS OF POLISH TOWNS

Editor ROMAN CZAJA

VOLUME V

MAŁOPOLSKA LESSER POLAND

Editor ZDZISŁAW NOGA

FASCICLE 7

BIECZ

Editor ZDZISŁAW NOGA

Authors

ZBIGNIEW BEIERSDORF, PAWEŁ KOCANĀDA, BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI, ZDZISŁAW NOGA

Cartographic elaboration: TOMASZ SZPYTMA
English translation: ANNA MALESZKA

TORUŃ-KRAKÓW 2021

Recenzenci – Reviewers:

MATEUSZ GOLIŃSKI (Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego)

RAFAŁ EYSYMONTT (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego)

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017–2022, nr projektu 11H 16 020984

Publication financed under the program of the Minister of Science and Higher Education under the name
„National Program for the Development of Humanities” in the years 2017–2022, project number 11H 16 020984

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Korekta:

JOANNA KULAWIK

KAMIL JODŁOWIEC

ISBN 978-83-65127-53-2

© Copyright by Towarzystwo Naukowe w Toruniu & Zdzisław Noga,
Toruń–Kraków 2021

Na okładce | on the cover

Biecz, panorama od południa, początek XVII w.

Panorama of Biecz from the south, early 17th

Wydawca | Publisher

Towarzystwo Naukowe w Toruniu

Koordinacja prac wydawniczych | Edition coordinated by

Tomasz Kulawik

Skład i łamanie | Typesetting

Wydawnictwo ANTYKWA, Kraków

Opracowanie komputerowe materiału ilustracyjnego | Computer processing of the illustrative material

Artur Koziol – Agencja Reklamowa NOVUM, Kraków

Druk | Printed by

Leyko

SPIS TREŚCI | TABLE OF CONTENTS

ROMAN CZAJA
Wstęp 7
ZDZISŁAW NOGA
Wprowadzenie 9

I. OPRACOWANIA TEKSTOWE

PAWEŁ KOCĄNDA, ZBIGNIEW BEIERSDORF, BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI
Faza przedlokacyjna 11

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI
Lokacja miasta i jej bezpośrednie konsekwencje 13

PAWEŁ KOCĄNDA
Fortyfikacje 16

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI, współpraca ZBIGNIEW BEIERSDORF
Miasto w późnym średniowieczu i u progu ery nowożytnej
(od połowy XIV do połowy XVII wieku) 18

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI
Regres miasta (druga połowa XVII wieku – rok 1772) 34

ZBIGNIEW BEIERSDORF, współpraca BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI
W okresie niewoli narodowej (1772–1918) 36

ZBIGNIEW BEIERSDORF
Biecz w wiekach XX i XXI 40

Wskazówki bibliograficzne 79
opracował ZDZISŁAW NOGA

II. OPISY REPRODUKCJI

1. **Plany i mapy** 81
opracował ZDZISŁAW NOGA

2. **Widoki i panoramy** 82
opracował ZDZISŁAW NOGA

III. CZĘŚĆ KARTOGRAFICZNA

1. **Plany i mapy**
1.1. Plan katastralny Biecza (centrum, przerys), 1850
1.2. Plan katastralny Biecza (centrum), 1850
1.3. Plan katastralny Biecza, 1850

ROMAN CZAJA
Foreword 8
ZDZISŁAW NOGA
Introduction 10

I. ESSAYS AND TEXTS

PAWEŁ KOCĄNDA, ZBIGNIEW BEIERSDORF, BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI
Pre-charter phase 45

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI
Incorporation and its immediate results 47

PAWEŁ KOCĄNDA
Fortifications 51

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI, collaboration ZBIGNIEW BEIERSDORF
The town in the late Middle Ages and at the dawn of early
modernity (from the mid-14th to mid-17th century) 53

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI
The regress of the town (second half of the 17th century –
1772) 69

ZBIGNIEW BEIERSDORF, collaboration BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI
At the time of Partitions and Foreign Rule (1772–1918) 71

ZBIGNIEW BEIERSDORF
Biecz in the 20th and 21st centuries 75

Bibliography 79
compiled by ZDZISŁAW NOGA

II. DESCRIPTION OF THE REPRODUCTIONS

1. **Plans and Maps** 85
compiled by ZDZISŁAW NOGA

2. **Views and panoramas** 86
compiled by ZDZISŁAW NOGA

III. CARTOGRAPHIC SECTION

1. **Plans and Maps**
1.1. Cadastral plan of Biecz (town centre, redraw), 1850.
1.2. Cadastral plan of Biecz (town centre), 1850.
1.3. Cadastral plan of Biecz and Korczyna, 1850.

- 1.4. Mapa topograficzna Galicji (tzw. mapa Miega), sekcja 68, 1779–1783
- 1.5. Mapa topograficzna Galicji (I zdjęcie franciszkańskie Galicji), sekcja 9, 1860–1864
- 1.6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Biecz, 1975.
- 1.7. Kierunki zagospodarowania przestrzennego Gminy Biecz, 2017
- 1.8. Mapa topograficzna Biecza i okolic, 2020

2. Widoki i panoramy

- 2.1. Biecz, panorama od południa, początek XVII w.
- 2.2. Biecz, od południa, 1. ćwierć XVII w.
- 2.3. Biecz, panorama od południa, 1659
- 2.4. Biecz od południowego zachodu, ok. 1837
- 2.5. Biecz, widok od południowego zachodu, ok. 1880
- 2.6. Biecz, kolegiata Bożego Ciała, widok od południowego zachodu, 1865–1866
- 2.7. Biecz, widok ogólny miasta od południowego zachodu, przed 1883
- 2.8. Biecz, kolegiata Bożego Ciała, widok od południowego zachodu, przed 1892
- 2.9. Biecz, wieża ratuszowa, przed 1895
- 2.10. Biecz, kolegiata Bożego Ciała, widok od południowego zachodu, 1894–1900
- 2.11. Biecz, ratusz, 1894–1900
- 2.12. Biecz widok miasta od południowego zachodu, 1894/1900
- 2.13. Biecz, widok od południowego zachodu, 1896
- 2.14. Biecz, Kościół Bożego Ciała, ok. 1920
- 2.15. Kościół parafialny i dzwonnica w Bieczu, ok. 1930
- 2.16. Biecz z lotu ptaka, 2019
- 2.17. Biecz z lotu ptaka, 2019
- 2.18. Biecz, Ortofotomapa, 2019

3. Rekonstrukcje rozwoju przestrzennego miasta

- 3.1. Biecz. Rozwój przestrzenny od XIII w. do 2019
Opracowali: Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski
- 3.2. Biecz w VIII–XIII w. (faza przedlokacyjna)
Opracował Paweł Kocańda
- 3.3. Biecz. Rozwój przestrzenny od lokacji do połowy XIV w.
Opracował Bogusław Krasnowolski
- 3.4. Biecz. Rozwój przestrzenny od poł. XIV do poł. XVIII w.
Opracowali: Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski
- 3.5. Biecz. Rozwój przestrzenny (1772–1918)
Opracowali: Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski
- 3.6. Biecz. Rozwój przestrzenny (1918–2019)
Opracowali: Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski
- 3.7. Biecz. Właściciele nieruchomości (centrum, przelom XVI/XVII w.)
Opracowali: Bogusław Krasnowolski
- 3.8. Biecz. Stratygrafia zabudowy, 2019
Opracowali: Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski

- 1.4. Topographical map of Galicia (the so-called Mieg's map), section 68, 1779–1783
- 1.5. Topographical map of Galicia (the 1st Franciscan map of Galicia) section 9, 1860–1864
- 1.6. Urban planning map of Biecz, 1975
- 1.7. Spatial planning map of Biecz Municipality, 2017
- 1.8. Topographical map of Biecz and surrounding areas, 2020

2. Views and panoramas

- 2.1. Panorama of Biecz from the south, early 17th c.
- 2.2. Biecz seen from the south, 1st quarter of the 17th c.
- 2.3. Panorama of Biecz from the south, 1659
- 2.4. Biecz seen from the south-west, ca. 1837
- 2.5. View of Biecz from the south-west, ca. 1880
- 2.6. Biecz, Corpus Christi Collegiate Church, view from the south-west, 1865–1866
- 2.7. Biecz, general view of the town from the south-west, before 1883
- 2.8. Biecz, Corpus Christi Collegiate Church, view from the south-west, before 1892
- 2.9. Biecz, town hall tower, before 1895
- 2.10. Biecz, Corpus Christi Collegiate Church, view from the south-west, 1894–1900
- 2.11. Biecz, town hall, 1894–1900
- 2.12. View of Biecz from the south-west, 1894/1900
- 2.13. View of Biecz from the south-west, 1896
- 2.14. Biecz, Corpus Christi Church, ca. 1920
- 2.15. Parish church and belfry in Biecz, ca. 1930
- 2.16. Bird's eye view of Biecz, 2019
- 2.17. Bird's eye view of Biecz, 2019
- 2.18. Ortophotomap of Biecz, 2019

3. Reconstruction of the city's spatial development

- 3.1. Biecz. Spatial development from the 13th c. until 2019
Compiled by Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski
- 3.2. Biecz in the 8th–13th c. (pre-charter phase)
Compiled by Paweł Kocańda
- 3.3. Biecz. Spatial development from the issuing of municipal charter to the mid-14th c.
Compiled by Bogusław Krasnowolski
- 3.4. Biecz. Spatial development from the mid-14th c. until the mid-18th c.
Compiled by Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski
- 3.5. Biecz. Spatial development (1772–1918)
Compiled by Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski
- 3.6. Biecz. Spatial development (1918–2019)
Compiled by Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski
- 3.7. Biecz. Property owners (town centre, 16/17th c.).
Compiled by Bogusław Krasnowolski
- 3.8. Biecz. Stratigraphy of development, 2019
Compiled by Zbigniew Beiersdorf, Bogusław Krasnowolski

WSTĘP

Atlas historyczny Biecz jest kolejnym zeszytem piątego tomu *Małopolska*, publikowanego w serii „Atlasu historycznego miast polskich”. Wydawana jest ona pod patronatem Międzynarodowej Komisji Historii Miast (The International Commission for the History of Towns), która świadoma związku między rozwojem miast a formowaniem się europejskiego dziedzictwa kulturowego uznała na kongresie w Wiedniu w 1965 roku publikację „Atlasu historycznego miast” za jeden z głównych celów swojej działalności naukowej. Podstawowe zasady edycji Atlasów zostały wypracowane na konferencji w Oxfordzie w 1968 roku, a następnie ponownie przedyskutowane i uzupełnione na konferencji ich wydawców w Münster w 1995 roku. Zgodnie z tymi wskazówkami Atlasy narodowe powinny być wydawane w formie odrębnych zeszytów poświęconych poszczególnym miastom. Najważniejszym celem tego przedsięwzięcia jest stworzenie bazy źródłowej do badań porównawczych nad urbanizacją Europy i przemianami przestrzennymi miast. Ponadto zawarty w Atlasach materiał kartograficzny może być wykorzystywany:

- 1) dla celów komunalnych, prac urbanistycznych, architektonicznych, konserwatorskich i ochrony środowiska,
- 2) dla celów pedagogicznych i dydaktycznych w szkołach i uczelniach wyższych,
- 3) do popularyzacji wiedzy o przeszłości miast.

Zgodnie z zaleceniami Międzynarodowej Komisji Historii Miast najważniejszą mapą każdego zeszytu jest plan pomiarowy z epoki przedprzemysłowej w skali 1:2500. Do kanonu edytorskiego należą jeszcze: współczesna mapa miasta, historyczna mapa regionu w skali od 1:25 000 do 1:100 000, mapa rozwoju przestrzennego miasta w skali 1:10 000 lub 1:5000. Poza tym

Atlasy mogą odpowiednio do możliwości wydawców zawierać mapy tematyczne oraz reprodukcje najbardziej interesujących źródeł kartograficznych i widoków. Integralną część każdego zeszytu stanowi część tekstowa, przedstawiająca dzieje miasta ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju przestrzennego i wyników badań urbanistycznych oraz opis reprodukcji i wskazówki bibliograficzne.

Dotychczas pod patronatem Międzynarodowej Komisji Historii Miast ukazały się Atlasy ponad 540 miast z 19 krajów Europy (zob. lista atlasów: <https://www.ria.ie/research-projects/irish-historic-towns-atlas/european-project>). Projekt „Atlas historyczny miast polskich” został zapoczątkowany przez prof. Antoniego Czacharowskiego w 1993 roku w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W następnych latach prace nad atlasami historycznymi miast Śląska podjął zespół wrocławski pod kierunkiem prof. Marty Młynarskiej-Kaletynowej i prof. Rafała Eysymontta oraz zespół krakowski, wydający Atlasy miast małopolskich, pod kierunkiem prof. Zdzisława Nogi. Efektem dotychczasowych prac edytorskich polskich zespołów atlasowych badań jest opublikowanie trzydziestu dwóch atlasów oraz przygotowanie do druku kilku kolejnych zeszytów. Wydawca i Autorzy *Atlasu historycznego Biecz* za punkt wyjścia do swoich prac przyjęli założenia edytorskie zaproponowane przez Międzynarodową Komisję Historii Miast. Celem prezentowanego wydawnictwa jest włączenie do międzynarodowego programu badawczego nad urbanistyką europejską źródeł kartograficznych dotyczących jednego z najstarszych miast Małopolski.

Roman Czaja

FOREWORD

The Historical Atlas of Biecz is another fascicle of the fifth, *Lesser Poland* volume, published as part of the series of *Historical Atlas of Polish Towns*. This atlas is published under the auspices of the International Commission for the History of Towns, which, aware of the relationship between the urban development and formation of European cultural heritage, at the congress in Vienna in 1965, decreed the publication of *Historic Towns Atlases* to be one of the major aims of its research activity. The fundamental rules of the edition of atlases were set out at the conference in Oxford in 1968; they were later discussed and completed at the conference of publishers of *Atlases* held in Münster in 1995. According to these guidelines, national atlases should be issued in the form of separate fascicles devoted to individual towns. The most important aim of the project is to create a source database for the comparative research on the urbanisation of Europe and the spatial transformation of towns. Moreover, the cartographic material included in *Atlases* may be used:

- 1) for communal purposes as well as urban, architectural, and conservation works, including environmental protection,
- 2) for pedagogical and teaching purposes in schools and universities,
- 3) for disseminating knowledge about the history of towns.

In accordance with the recommendations of the International Commission for the History of Towns, the most important map of every fascicle is a cadastral map from the pre-industrial period with a scale of 1:2,500. The editorial canon also comprises: a contemporary map of the town, a historical map of the region with a scale ranging from 1:25,000 to 1:100,000, as well as a map of the spatial development of the town with a scale

of 1:10,000 or 1:5,000. The atlases may include thematic maps and reproductions of the most interesting cartographic sources and views. An integral part of each fascicle is the text presenting the history of the town focused primarily on the spatial development and the results of urban development research, the description of reproductions, and bibliographic references.

As of today, over 540 towns from 19 European countries (see the list of atlases: <https://www.ria.ie/research-projects/irish-historic-towns-atlas/european-project>) have been published under the patronage of the International Commission for the History of Towns. The Historical Atlas of Polish Towns project was originated by Prof. Antoni Czacharowski in 1993 in the Institute of History and Archival Sciences of the Nicolaus Copernicus University in Toruń. In the following years, the project was also undertaken by the Wrocław team supervised by Prof. Marta Młynarska-Kaletynowa and Prof. Rafał Eysymontt, publishing the atlases of Silesian towns, and the Cracow team, publishing atlases of towns of Lesser Poland under the supervision of Prof. Zdzisław Noga. As a result of the editorial work of Polish atlas teams, thirty-two atlases have been published so far, whereas several other atlases are ready for being printed. The editor and authors of the *Historical Atlas of Biecz* have adopted the editorial principles laid down by the International Commission for the History of Towns and used them as a starting point for the publication. The ultimate aim of this fascicle is to contribute to the international research programme by making available cartographic sources on one of the oldest towns in Lesser Poland.

Roman Czaja

WPROWADZENIE

Dzieje królewskiego miasta Biecza sięgają XIII wieku i są świadectwem świetności tego ośrodka w dawnych wiekach, wyrosłej głównie na handlu z Węgrami. Niniejszy *Atlas*, zgodnie z zasadami serii został poświęcony rozwojowi przestrzennemu miasta od jego lokacji po czasy współczesne.

Atlas składa się z dwóch zasadniczych części – kartograficznej i opisowej. W tej pierwszej opublikowano wybrane plany i widoki miasta. Zgodnie z wytycznymi Międzynarodowej Komisji Historii Miast znalazł się tu najdawniejszy plan pomiarowy z epoki przedindustrialnej, czyli wykonany w 1850 roku plan katastralny Biecza w jego ówczesnych granicach, przeskalowany do 1:2500. Oddzielne opublikowano połączone plany katastralne miasta i tych terenów, które dziś należą do Biecza; przerysowano je do skali 1:10000. Poza tym kartografia dawna Biecza przedstawia się mizernie. Dość powiedzieć, że wspomniany plan katastralny to jedyne źródło kartograficzne z epoki przedindustrialnej poświęcone wyłącznie temu miastu. W *Atlasie* powinna się również znaleźć współczesna do najstarszego planu pomiarowego mapa topograficzna miasta i okolic. Najlepszą mapą topograficzną odpowiadającą tym kryteriom jest zdjęcie józefińskie Galicji, tzw. mapa Miega, wykonane w latach 1779–1782 w skali 1:28800 oraz tzw. drugie zdjęcie (franciszkańskie) Galicji z lat sześćdziesiątych XIX wieku¹. Ponadto, zgodnie ze wspomnianymi wytycznymi, opublikowano współczesną mapę topograficzną miasta i najbliższej jego okolicy w skali 1:10000. Lepiej zachowały się dawne widoki Biecza, a wśród nich najstarszy i najcenniejszy widok miasta, pochodzący z początku XVII wieku, oraz jego mniej już cenne przeróbki i szereg dziewiętnastowiecznych litografii, a także unikatowych fotografii z przełomu XIX/XX stulecia. Dołączono także współczesną ortofotomapę w skali 1:2500 i dzisiejsze widoki Biecza z lotu ptaka.

Obok planów dawnych *Atlas* zawiera współczesne rekonstrukcje rozwoju przestrzennego Biecza, w tym wymagany w serii przeglądowy plan Biecza od jego lokacji po czasy współczesne,

a także kilka planów bardziej szczegółowych, obejmujących krótsze okresy. Osobno ujęto dzieje przedlokacyjne. Na szczególną uwagę zasługuje kartograficzne przedstawienie właścicieli nieruchomości, które jest wynikiem żmudnych i szczegółowych studiów źródłowych. Na odrębnym planie przedstawiono strygrafię zabudowy.

W części tekstowej *Atlasu* znajdzie Czytelnik charakterystykę głównych etapów rozwoju przestrzennego miasta i jego zaplecza od czasów przedlokacyjnych do współczesnych. Dołączone wskazówki bibliograficzne obejmują wybór źródeł zawierających informacje głównie o Bieczu, opracowania ogólne historii miasta i ważniejsze prace monograficzne wykorzystane w niniejszym *Atlasie*.

Mamy nadzieję, że *Atlas historyczny Biecza* będzie mógł być wykorzystany, zgodnie z założeniem serii, do badań porównawczych nad miastami europejskimi, do planowania przestrzennego i ochrony krajobrazu, wreszcie do celów dydaktycznych i popularyzacji, także zagranicą, jednego z ważniejszych dawnych miast Małopolski. Dlatego zdecydowano się na wydanie dwujęzyczne, w języku polskim i angielskim.

Atlas nie mógłby powstać bez życzliwości przełożonych instytucji przechowujących podstawową dokumentację kartograficzną. Szczególne słowa podziękowań składamy na ręce Pani Marty Bartus – Dyrektora Muzeum Ziemi Bieckiej – i jego Kustosza Pani Urszuli Niziolek, za życzliwość i pomoc daleko wykraczającą poza standardowe relacje. Podziękowania kierujemy do Pana Mirosława Wędrychowicza Burmistrza Miasta Biecza i do Sekretarza Pana Jana Szkaradka. Szczególnie dziękujemy Pani Kierownik Annie Witek z Urzędu Miasta i Gminy Biecz za stałą pomoc w pozyskiwaniu materiałów źródłowych do naszego opracowania. Wreszcie dziękujemy Panu Doktorowi Wojciechowi Walanusowi z Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także Panu Doktorowi Michałowi Niezabitowskiemu Dyrektorowi Muzeum Krakowa za udostępnienie dawnych fotografii Biecza. Dzięki ich życzliwości *Atlas historyczny Biecza* mógł się ukazać w tych trudnych czasach pandemii i ograniczonego dostępu do archiwaliów.

Zdzisław Noga

¹ *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1782*, T. 3, red. Waldemar Bukowski, Bogusław Dybaś, Zdzisław Noga, Kraków 2015, cz. B, sekcja 68.

INTRODUCTION

The history of the royal town of Biecz dates back to the 13th century and testifies to the splendour of this centre in the past centuries, mainly derived from trade with Hungary. This *Atlas*, in accordance with the principles of the series, is devoted to the spatial development of the town from its foundation to the present day.

The *Atlas* comprises of two parts – the cartographic and the descriptive. The former contains the most important selection of maps and plans of the town. In accordance with the standards of the International Commission for the History of Towns, we include here the oldest pre-industrial age cadastral map of the town (from 1850) in the then limits, re-scaled to 1:2,500. The combined cadastral plans of the town and those areas which belong to Biecz today were published separately; they were re-scaled to 1:10,000. Apart from that, the cartographic sources on Biecz in the past are insignificant. Suffice it to say that the aforementioned cadastral plan is the only cartographic source from the pre-industrial era devoted exclusively to our town.

The *Atlas* should also include a topographical map of the town and its surroundings contemporary to the oldest cadastral map. The best topographical maps meeting these criteria are the Josephine map of Galicia, the so-called ‘Mieg’s map’, drawn between 1779 and 1782 with a scale of 1:28,800, and the so-called second (Franciscan) map of Galicia from the 1860s¹. Furthermore, a contemporary topographical map of the town and its immediate surroundings with a scale of 1:10,000 was published in accordance with these guidelines.

Old views of Biecz have survived much better, including the oldest and most valuable view of the town from the beginning of the 17th century and its less valuable alterations, as well as a number of 19th-century lithographs and unique photographs from the turn of the 19th and 20th centuries. A contemporary orthophotomap with a scale of 1:2,500 and today’s bird’s eye view of Biecz are also appended.

In addition to old maps, the *Atlas* contains contemporary reconstructions of Biecz’s spatial development, including the

spatial development plan of the town from its incorporation (the granting of municipal charter) to the present day, required in the atlas series, as well as several more detailed maps spanning over shorter periods. The pre-charter history is covered separately. Particularly noteworthy is the cartographic representation of property ownership, which is the result of painstaking and detailed source studies. A separate plan shows the stratigraphy of the buildings.

In the textual part of the *Atlas*, the reader will find the characteristics of the main stages of the spatial development of the town and its hinterland from the pre-charter history to the present day. The accompanying bibliographical notes include a selection of sources containing mainly information on Biecz, general studies on the history of the town and monographs used in this *Atlas*.

We hope that the *Historical Atlas of Biecz* will be used in accordance with the intent of the series, i.e., for comparative research on European towns, for spatial planning and landscape protection, for educational purposes, and for general readership, in order to promote this town at home and abroad. Hence, this edition is published in Polish and English.

The *Atlas* could not have been created without effective cooperation of heads of institutions entrusted with keeping the essential cartographic and iconographic documentation. We would like to express our gratitude to Ms Marta Bartuś, Director of the Museum of Biecz Land, and its curator, Ms Urszula Niziolek for their extraordinary kindness and assistance. We are truly grateful to Mr Mirosław Wędrychowicz, Mayor of Biecz, and the Secretary, Mr Jan Szkaradek. Our special thanks go to Ms Anna Witek, Head of the Biecz Town and Municipality Office for her constant help in obtaining source material for our study. We would also like to thank Dr Wojciech Walanus from the Institute of Art History at the Jagiellonian University, and Dr Michał Niezabitowski, Director of the Krakow Museum, for making old photographs of Biecz available to us. Thanks to their kindness, the *Historical Atlas of Biecz* could be published in these difficult times of the pandemic and limited access to archives.

¹ *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1782*, Vol. 3, ed. Waldemar Bukowski, Bogusław Dybaś, Zdzisław Noga, Kraków 2015, part B, section 68.

FAZA PRZEDLOKACYJNA

Po włączeniu Małopolski do państwa piastowskiego w drugiej połowie X wieku doszło do zasadniczych zmian w strukturze osadniczej na obszarze Biecza¹. Najważniejszym jej punktem był gród kasztelański wzniesiony na Górze Zamkowej (334 m n.p.m., to jest ponad 50 m nad doliną Ropy), po zachodniej stronie obecnego miasta, zapewniający kontrolę rozległego przedpola². Na podstawie badań archeologicznych gród ten datować należy na okres od XI do XIII wieku, w źródłach pisanych potwierdzony został jednak dopiero w 1243 roku, kiedy wzmiankowano kasztelana bieckiego Mikołaja³. Wśród części historyków panuje przekonanie, że to właśnie w nim Konrad Mazowiecki miał wystawić dokument nadający Krzyżakom ziemię chełmińską (1228)⁴. Funkcjonowanie kasztelanii potwierdza dokument z 1184 roku, w którym biskup krakowski Gedko nadał kolegiacie św. Floriana pod Krakowem dziesięcinę

¹ A. Kunysz, *Badania archeologiczne na terenie Biecza w r. 1961*, „Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1961” (dalej: SROA) (1961), s. 12–16; idem, *Przyczynki archeologiczne do najdawniejszych dziejów Biecza*, [w:] *Biecz. Studia historyczne*, red. R. Kalleta, Wrocław 1963, s. 72–81; idem, *Z zagadnień archeologii dorzecza Ropy*, [w:] *Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne*, red. W. Michalus, S. Mołęda, S. Musiał, R. Reinfuss, Kraków 1968, s. 48–60; A. Żaki, *Biecz i kasztelania biecka w zaraniu dziejów. Szkic archeologiczno-historyczny*, [w:] *Biecz. Studia*, op. cit., s. 53–63.

² F. Kiryk, *Z dziejów miast zachodniej części ziemi bieckiej do r. 1520*, [w:] *Nad rzeką Ropą*, op. cit., s. 99; J. Marszałek, *Katalog grodzisk i zamczysk w Karpatach*, Warszawa 1993, s. 42–43; L. Lenarczyk, *Materiały archeologiczne z Góry Zamkowej w Bieczu*, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego” (dalej: MSROA) 1984, s. 143–170; J. Poleski, *Grady plemienne i wczesnopaństwowe w Małopolsce*, [w:] *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów 9–11 V 1995*, red. S. Czopek, M. Parczewski, Rzeszów 1996, s. 110; L. Kajzer, S. Kłodziejski, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2012, s. 92.

³ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej: KDM), t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 26; J. Wyrozumski, *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370)*, [w:] *Wielka historia Polski*, red. S. Grodziski, J. Wyrozumski, M. Zgórniak, Kraków 1999, s. 210. Bardziej przekonująca jest teza, że do wydarzenia tego doszło w miejscowości Bejsce w kasztelanii brzeskiej lub też na Kujawach (w Brześciu lub wsi Brzezcie koło Włocławka), zob.: T. Jasiński, *Początki władztwa terytorialnego*, [w:] *Zakon krzyżacki i jego Państwo w Prusach. Wybór tekstów źródłowych*, red. A. Radziwiński, Toruń 2005, s. 27–28, nr 3.

⁴ J. Wyrozumski, *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370)*, [w:] *Wielka historia Polski*, op. cit., s. 210.

z terra sive districtibus Byeczensi et Szmigrodensi⁵. Termin *districtus* jest interpretowany jako pozostałość po starszym systemie okręgów grodowych, który w drugiej połowie XII wieku zastąpiły kasztelanie. Przyjmuje się, że kasztelania biecka wchłonęła na przełomie XII/XIII stulecia terytorio[um] żmigrodzkie⁶ i zajęła dawne miejsce grodu w Wietrznie. Alternatywna koncepcja zakłada wydzielenie kasztelanii bieckiej z okręgów grodowych (lub kasztelanii) w Wojniczu i Sączu (podegrodzkim).

Nie wiadomo, jak wyglądał ten gród, ponieważ został on kompletnie zniszczony na przełomie XIII/XIV wieku podczas budowy murowanego zamku. Możemy się tylko domyślać, że główna zabudowa znajdowała się w najwyższej partii wyniesienia, na obszarze o wymiarach około 42 × 20 m, a składały się na nią drewniane domostwa, być może częściowo zagłębione i wsparte na słupach, o czym świadczą odkryte dolki posłupowe, jamy oraz ślady plecionki⁷; ponadto nieliczne budynki wzniesiono na półce skalnej po południowej stronie wzgórza. Linie obronną stanowił wał drewniano-ziemny poprowadzony po krawędziach wyniesienia.

Niewykluczone, że z funkcjonowaniem grodu związana była stróża, usytuowana na wysuniętym ku wschodowi – przed późniejsze wzgórze miejskie – pagórku piętrzącym się nad traktem „rusko-węgierskim”, w jego strategicznym miejscu, zajętym później przez starościński zamek biecki, zastąpiony w XVII wieku przez klasztor oo. Reformatów. Hipoteza ta nie została potwierdzona przez badania terenowe, niemniej jednak przypuszcza się, że w okresie przedlokacyjnym wzgórze to było zamieszkan⁸.

⁵ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, cz. 1, wyd. S. Kuraś, Lublin 1965, nr 3. Zob. także F. Sikora, *Biecz – ziemia i powiat*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (dalej: SHGKr), cz. 1, z. 1, oprac. Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, red. J. Wiśniewski, Wrocław 1980, s. 87.

⁶ J. Kurtyka, *Południowy odcinek granicy polsko-ruskiej we wczesnym średniowieczu (przed 1340) w świetle źródeł historycznych*, [w:] *Początki sąsiedztwa*, op. cit., s. 195–196. Problematykę systemu kasztelańskiego omawiają K. Buczek, *Z badań nad organizacją grodową w Polsce wczesnofeudalnej. Problem terytorialności grodów kasztelańskich*, „Kwartalnik Historyczny” 77 (1970) nr 1, s. 3–27; K. Modzelewski, *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego (X–XIII wiek)*, Wrocław 1975, s. 93–135.

⁷ A. Kunysz, *Przyczynki archeologiczne*, op. cit., s. 73.

⁸ Ibidem, s. 68–70; A. Kunysz, *Z zagadnień archeologii*, op. cit., s. 59, ryc. 23; A. Kunysz, A. Kwolek, *Badania archeologiczne w roku 1963 na terenie Podgrodzia i miasta lokacyjnego w Bieczu*, SROA (1963), s. 46–50.

U podnóża Góry Zamkowej, po jej północnej i zachodniej stronie rozpościerało się podgrodzie, pełniące funkcje gospodarcze. Trzecim elementem tego kompleksu była osada przygodowa zajmująca płaszczyznę wyniesienia po zachodniej stronie góry. W jej obrębie, w miejscu dzisiejszej kaplicy cmentarnej pw. św. Piotra, stał kościół pw. św. św. Piotra i Pawła. Wezwanie – które później znalazło swoje odzwierciedlenie w herbie Biecza – może wskazywać na działalność benedyktynów tynieckich, bo tym patronom poświęcono zbudowany w trzeciej ćwierci XI wieku kościół opacki w Tyńcu.

Dostrzeżony w badaniach związek benedyktynów tynieckich z kasztelanią biecką⁹ potwierdza pośrednio rolę tego klasztoru w utrwalaniu państwowości polskiej w całej Małopolsce, w tym także na tym pograniczu. Benedyktyni tynieccy uzyskali w 1288 roku od księcia Leszka Czarnego zezwolenie na lokację wsi w kasztelanii bieckiej. Śladem związków Biecza z benedyktynami był też spór o zamek w Bieczu między biskupem krakowskim a opatem tynieckim, jaki w 1322 roku na polecenie papieża miał rozstrzygnąć dziekan gnieźnieński¹⁰. Znacząca jest także przynależność do parafii w Bieczu pobliskiej wsi Kwiatonowice, która była dawną własnością opactwa tynieckiego

⁹ A. Żaki, *Biecz i kasztelania biecka*, op. cit., s. 55.

¹⁰ F. Sikora, *Biecz – kasztelania*, [w:] SHGKr, s. 86, za: *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, wyd. S. Kętrzyński, S. Smolka, Lwów 1875, nr 36.

i dopiero w 1981 roku wydzielona została jako odrębna parafia¹¹. W obrębie podgrodzia funkcjonował zapewne również plac targowy. Odkryto tam ślady jamy z dołkami posłupowymi i ułożonym z kamieni paleniskiem, interpretowanej jako chata z XI–XII wieku o wymiarach 10 × 6,4 m. Inne skupisko osadnicze zlokalizowano we wschodniej części późniejszego miasta lokacyjnego, przede wszystkim na cyplu, gdzie na przelomie wieków XIII/XIV stanął dwór królewski. Odkryto tam ślady po palenisku i ceramikę z XII–XIII wieku. Nie ma natomiast żadnych dowodów archeologicznych na ówczesne zasiedlenie pozostałego obszaru miasta lokacyjnego.

Wczesnośredniowieczny Biecz wyrastał na znaczny ośrodek osadniczy, chociaż brak osad służebnych w kasztelanii bieckiej może świadczyć o słabo rozwiniętej sieci osadniczej¹². Funkcjonowały natomiast osady w najbliższej okolicy tego miasta, na terenie późniejszego Przedmieścia Dolnego, na wyższych terasach, po lewej stronie Ropy, na obu brzegach ujścia Sitniczanki, ponadto w Belnej Dolnej.

¹¹ Archiwum Parafii Rzymsko-Katolickiej w Bieczu, Kronika kościoła parafialnego w Bieczu, bez sygn., s. 140.

¹² F. Kiryk, *Z dziejów miast*, op. cit., s. 100–101; T. Lalik, *Organizacje grodowo-prowincjonalne w Polsce XI i początków XII wieku*, „Studia z Dziejów Osadnictwa” 5 (1967), s. 39 – dostrzegając brak nazw właściwych dla osad służebnych tłumaczy go zakłóceniami nazewnictwa wywołanymi przez najazdy właściwe dla obszarów pogranicza.

LOKACJA MIASTA I JEJ BEZPOŚREDNIE KONSEKWENCJE

Data lokacji Biecza nie jest znana, przywilej nie zachował się. Wydaje się, że należałoby ją wiązać z polityką miejską księcia krakowskiego Bolesława Wstydlivego i widzieć w okresie bliskim lokacji Bochni (1253) i Krakowa (1257) lub nieco później, gdy staraniem cystersów z Koprzywnicy lokowano w sąsiedztwie Jasło (1268)¹³. W przywileju prawa magdeburskiego, wystawionym przez Kazimierza Wielkiego w 1363 roku, jest tylko mowa o lokacji miasta dokonanej przez jednego z poprzedników króla¹⁴.

Nowe miasto – odsunięte od ośrodka przedlokacyjnego ze wspomnianym grodem kasztelańskim i podgrodzem – wytyczono (na „surowym korzeniu”¹⁵) nad skarpą doliny Ropy (od południa), na niewysokim wzniesieniu ujętym od północy doliną potoku zwanego później Zadziurze. Analiza modułarna skonfrontowana z badaniami terenowymi wskazuje, że zasadniczą miarą długości zastosowaną w planie lokacyjnym był sznur „mały” liczący 125 stóp, względnie „wielki”, 150-stopowy (przy wartości stopy 29,3 cm); są to miary typowe dla lokacyjnych układów urbanistycznych w Małopolsce w drugiej połowie XIII wieku, z Krakowem włącznie¹⁶. Układ urbanistyczny, silnie wydłużony w linii głównego traktu handlowego na osi wschód–zachód (a zarazem zgodnie z ukształtowaniem wzniesienia), należy interpretować jako szachownicowo-trójpasowy. W paśmie środkowym znalazł się prostokątny rynek (3 × 2 sznury „małe”, 2½ × 1½ „wielkie”).

Bloki zabudowy orientowane do pierzei rynkowych, a także przy „zewnątrznych” pierzejach dwóch par ulic tranzytowych, wybiegających z rynku ku zachodowi i ku wschodowi, otrzymały dyspozycję jednofrontową. Wytyczone tu działki siedliskowe miały głębokość 144 i szerokość 24 względnie 48 stóp. Głębokość ta dokładnie odpowiada zastosowanej w lokacyjnym

Krakowie, podczas gdy szerokość wynosi ⅔ lub ⅓ szerokości lokacyjnej działki krakowskiej. Zbieżności te to dodatkowy argument na rzecz wiązania lokacji Biecza z księciem Bolesławem Wstydlivym. Lokacyjne działki zachowały się fragmentarycznie do dzisiaj, przy czym przy południowej pierzei rynkowej i przy południowej pierzei ulicy Grodzkiej – w stanie niemal pierwotnym. Powiązanie informacji ze źródeł nowożytnych (szczególnie istotne są tu spisy szosu z lat 1626–1634¹⁷) i planu katastralnego z 1850 roku (zob. nr 1.1) wskazuje, że większość działek „pełnych” podzielono na „połówkowe”; precyzyjne datowanie tych podziałów – częściowo zapewne pierwotnych – nie jest możliwe. Częstym zjawiskiem są niewielkie przesunięcia granic działek. Wynikały one zapewne z niejednoczesnego budowania domów (kamienic) przez właścicieli sąsiednich posesji (a dokładniej: z obowiązku przekazywania pasma o szerokości lokacji na rzecz wcześniej budującego, podobnie jak w Krakowie, gdzie korekty takie – wprowadzane może wkrótce po lokacji – narzucał wilkierz z 1385 roku¹⁸). Odmienne przedstawiały się bloki pomiędzy wybiegającymi z rynku ulicami tranzytowymi ze strukturą dwufrontową. Działki miały tu taką samą szerokość jak przy rynku, lecz mniejszą głębokość (poniżej 100 stóp).

W zachodniej części układu urbanistycznego, przy linii obronnej, wzniesiono kościół parafialny. Jego wezwanie – Bożego Ciała – zdaje się wskazywać, że został erygowany najwcześniej w 1264 roku, kiedy Stolica Apostolska ustanowiła to święto. Może datowanie takie należałoby odnieść także do procesu lokacyjnego; jednoczesność lokacji miasta i fundacji parafii była częstym zjawiskiem. Świątynia – jak wynika z badań terenowych – zapewne od początku położona była w obrębie wschodniej części dzisiejszego kościoła. Przykościelny cmentarz otaczał wał, najprawdopodobniej wchodzący w skład najstarszych fortyfikacji miejskich¹⁹.

Ukształtowanie terenu miało wpływ na nieregularności układu, widoczne zwłaszcza w jego zachodniej części. Analiza mo-

¹³ J. Krzyżanowski, *Polityka miejska Bolesława Wstydlivego*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 381–430; F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII–XVI w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985, s. 34.

¹⁴ F. Sikora, *Biecz*, [w:] SHG, s. 76, za: KDM, t. 3, 1887, nr 759.

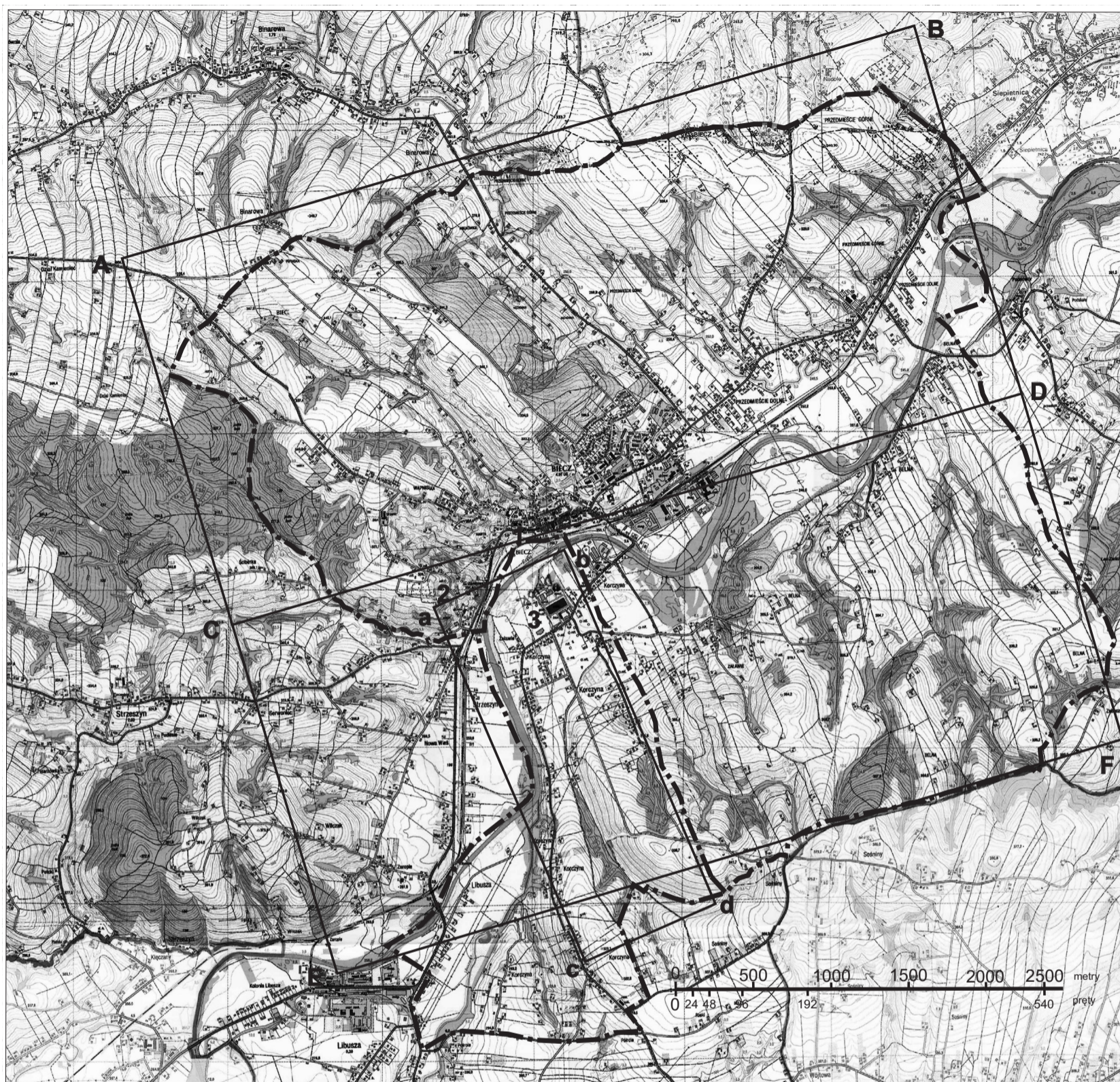
¹⁵ Tezę o przedlokacyjnej osadzie targowej w miejscu lokacyjnego miasta – zob. J. Tur, *Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna*, 1969, mps w archiwum Wojewódzkiego Małopolskiego Konserwatora Zabytków Delegatury w Nowym Sączu (dalej: WKZ Nowy Sącz), s. 6 – należy odrzucić; jedynym argumentem na jej poparcie są wspomniane ślady osadnictwa po stronie wschodniej.

¹⁶ B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 1, Kraków 2004, s. 139.

¹⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), Akta miasta Biecza. Spisy podatkowe Biecza, sygn. Dep. 32, 1626 r. (s. 1–7, 27–35, 87–99, 115–121), 1627 r. (s. 135–139), 1633 r. (s. 163–167), 1634 r. (s. 195–201, 231–235, 263–268, 301–306).

¹⁸ *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879, nr 277.

¹⁹ J. Bogdanowski, *Mury obronne miasta Biecza. Dokumentacja naukowa. Wstępne badania architektoniczne*, Pracownia Konserwacji Zabytków (dalej: PKZ), Kraków 1964, mps w Muzeum Ziemi Bieckiej.

Rekonstrukcja lokacyjnego rozplanowania terenów miejskich. Granice Biecza i Korczyny wg planów katastralnych z 1850 roku

- ABCDEF** – rozmierzenie dwóch kompleksów rolnych po 50 łanów (1200 × 540 pętów)
abcd – rozmierzenie uposażenia wójtowskiego 8 łanów (192 × 540 pętów) w obrębie późniejszej Korczyny
1 – lokacyjne centrum osadnicze w obrębie fortyfikacji
2 – gród, późniejszy zamek
3 – folwark w obrębie uposażenia wójtowskiego

opr. B. Krasnowolski

dularna i podziały własnościowe wskazują, że o ile w zachodnim bloku przyrynkowym znalazło się miejsce dla dziewięciu „połówkowych” działek, o tyle w bloku wschodnim tylko dla siedmiu.

Zapewne mniej rygorystycznie niż rozmiary działek określano szerokości ulic. Ulice tranzytowe, czyli Kościelna (*platea Ecclesiae*; dziś Kromera) i Węgierska (*platea Hungaricalis*) od za-

chodu oraz Piekarska (*Pistorum*) i Grodzka (*Castrense*) od wschodu, miały po 29–30 stóp szerokości. Znacznie węższe (zapewne po około sześć stóp) były nieskupiające zabudowy uliczki międzuchowe – na zapleczach bloków przyrynkowych, wybiegające ku północy i południowi z rejonu narożników rynku oraz przy linii obronnej. Z powodu skarpy doliny Ropy nie było możli-

Zasady rozmierzenia układu urbanistycznego Biecza

Element układu urbanistycznego			Wymiary				
			w metrach	w stopach 0,293 m	w prętach 12,5 stopy	w sznurach 125 stóp	w sznurach 150 stóp
Rozmierzenie w linii zachód- wschód	1	zespół kościoła parafialnego z cmentarzem	72,25	250	20	2	1 ² / ₃
	2	blok zachodni = 8 par działek 6 [?] o szerokościach po 24 stopy i uliczka	58,6	200	16	1 ³ / ₅	1 ¹ / ₃
	3	zachodni blok przyrynkowy z uliczką na zapleczu	43,95	150 ^{a)}	12	1 ¹ / ₅	1
	4	rynek	109,875	375	30	3	2 ¹ / ₂
	5	wschodni blok przyrynkowy z uliczką na zapleczu	53,95	150 ^{b)}	12	1 ¹ / ₅	1
	6	blok wschodni = 6 par działek o szerokościach po 24 stopy i uliczka szerokości 6 stóp	43,95	150	12	1 ¹ / ₅	1
Rozmierzenie w linii północ- południe	A	pasmo północne z blokami zabudowy głębokości 144 stóp i uliczką podmurną szerokości 6 stóp	43,95	150	12	1 ¹ / ₅	1
	B	pasmo środkowe z rynkiem	73,25	250	20	2	1 ² / ₃
	C	pasmo północne z blokami zabudowy głębokości 144 stóp i uliczką podmurną szerokości 6 stóp	43,95	150	12	1 ¹ / ₅	1

^{a)} Głębokość pasma działek: 144 stopy; szerokość uliczki: 6 stóp.

^{b)} Jak wyżej.

wości wyznaczenia działek o pełnej głębokości po południowej stronie ulicy Piekarskiej, przy odcinku wschodnim. Z czasem teren skarpy został zagospodarowany jako zaplecze posesji (po zewnętrznej stronie linii obronnej; zob. niżej), co odnotowano m.in. w 1630 roku²⁰ i co jest widoczne na planie katastralnym z roku 1850.

Pierwotny obwód obronny (z czasu lokacji?)²¹ miał zapewne formę wału (ujawniono odcinek zachodni, odsunięty nieco na wschód od późniejszego muru obronnego). Jako fosę wykorzystano naturalne ciek wodny i obniżenie (sztucznie profilowane?)²² od zachodu.

W ramach lokacji wytyczono granice miasta i jego uposażenie rolne: prostokąt gruntów o znacznej – wynoszącej 100 łanów frankońskich – powierzchni (charakterystycznej dla miejscowości podgórszych, rejonów o słabym zaludnieniu i stosunkowo trudnych warunkach klimatycznych), podzielony na dwa kompleksy po 50 łanów (po 1200 × 540 prętów; pręt = ¹/₁₀ sznura „dużego” = 15 stóp). Z uposażeniem wójtowskim można hipotetycznie identyfikować teren późniejszej wsi Korczyzna w zachodniej części kompleksu południowego. Granice tej wsi daje się wpisać w modularny prostokąt o wymiarach 192 × 540 prętów, a zatem o powierzchni 8 łanów, potwierdzonej w lustracji z 1660 roku, w której została wymieniona osadzona na gruncie

wójtowskim wieś Korczyzna (niewątpliwie identyczna z Korczyzną)²³. Zachowane w Korczyniu, blisko Ropy, ruiny dworu z XVI wieku (zaznaczonego na planie katastralnym tej wsi z 1850 roku) zapewne wskazują rejon dawnej siedziby wójtowskiej. Z uposażeniem tym graniczyło uposażenie kościoła parafialnego, według Jana Długosza od fundacji świątyni: *ecclesia ex fundatione habet bonum versus villam Libuscha cum agris sufficientibus, mericis et silvis ad limites villae Klenczon protensis*²⁴. Podobne informacje zawarte są w nowożytnych wizytacjach biskupich²⁵.

W późniejszym okresie ukształtowane zostały przedmieścia Biecza, z działkami siedliskowymi koncentrującymi się na skarpach po obu stronach doliny Ropy. Niżne (Dolne) powstało po północnej i wschodniej stronie miasta, między innymi nad skarpami Ropy i Zadziorza. Wyżne (Górne) rozciągało się po jego zachodniej stronie, przy traktach do Krakowa i do Sącza. Zapewne w obrębie Przedmieścia Niżnego rozmierzone były działki ogrodowe (często notowane w nowożytnych źródłach), które mogły stanowić element programu miasta lokacyjnego. Odrębną jednostką były tereny po południowej stronie rzeki Ropy, od 1429 roku notowane pod nazwą Bedlna, wraz z wymienianym od 1471 roku Załawiem, stanowiące własność wójtowską²⁶. Kompleks położony na wzgórzu, sąsiadujący z Przedmieściem Wyżnym, związany z zamkiem (grodem), nosił nazwę

²⁰ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 357–357v, 364v–365v, 366v–367v.

²¹ J. Bogdanowski, *Mury obronne*, op. cit.; idem, *Obwarowania miasta Biecza*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN O. Kraków” (1975), s. 7–12.

²² J. Bogdanowski, *Mury miejskie w Bieczu. Wyniki badań architektonicznych przeprowadzonych w latach 1964–1966*, 1967, mps w Muzeum Ziemi Bieckiej, s. 62–63 i tabl. IV.

²³ „Do tego Woytostwa należy Folwark Korczyzna” – zob. ANK, Luźne dokumenty papierowe i kopie dokumentów do historii Biecza, Dep. 35, karty niepaginowane, ale całość ułożona chronologicznie, więc musi wystarczyć data 1660.

²⁴ J. Długosz, *Liber*, za: F. Bujak, *Materiały do historii miasta Biecza (1361–1632)*, Kraków 1914, nr 63.

²⁵ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKM), sygn. A.V. Cap. 21 (1602), s. 55v, sygn. A.V. 49 (1767), s. 251.

²⁶ F. Sikora, *Bedlna*, [w:] SHG, s. 33.

Harta (Charta). Własnością królewską był las (wzmiankowany w 1363 roku) i rola Skotnia (pastwisko) położona za Górą Zamkową, ciągnąca się do kościoła św. św. Piotra i Pawła, w 1475 roku nadana kościołowi parafialnemu wraz z sąsiednimi polami rozmiarowymi od potoku przy młynówce do skały pod tym kościołem²⁷. Obszar z wymienionymi średniowiecznymi nazwami ujęto na planie katastralnym z 1850 roku, gdzie uwzględniono również inne historyczne nazwy terenowe: Kamieniec w dolinie Ropy, Nad Miastem dla wzgórz po stronie północnej. W skład uposażenia wójtów bieckich wchodziła wieś Wójtowa (nazywana też Wójtową Wola), sąsiadująca z Bieczem od południa, z kompleksem ról o podobnym rozłogu północ-południe i nawsiem w dolinie potoku; granice wsi można wpisać w modularny kwadrat o boku 720 lokci, czyli o powierzchni 40 łanów. Najstarsza wzmianka o Wójtowej pochodzi z 1313 roku²⁸. Można jednak domniemywać, że osadzenie wsi i wytyczenie jej układu było bezpośrednią konsekwencją lokacji Biecza, stanowiącą zapewne element większej akcji, w ramach której osadzano na prawie niemieckim pobliskie wsie, w tym wspomnianą Wójtową, składające się na własność monarszą Strzeszyn i Raclawice, a także Zagórzany benedyktynów tynieckich (wzmiankowane w 1319 roku).

Kolejny etap w tych wczesnych dziejach miasta (przełom XIII/XIV wieku) wiązać można z panowaniem w Krakowie Wacława II Czeskiego. Król za wieś Kamienicę, na gruntach której lokował Nowy Sącz (1292), i w zamian za tereny potrzebne do fortyfikowania Krakowa (1298), przekazał w 1303 roku biskupowi krakowskiemu Janowi Muskacie gród Biecz wraz z przyległymi wsiami²⁹. Zapewne wówczas zapoczątkowano wzniesienie muru obronnego³⁰, zastępując nim dawne obwałowania, z wyjątkiem kurtyny południowej (nad skarpą doliny Ropy),

²⁷ Idem, *Biecz*, op. cit., s. 76, za: KDM, t. 3, nr 759, s. 79, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 62.

²⁸ S. Kuraś, *Osadnictwo i zagadnienia wiejskie w gorlickim do połowy XVI wieku*, [w:] *Nad rzeką Ropą*, op. cit., s. 62.

²⁹ F. Sikora, *Biecz – gród, zamek i starostwo*, [w:] SHG, s. 83, za: *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej* (dalej: KDKK), t. 1, 1166–1366, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, nr 111. Castrum Biecz wzmiankowane w 1306 r. w dokumencie Władysława Łokietka; idem, *Biecz – kasztelania*, op. cit., s. 86–87, za: KDKK, nr 114.

³⁰ Szerzej na ten temat zob. niżej w niniejszym opracowaniu (P. Kocańda, *Fortyfikacje*); J. Bogdanowski, *Mury miejskie*, op. cit., s. 63–64 i tabl. V (autor datuje tę fazę szeroko na XIV w.); J. Tur, *Biecz. Fortyfikacje miejskie*, karta ewidencyjna, 1969, rkps w WKZ Nowy Sącz; idem, *Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna*, op. cit.; J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Warszawa 1973, s. 90–100; J. Bogdanowski, *Obwarowania*, op. cit., s. 7–12; A. Kunysz, A. Kwolek, *Badania archeologiczne*, op. cit., s. 45 (materiały przy murze datowane na XIII/XIV w.).

gdzie wał spełniał swe zadanie do końca XIV stulecia³¹. Fortyfikacje otoczyły miasto zgodnie z naturalnym biegiem skarp Ropy i Zadziorza oraz wspomnianym obniżeniem od zachodu. W obrębie obwodu obronnego, po stronie wschodniej, wzniesiono niewielki zamek (*curia regalis*), istniejący tu do 1395 roku, kiedy to królowa Jadwiga założyła w jego miejscu szpital. Fundamenty prostokątnego budynku z wieżą (basztą?) od wschodu odkryto na południowo-wschodnim cyplu wzgórza miejskiego w trakcie badań archeologicznych (1957, 1963³²). Ówczesne fortyfikowanie Biecza należałoby widzieć w kontekście całokształtu polityki miejskiej czeskiego monarchy i wspierającego go krakowskiego biskupa – budowy muru obronnego Krakowa i wspomnianej lokacji Nowego Sącza z 1292 roku oraz może budowy zamku biskupiego w Sławkowie. Na szczególną uwagę zasługują analogie pomiędzy systemami obronnymi Biecza i Nowego Sącza (gdzie najstarsza faza kształtowania muru obronnego również może być hipotetycznie wiązana z Wacławem II) – w obu miastach stanął zamek królewski usytuowany na cyplu, w widłach rzek. Łączenie fortyfikacji z warowną siedzibą władcy miało na celu nie tylko wzmocnienie systemu obronnego, lecz i poddanie miasta kontroli ze strony pana feudalnego. Można też przypuszczać, że wówczas właśnie – staraniem Muskaty – dawny gród kasztelana, o fortyfikacjach ziemno-drewnianych, zastąpiony został przez zamek murowany z łamanego kamienia, z potężną cylindryczną wieżą i prostokątnym obwodem obronnym o wymiarach około 20 × 42 m (75 × 160 stóp)³³.

Może w ramach fortyfikowania Biecza w końcu XIII stulecia powstała młynówka Ropy, ukazana na najstarszym widoku miasta z przełomu XVI/XVII wieku (zob. nr 2.1). Poprowadzona bezpośrednio pod południową skarpą miejską zasilala monarszy młyn i była zarazem fosą. Tylko niedostatek źródeł pisanych sprawia, że najstarsza wzmianka o młynie królewskim pochodzi z 1364 roku, natomiast informacje o jazie kierującym wodę do młynówki rozpoczynają się dopiero od roku 1470³⁴.

Rządy biskupa krakowskiego w Bieczu nie trwały długo. Po stłumieniu buntu wójta Alberta (1312) książę Władysław Łokietek odebrał Muskacie miasto i zamek, wcielając je do dóbr stolowych; biskupi krakowscy zachowali jednak prawo patronatu nad kościołem parafialnym.

³¹ J. Bogdanowski, *Mury obronne*, op. cit., s. 26; ustalenia te zostały potwierdzone w badaniach P. Kocańdy.

³² J. Barut, *Biecz. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, PKZ, Warszawa 1959, mps w archiwum WKZ Nowy Sącz, s. 79 i tabl. „II-gi zamek”; A. Kunysz, A. Kwolek, *Badania archeologiczne*, op. cit., s. 47 i ryc. 3 (mury datowane na pocz. XIV w.).

³³ A. Kunysz, *Badania archeologiczne*, op. cit., s. 13–14.

³⁴ F. Sikora, *Biecz – gród*, op. cit., s. 84–85, za: KDM, t. 3, nr 774; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 3, 55.

FORTYFIKACJE

Najlepiej jak dotąd rozpoznany fragmentem fortyfikacji Biecza jest odcinek Bramy Wyżnej, przebadany pod kątem archeologicznym i architektonicznym. Pozostałe elementy umocnień zglebiono tylko doraźnie³⁵. Na podstawie dotychczasowych ustaleń, a także źródeł pisanych i obserwacji terenowych, należy wyróżnić pięć faz ich przekształceń.

Faza I: lata pięćdziesiąte/sześćdziesiąte – dziewięćdziesiąte XIII wieku. Pierwszymi fortyfikacjami na terenie Biecza były umocnienia grodu kasztelańskiego, wzniesione pomiędzy XI a XIII wiekiem. Miały one formę drewniano-ziemnych wałów poprowadzonych po krawędzi wzgórza. Analogiczne obwarowania otaczały zapewne także podgrodzie oraz pierwotne miasto lokacyjne. Pozostałością tych ostatnich są relikty wału ziemnego odkryte w zachodnim odcinku fortyfikacji miejskich. Wznosił się on pierwotnie lukiem od zachodu, wzdłuż skraju niewielkiego wypłaszczenia przy południowej ścianie kościoła parafialnego, następnie w połowie wysokości świątyni skręcał na południe i faldem terenowym prowadził w stronę skarpy południowej, gdzie znajdować się mogła pierwotna brama. Przebieg obwałowań na pozostałej części fortyfikacji, z powodu braku badań, rekonstruować można jedynie hipotetycznie na krawędzi wzgórza miejskiego³⁶.

Faza II: lata dziewięćdziesiąte XIII – koniec XIV wieku. Na przełomie XIII/XIV wieku z inicjatywy Wacława II Czeskiego zmodernizowano umocnienia. W miejscu grodu wzniesiono kamienny zamek z wieżą o średnicy 10 m, natomiast na południowo-wschodnim cyplu miasta zbudowano dwór królewski, którego układ przestrzenny nie został jeszcze nale-

życie rozpoznany³⁷. Faza ta wiąże się bezpośrednio z budową murów miejskich w Bieczu – rozpoczęto ją w okresie rządów Wacława II, a kontynuowano za panowania jego następców³⁸. Pierwotny mur został wzniesiony z łamanego piaskowca, z zachowaniem wyraźnych warstw wyrównawczych. Stał naprzeciwko południowo-zachodniego narożnika kościoła farnego, następnie biegł lukiem w kierunku północnym, a dalej ciągnął się po krawędzi wzgórza, otaczając miasto od strony północnej i wschodniej, być może łącznie z dworem królewskim. Nie poprowadzono go po południowej stronie, gdzie wciąż funkcjonowały starsze umocnienia, w dodatku ta część miasta była w naturalny sposób zabezpieczona przez wysoką skarpe i koryto Ropy³⁹. Nie wiadomo, czy pierwotny mur wyposażony był w baszty, chociaż na ten okres datuje się powstanie czworokątnej baszty w północno-wschodnim narożniku miasta, z kolei w 1398 roku w źródłach wymieniona została dzwonnica. W XIV stuleciu miasto miało dwie bramy: Niżną, której relikty wtopione są w ściany dzisiejszego budynku przy ulicy Grodzkiej 13, oraz Wyżną, którą lokalizuje się w pobliżu późniejszej baszty (Radzieckiej) w południowo-zachodniej części obwodu⁴⁰, a także furtę na styku muru południowego i zachodniego. Niestety, pierwsze wiadomości o murach i bramach w Bieczu pochodzą dopiero z końca XIV stulecia. Brama Niżna wymieniona została

³⁵ J. Bogdanowski, *Mury obronne*, op. cit.; idem, *Mury miejskie*, op. cit.; idem, *Obwarowania*, op. cit.; A. Hunicz, *Badania archeologiczne przy kamienicy Służewskich w Bieczu, woj. Krosno*, MSROA za lata 1973–1975 (1979), s. 83–105; A. Kwolek, *Badania archeologiczne na terenie miasta Biecza w roku 1964*, MSROA za rok 1964 (1964), s. 42–46; H. Martuszewska, *Badania wykopaliskowe w Bieczu, pow. Gorlice*, MSROA za rok 1965 (1966), s. 100–102; K. Szuwarowski, *Biecz, woj. krośnieńskie. Mury miejskie*, „Informatore Archeologiczny” 9 (1975), s. 235; idem, *Biecz, woj. Krosno. Mury obronne. Wyniki badań archeologicznych. Wytyczne konserwatorskie*, Przemysł 1976, mps w Narodowym Instytucie Dziedzictwa, oddział w Rzeszowie.

³⁶ J. Bogdanowski, *Mury miejskie*, op. cit., s. 57–63; idem, *Obwarowania*, op. cit., s. 603–604; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy*, cz. II, s. 18.

³⁷ Na ten temat zob. L. Kajzer, S. Kołodziejcki, J. Salm, *Leksykon zamków*, op. cit., s. 92; R. Kaleta, *Zamek w Bieczu*, [w:] *Biecz. Studia*, op. cit., s. 82–115; P. Kocańda, *Castrum et curia. Problematyka badawcza dworów królewskiego i wójtowskiego w Bieczu*, [w:] *Dwory i życie dworskie w nowożytnej Europie (XVI–XVIII w.)*, red. P. Kuc, Kraków 2020, s. 41–58; O badaniach obu założeń zob. idem, *Historia i stan badań archeologicznych i archeologiczno-architektonicznych na terenie miasta Biecza*, „Młoda Humanistyka” 11 (2018), nr 1, s. 1–22 (tam starsza literatura).

³⁸ J. Barut, *Dawna ziemia biecka i jej stolica*, [w:] *Biecz. Studia*, op. cit., s. 144; J. Bogdanowski, *Obwarowania*, op. cit., s. 604; J. Widawski, *Miejskie mury*, op. cit., s. 95–99.

³⁹ J. Bogdanowski, *Mury obronne*, op. cit., s. 5–7; idem, *Mury miejskie*, op. cit., s. 63–64; idem, *Obwarowania*, op. cit., s. 604.

⁴⁰ J. Bogdanowski, *Mury miejskie*, op. cit., s. 64; J. Widawski, *Miejskie mury*, op. cit., s. 98–99. O dzwonnicy mówi zapiska opublikowana przez B. Ulanowskiego, *Najdawniejsza księga sądowa miasta Biecza*, „Archiwum Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności” (dalej: AKP), T. 5 (1897), poz. 5, w której Gertruda, mieszcanka biecka, przeznacza na nią 2 grzywny.

w dokumencie królowej Jadwigi z 1395 roku, mury zaś wzmiankowane w 1399 roku jako wymagające reperacji⁴¹.

Faza III: pierwsza połowa XV wieku. W okresie tym nadal modernizowano linię obronną, rozbudowując kurtyny zachodnią, północną i wschodnią. Wzniesiono również kurtynę południową, wyposażoną w kwadratową basztę zwaną później Katowską, na której szczątki natrafiono w 2018 roku⁴². Ważnym elementem modernizacji umocnień było przystosowanie ich do wykorzystania broni palnej. W tym celu zbudowano dwie półcylindryczne baszty – jedną w środkowej części kurtyny północnej, drugą w zachodniej (jej reliktów dotrwały do dzisiaj w starym budynku plebanii)⁴³. Przekształceniu uległ wówczas także południowo-wschodni cypel miasta, który w 1395 roku Jadwiga przekazała rajcom na szpital⁴⁴. Stary dwór królewski przed tym rokiem został zapewne zburzony, a jego miejsce zajął szpital i kościół Ducha Świętego.

Faza IV: druga połowa XV wieku. W 1461 roku król Kazimierz Jagiellończyk nakazał dokończenie prac naprawczych przy murach miejskich⁴⁵. Zapewne w tym czasie wzniesiono także większość baszt i furt zabezpieczających miasto od strony północnej i południowej; miały one owalny lub czworokątny kształt i były przystosowane do użycia broni palnej. Postawiono wtedy między innymi dzwonnice przy kolegiacie Bożego Ciała i umieszczoną w południowo-zachodnim narożniku obwodu obronnego Basztę Radziecką, wzmiankowaną po raz pierwszy w 1523 roku⁴⁶. W drugiej połowie XIV wieku stary zamek po

zachodniej stronie miasta był już opuszczony. W tym samym czasie na odebranych kościółowi parafialnym działkach i roślach po wschodniej stronie miasta król wybudował nowy dwór⁴⁷. Wygląd oraz układ przestrzenny nowego zespołu zamkowego nie są nam niestety znane. Wiadomo tylko, że składał się z dworu mieszkalnego i kilku budynków pomocniczych, pełniących funkcje gospodarcze. O obwodzie obronnym nie jesteśmy w stanie nic powiedzieć (otaczające obecny klasztor mury pochodzą z drugiej połowy XVII wieku); zapewne był drewniano-ziemny. Do dziś zachowały się nikle resztki wału po południowo-zachodniej stronie wyniesienia⁴⁸.

Faza V: XVI wiek. Znacznie rozbudowana została Brama Wyżna, wyposażono ją w wysuniętą ku zachodowi podłużną i lukowato wygiętą basteję. Wzmocniono również wjazd do miasta przez budowę po jego zachodniej stronie drugiego muru biegnącego po linii skarpy, zakończonego okrągłą basztą. Jednocześnie od zachodu, wschodu i północy usypano wały ziemne, których reliktów widoczne są do dziś⁴⁹. Analogiczne prace prowadzono po wschodniej stronie miasta, gdzie do bramy dostawiono długą szyję zakończoną umocnionym wjazdem. W północno-zachodnim narożniku wzniesiono wielokondygnacyjną Basztę Kowalską. Natomiast w 1506 roku w południowo-wschodniej części wójt Jan Sieklucki wybudował dwór wójtowski (otrzymał zgodę króla Aleksandra Jagiellończyka na pobieranie materiału ze starego zamku)⁵⁰, dostawiając go do Baszty Katowskiej i wzmacniając w ten sposób tę część miasta. Ówczesny wygląd obwarowań Biecza przedstawiony został w 1617 roku przez Georga Brauna i Fransa Hogenberga (zob. nr 2.1).

⁴¹ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 15, 19.

⁴² J. Bogdanowski, *Obwarowania*, op. cit., s. 604; P. Kocańda, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych na południowym stoku Grodu Starożytności w Bieczu. Baszta Katowiska. Sezon 1, lipiec–sierpień 2018 r.*, Biecz–Rzeszów 2018, mps w WKZ Nowy Sącz, s. 11–22.

⁴³ J. Bogdanowski, *Obwarowania*, op. cit., s. 604. Zob. także J. Tur, *Biecz. Fortyfikacje*, op. cit.

⁴⁴ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 15.

⁴⁵ Ibidem, nr 48.

⁴⁶ J. Barut, *Baszta „Radziecka” w Bieczu*, [w:] *Biecz. Studia*, op. cit., s. 155–162; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 159.

⁴⁷ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 62.

⁴⁸ Krótki opis zamku publikuje J. Pasiecznik, *Kościół i klasztor franciszkańców-reformatów w Bieczu*, Kraków 1984, s. 31.

⁴⁹ J. Barut, *Dawna ziemia biecka*, op. cit., s. 144–147; J. Bogdanowski, *Obwarowania*, op. cit., s. 604; idem, *Mury miejskie*, op. cit., s. 64–69.

⁵⁰ J. Bogdanowski, *Obwarowania*, op. cit., s. 604; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 102; P. Kocańda, *Castrum et curia*, op. cit.

MIASTO W PÓŹNYM ŚREDNIOWIECZU I U PROGU ERY NOWOŻYTNEJ (OD POŁOWY XIV DO POŁOWY XVII WIEKU)

W Bieczu wykształcił się ustrój zwany radzieckim, z dominującą rolą rady. Od schyłku średniowiecza organ ten składał się z dwunastu dożywotnich rajców, spośród których wybierano corocznie sześciu rajców urzędujących. Dwóch z nich mianował starosta jako reprezentant króla – właściciela miasta i jako posesor wójtostwa bieckiego (niewątpliwie wykupionego od posiadaczy wójtostwa dziedzicznego) – jednego wskazywało pospólstwo reprezentowane przez dziesięciu cechmistrzów. Ci trzej rajcy dobierali kolejnych trzech z grona rady, tworząc sześcioposobowy zespół rajców urzędujących. Każdy z nich sprawował urząd burmistrza przez cztery tygodnie; o kolejności decydowało starszeństwo urzędu. Od 1605 roku, w którym zmieniono sposób powoływania rady urzędującej, trzej rajcy naznaczeni przez starostę wybierali czwartego, razem z nim wskazywali piątego, a następnie w pięciu kooptowali szóstego. Na miejsce zwolnione po śmierci rajcy mógł być wybrany wyłącznie kandydat spośród ławników; bezpośrednio po nominacji wchodził on do rady urzędującej i sprawował funkcję burmistrza jako ostatni. Ława sądowa składała się z siedmiu ławników. Jej pracami kierował podwójci wójt (sądowy) wyznaczony przez posiadacza wójtostwa, czyli starostę bieckiego. W XVI wieku wykształciło się przedstawicielstwo pospólstwa, złożone ze starszych cechowych⁵¹.

Dynamiczny rozkwit miasta, odpowiadający korzystnej sytuacji gospodarczej, z wypełnianiem lokacyjnego planu zabudową murowaną, przypadł na późne średniowiecze i początek ery nowożytnej. Przywilej Kazimierza Wielkiego z 1361 roku przyniósł zagospodarowywanie rynku przez wagę, sukiennice, postrzygalnię, kramy solne. W 1363 roku król potwierdził miastu prawo magdeburskie i zezwolił na urządzenie dwóch ram sukienniczych⁵². W końcu XIV wieku funkcjonowały także jatki rzeźnicze i piekarskie oraz kramy szewskie⁵³. Ta niezachowana dzisiaj zabudowa, głównie drewniana, miała elementy murowane, w tym piwnice na wino. W 1365 roku mieszczanie bieccy uzyskali zwolnienie z cła w Wojniczu, a w 1368 roku

ustanowiony został targ w dniu patronów miasta, świętych Piotra i Pawła⁵⁴.

W dobie Kazimierza Wielkiego w okolicach Biecza nastąpiło zdynamizowanie osadnictwa na prawie niemieckim. W połowie lub po połowie XIV wieku lokowane były – jako własność rycerska – Gorlice. Królewskie lokacje wsi, przynoszące wytyczanie regularnych układów ruralistycznych, utworzyły stosunkowo zwarty kompleks dóbr – zarówno rycerskich, jak królewskich – w najbliższym otoczeniu miasta, głównie w dolinie Ropy. W 1348 roku osadzone zostały: Moszczenica (na 80 łanach frankońskich)⁵⁵, Binarowa (na 60 łanach)⁵⁶ i Libusza (na 120 łanach; już w 1342 roku otrzymała prawo średzkie)⁵⁷, w 1351 roku Sitnica (na 60 łanach), w 1363 roku Lipinki (na 70 łanach)⁵⁸, Sękowa, Mszanka, Bystra (przed rokiem 1369; 64 łany)⁵⁹ i Głęboka (rok 1369, na 20 łanach)⁶⁰. Dzięki przywilejowi wystawionemu przez króla w 1359 roku dla rycerza Jana Gładysza, w którym nadawał mu wieś Łosie oraz prawo zakładania miast i wsi nad rzeką Ropą i potokiem Zdynią, lokowane zostało miasto Szymbark (układ urbanistyczny całkowicie zatarty) oraz szereg położonych na południe od niego wsi⁶¹. W roku 1415 Biecz nabył rycerską wieś Męcina, lokowaną na prawie średzkim na 40 łanach w 1377 roku⁶². Własnością miejską stał się tutejszy las; prawo do korzystania z drewna w lasach królewskich Biecz uzyskał w 1405 roku⁶³.

Zagęszczała się sieć drożna⁶⁴, której najstarsze elementy mogą sięgać czasów założenia Biecza, kolejne zaś wiązać się

⁵¹ M. Gadocha, *Urzednicy miejscy Biecza do roku 1772*, Białystok 2020, s. 14–23.

⁵² F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 75, 76, za: KDM, t. 3, op. cit., nr 745, 759.

⁵³ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 77, za: *Zbiór dokumentów małopolskich* (dalej: ZDM), cz. 6, wyd. S. Kuraś, I. Sulowska-Kurasiowa, Wrocław 1974, nr 1627.

⁵⁴ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 75, za: KDM, t. 3, op. cit., nr 784; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 4.

⁵⁵ M. Wilamowski, *Moszczenica Niemiecka, Wyżna lub Wielka*, [w:] SHG, cz. 4, z. 4, 2014, s. 934–937.

⁵⁶ F. Sikora, *Binarowa*, [w:] SHG, cz. 1, z. 1, 1980, s. 117–118.

⁵⁷ J. Kurtyka, *Libusza*, [w:] SHG, cz. 3, z. 3, 2000, s. 612–617.

⁵⁸ M. Wilamowski, *Lipinki*, [w:] SHG, cz. 3, z. 3, 2000, s. 628.

⁵⁹ F. Sikora, *Bystra*, [w:] SHG, cz. 1, z. 2, 1985, s. 306–307.

⁶⁰ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Głęboka*, [w:] SHG, cz. 1, z. 4, 1986, s. 745–746.

⁶¹ B. Krasnowolski, *Między Wschodem a Zachodem. Studia nad historią i sztuką pogranicza polsko-łemkowskiego*, Toruń 2010, s. 57–58, 65, 77–79.

⁶² M. Wilamowski, *Męcina*, [w:] SHG, cz. 4, z. 2, 2009, s. 271–272.

⁶³ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 73, 74, za: KDM, t. 4, nr 1184; ZDM, t. 4, nr 1687.

⁶⁴ B. Wyrozumska, *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, Wrocław 1977.

z późniejszymi lokacjami pobliskich miast. W 1345 roku król Kazimierz Wielki zezwolił mieszczanom sądeckim na korzystanie z traktu „ruskiego”, wiodącego przez Biecz, Żmigród (miasto Żmigród Nowy lokowano najpóźniej w pierwszej ćwierci XIV wieku) i Sanok (lokowany w 1339 roku). Zapewne już wówczas, a z pewnością w XVI wieku, Biecz z Nowym Sączem łączyły dwie drogi: przez Ciężkowice (lokacja w 1348 roku) i Bobową (lokowaną nieco wcześniej) oraz przez Grybów (lokowany w 1340 roku). Może już w drugiej połowie XV wieku funkcjonowało połączenie drogowe Krakowa z Krosnem przez Bochnię, Biecz i Jasło. Przy drodze do Bochni, wybiegającej z Biecza na północny wschód przez przedmieście Harta, znajdowało się miejsce straceń – szubienicę i zachowaną do dziś figurę przydrożną z XVI wieku ukazano na widoku z przelomu XVI/XVII stulecia (zob. nr 2.1). W wieku XVI Biecz skutecznie walczył o zdominowanie traktu na Węgry, do Bardiowa (zob. niżej). Jedną z dróg prowadziła przez Dębowiec (lokowany przed 1349 rokiem), łącząc się tam z funkcjonującą już w 1332 roku drogą z Sandomierza, a dalej biegła przez Osiek (lokacja około lat 1363–1365) i Żmigród Nowy. Druga wiodła przez Gorlice (gdzie w 1446 roku wzmiankowano ulicę Biecką) i posiadłości Gładyszów. Na utrzymanie w należytym stanie dróg w granicach Biecza przeznaczone były opłaty mostowego, pobierane przez miasto na mocy przywileju Zygmunta Augusta z 1557 roku. W samym mieście zarówno rynek, jak i wybiegające z niego ulice miały brukowane nawierzchnie, wspomniane w lustracji dróg z 1570 roku⁶⁵. Bruki z XVII wieku, układane z nieregularnych ciosów piaskowca, ujawniono na rynku⁶⁶.

Druga połowa XV wieku oraz stulecie XVI i pierwsza trzecia XVII były okresem rozkwitu Biecza, z dalszym wypełnianiem lokacyjnego planu zabudową murowaną. Zapewne nie bez wpływu na architekturę sakralną było włączenie przez biskupa Zbigniewa Oleśnickiego w 1448 roku dekanatu bieckiego do nowo utworzonego archidiaconatu nowosądeckiego⁶⁷. Dominantą architektoniczną stała się ogromna – w skali Małopolski – późnogotycka fara⁶⁸, ukształtowana w dwóch etapach. W pierwszym (1474–1488) powstały prezbiterium (fundacja starosty bieckiego Jakuba z Dębna, co potwierdzają jego herby Odrowąż na zwornikach sklepienia) z zakrystią i wolno stojąca dzwonnica. W drugim etapie, na przelomie XV/XVI wieku, wzniesiono trójnawowy, halowy korpus świątyni, wykazujący powiązania stylistyczne z architekturą Bawarii, Czech, a zwłaszcza Austrii. Prace ukończono najpóźniej w 1519 roku, kiedy odnotowano:

⁶⁵ *Lustracja dróg województwa krakowskiego z roku 1570*, wyd. B. Wyrozumska, Wrocław 1971, s. 43.

⁶⁶ E. Dworaczyński, *Biecz. Rewitalizacja zabytkowego centrum miasta. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego robót ziemnych w roku 2012*, mps w WKZ Nowy Sącz, s. 8.

⁶⁷ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 72, za: *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuraś, cz. 2, Lublin 1973, nr 526.

⁶⁸ F. Kiryk, *Działalność gospodarcza i kulturalna Jakuba z Dębna*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Prace Historyczne” 2 (1965), z. 20, s. 31–65; J. Tomasz, *Artystyczne związki późnogotyckich sklepień fary w Bieczu*, „Czasopismo Techniczne” 71 (1966), nr 5, s. 17–23; R. Frazik, *Architektura późnogotyckiej fary w Bieczu*, „Rocznik Muzeów Województwa Rzeszowskiego” 3 (1974), s. 54–111; A. Włodarek, *Biecz, kościół par. p.w. Bożego Ciała*, [hasło w:] *Architektura gotycka w Polsce*, red. T. Mroczko, M. Arszynski, *Katalog zabytków*, red. A. Włodarek, Warszawa 1995, s. 26–27.

*corpus templi fere totum (choro excepto) cum structura tignorum, talarum et tecti extractum est*⁶⁹. Od 1521 roku do naw bocznych dobudowywano kaplice, wyposażane i użytkowane przez cechy. Kształtowano późnogotycki wystrój; niektóre jego elementy – rozproszone – przetrwały do dzisiaj. Bogactwo tego wystroju mogło wiązać się z mecenatem krakowskich biskupów. Jak już bowiem była mowa – wbrew stałej praktyce w miastach monarchicznych – to nie król, lecz biskup krakowski był patronem bieckiej świątyni parafialnej⁷⁰. Zespół kościelny obejmował klasztor Norbertanek, wzniesiony w pierwszej połowie XVI wieku, który jeszcze w tymże stuleciu przekształcono na plebanie, a także kaplicę cmentarną pw. św. Barbary, zbudowaną w trzeciej ćwierci XV wieku⁷¹. Kaplica ta, podobnie jak nosząca to samo wezwanie kaplica przy krakowskim kościele Mariackim, służyła niewielkiej jeszcze w średniowieczu społeczności polskojęzycznej, co potwierdza zapiska z 1473 roku: *capella cimeterii ecclesiae parochialis [...] pro sermone polonico specialiter constructa*, a także pochodząca z roku 1491 wzmianka o Mikołaju, kaznodzieli Polaków⁷². W ciągu wieku XVI liczba ludności polskojęzycznej systematycznie wzrastała; odnotowano to między innymi w 1545 roku organizując dla niej kazania w kaplicy św. Stanisława przy bieckiej farze. W końcu XVI stulecia, wobec niemal pełnej polonizacji bieckiej społeczności, kaplica św. Barbary straciła funkcję „polskiej” świątyni i popadła w zaniechanie; w 1602 roku była już ruiną⁷³. W zespole kościelnym znajdowała się też szkoła – prowadząca do niej ulicę wzmiankowaną w 1398 roku – *magister scolarium* został wymieniony w roku 1397⁷⁴; natomiast z lat 1528–1529 pochodzą rachunki dotyczące budowy murowanego budynku szkolnego⁷⁵. Zgodnie z zaleceniami kardynała Jerzego Radziwiłła (1595, 1598) w zespole kościelnym zlikwidowano trzy domy wikariuszy, zastępując je nowym murowanym domem dla mansjonarzy⁷⁶. Wcześniej pojawił się tu przytułek dla wdów⁷⁷, a nieco później (jeszcze przed najazdem szwedzkim) dwa domy dla prebendarzy przykościelnych kaplic Czapliców i Wielopolskich⁷⁸.

Z rozkwitem miasta w epoce nowożytnej związane były gruntowne zmiany wystroju bieckiej fary, dokonywane w duchu późnego manieryzmu na przelomie XVI/XVII wieku i w pierwszej tercji XVII stulecia. Wprowadzone tu skomplikowane programy ikonograficzne można traktować jako polemikę z silnym w okolicach oddziaływaniem reformacji (ariański ośrodek w Łuźnej),

⁶⁹ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 123 i s. 35, przyp. 1.

⁷⁰ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 73.

⁷¹ B. Krasnowolski, *Między Wschodem a Zachodem*, op. cit., s. 98.

⁷² F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 80, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 60–61.

⁷³ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 352, 355, 359, 368.

⁷⁴ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 72, 74, za: *Najdawniejsza księga sądowa miasta Biecza*, nr 79, 495.

⁷⁵ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 81, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 170.

⁷⁶ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 355.

⁷⁷ B. Krasnowolski, *Kościół parafialny małego, lokacyjnego miasta małopolskiego na przykładzie fary w Bieczu*, [w:] *Fara w mieście od średniowiecza do współczesności. Społeczność – duchowość – architektura – wystrój*, red. R. Eysymontt, D. Galewski, Wrocław 2019, s. 172.

⁷⁸ Archiwum Parafii Rzymsko-Katolickiej w Bieczu, Wizytacja kościoła parafialnego w Bieczu, 1769, s. 41.

nieobcym też bieckiej społeczności⁷⁹. Już w 1529 roku biskup Piotr Tomicki zwiększył uposażenie kaznodziei niemieckiego, by przeciwdziałać przechodzeniu niemieckojęzycznych mieszczan do kościoła luterańskiego⁸⁰. Elementy wspomnianego wystrój⁸¹ ufundowało tutejsze mieszczaństwo i okoliczna szlachta (ze starostami bieckimi i sędziami sądu grodzkiego na czele), a także stosunkowo liczne duchowieństwo bieckiej fary – znaczącą rolę odegrał ks. Marcin Kłoczyński, biecki prepozyt w latach 1602–1613, znany z podobnej, późniejszej działalności w kościele Bożego Ciała w podkrakowskim Kazimierzu. Mieszczkańskich, duchownych i szlacheckich dobrodziejów kościoła upamiętniają liczne epitafia.

Drewniany kościół pw. Ducha Świętego, stał już w 1394 roku w fundowanym przez królową Jadwigę zespole szpitalnym – usytuowany w miejscu wspomnianego już zameczku (zob. s. 16), blisko linii obronnej, przy południowo-wschodnim cyplu wzgórza miejskiego. W 1395 roku królowa zezwoliła rajcom na budowę i uposażenie szpitala pod tym wezwaniem, przekazując plac pod budowę: *aream nostram, in quia alias regalis curia erat circa valvam inferiorem*. W latach siedemdziesiątych XV wieku powstały późnogotyckie, ceglane budowle noszące cechy warsztatu pracującego dla starosty Jakuba z Dębna – nieistniejący dzisiaj jednonawowy kościół i zachowany budynek szpitalny jako fundacja niemieckiego mieszczaństwa⁸². Ich wezwanie – jak w Krakowie – może świadczyć o działalności zakonu szpitalników Ducha Świętego de Saxia, aczkolwiek nie znajduje to źródłowego potwierdzenia, a prawo prezentowania kapłana należało do rajców. Szpital otrzymał uposażenie rolne, odnotowywane w nowożytnych wizytacjach biskupich i zarejestrowane na planie z 1806 roku; rola szpitalna wpisana została między grunty Przedmieścia Górnego⁸³. Nadto od 1440 roku w uposażeniu tym znalazły się sołectwa w Krygu i Libuszy, a od roku 1473 sołectwo w Binarowej⁸⁴.

Biecz na przelomie ery średniowiecznej i nowożytnej był największym w Małopolsce – po stołecznym Krakowie z Kazimierzem i Kleparzem – ośrodkiem kultury religijnej. W mieście i na przedmieściach znajdowało się aż dziewięć świątyń. Oprócz wspomnianych – kościoła parafialnego pw. Bożego Ciała, towarzyszącej mu kaplicy św. Barbary, kościoła św. św. Piotra i Pawła na dawnym podgrodziu, Ducha Świętego w zespole szpitalnym i zamkowej kaplicy św. Anny – w obrębie Dolnego Przedmie-

ścia stały trzy niewielkie drewniane kościoły noszące wezwania: św. Mikołaja, św. Krzyża (oba istniały w XV wieku)⁸⁵ i Matki Boskiej (wzmiankowany od 1596 roku)⁸⁶. Dalej na wschód, przy średniowiecznym trakcie biegnącym w kierunku Jasła, wzmiankowany był od połowy XV wieku, a w XVI w. już murowany kościół pw. św. Jakuba⁸⁷, fundacji Zimów, rodziców prepozyta kościoła szpitalnego. Ogólną sytuację kościoła św. Jakuba ukazuje tzw. mapa Miega (zob. nr 1.4) i odkryty w wyniku badań archeologicznych cmentarz przykościelny⁸⁸. Kościół św. Mikołaja położony był obok wspomnianej siedziby starosty, z którą sąsiedował przez ogród, pozyskany w 1485 roku przez starostę Jakuba z Dębna⁸⁹. Sytuację pozostałych kościołów – określanych mianem kaplic – precyzuje wizytacja biskupia z 1602 roku: *Capella S. Crucis lignea [...] post Castrum, penes viam, qua itur ad Pilźno [...]. Capella S. Nicolai lignea [...]. Capella B.M.V. ante molendinum* (chodzi tu o młyn wójtowski na potoku Sitnica; zob. niżej). Wszystkie te kościoły i kaplice miały wówczas po trzy ołtarze, co świadczy o ich niewielkich rozmiarach⁹⁰.

Po wschodniej stronie miasta rozwinął się zespół klasztoru Reformatorów⁹¹. Zakonnicy zostali sprowadzeni do Biecza w 1624 roku, między innymi jako przeciwwaga dla wspomnianego ośrodka ariańskiego (już latach 1623–1624 miasto i Szymon Komorowicz przekazali reformatom ogrody na Przedmieściu Górnym⁹²). Początkowo oddano im kościół św. Jakuba na Dolnym Przedmieściu. Fundatorem był oficjał i kaznodzieja biecki, ks. Piotr Zielonacki, grunt dla budowy drewnianego klasztoru (*pro structura Caenobii seu Monasterii*), rozciągający się na północ od wspomnianego kościoła, wraz z odcinkiem drogi (zapewne traktu w stronę Jasła) w 1624 roku przekazało zakonnikom miasto. Po pozyskaniu dawnej warowni (biskup Marcin Szyszkowski wyraził zgodę na przenosiny klasztoru w 1629 roku, w następnym roku Zygmunt III zezwolił staroście bieckiemu Janowi Wielopolskiemu na fundację klasztoru w miejscu zamku) reformaci wzniesli tu, z fundacji Wielopolskiego, murowany kościół

⁷⁹ W. Urban, *Reformacja mieszczańska w dawnym powiecie bieckim*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 6 (1961), s. 139–173.

⁸⁰ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 81, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 170.

⁸¹ B. Krasnowolski, *Kościół parafialny*, op. cit., s. 170–172.

⁸² F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 80–81; E. Milczarska-Kopysz, A. Włodarek, *Biecz, szpital św. Ducha*, [hasło w:] *Architektura gotycka. Katalog zabytków*, op. cit., s. 27; A. Laskowski, *Biecki szpital św. Ducha w kontekście ruchu budowlanego w Bieczu i budownictwa szpitalnego Małopolski*, „Teki Krakowskie” 3 (1996), s. 175–185; B. Krasnowolski, *Między Wschodem a Zachodem*, op. cit., s. 100–101.

⁸³ ANK, Archiwum miasta Biecza – Luźne dokumenty papierowe i kopie dokumentów do historii Biecza, Dep. 35, ostatnia strona: *Plan in der Biecher Vorstadt dem dasigen Armen Spital Vollwerk angehörig und wegen 50 jährigen Holzschlåg Einbalungs Antrag ausgemessenWaldungen*, dat. 1806, den 18-ten Jänner oraz 11 Sept. 1812.

⁸⁴ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 81, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 40, 42, 59.

⁸⁵ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 81, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 47.

⁸⁶ AKM, sygn. A.V. Cap. 2 (1596), s. 89v.

⁸⁷ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 79, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 138; AKM, sygn. A.V. Cap. 2, s. 89v.

⁸⁸ P. Kocańda, *Historia i stan badań*, op. cit., s. 13–19, 22–23, ryc. 7.

⁸⁹ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 76, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 75.

⁹⁰ AKM, sygn. AV Cap. 21, s. 54v.

⁹¹ J. Tur, *Biecz. Klasztor Reformatorów, karta ewidencyjna*, 1969, rkps w WKZ Nowy Sącz; S. Walczy, *Zagadnienie obronności klasztoru reformatów w Bieczu*, „Sprawozdania Komisji PAN O. Kraków” 1–6 (1969), s. 303–307; idem, *Fortyfikacje konwentu Reformatorów w Bieczu i biecki zespół obronny miasto–klasztor*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 4 (1970), s. 217–227; A. Blachut, *Budownictwo małopolskiej prowincji reformatów w XVII wieku w świetle ustawodawstwa zakonnego*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 24 (1979), s. 123–140; idem, *Zespół kościelno-klasztorny Braci Mniejszych w Bieczu jako obiekt zabytkowy*, [w:] *Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru Franciszkanów OFM w Bieczu 1982–2005*, red. S. Bommersbach, M. Bartuś, Biecz 2005, s. 23–37; S. Bommersbach, *Dzieje i rola Ojców Franciszkanów w Bieczu na przestrzeni wieków*, [w:] ibidem, s. 11–18.

⁹² ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 169–169v, 186–186v; Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie, *Archivum seu Acta Provinciae Minoris Poloniae*, rkps (dalej: APF-R), *Kronika klasztoru Reformatorów w Bieczu*, t. 1, s. 229–233v.

pw. św. Anny, powtarzający wezwanie dawnej kaplicy zamkowej. Architekturę kościoła oraz ukończonego w 1653 roku budynku klasztornego podporządkowano zasadom kształtowania skromnej, czysto funkcjonalnej architektury tego franciszkańskiego zakonu. W obliczu najazdu szwedzkiego 1655 roku, z inicjatywy fundatora klasztoru, zespół otoczono wałem wzmocnionym konstrukcjami murowanymi⁹³. Wykorzystując – jak uprzednio w warownej rezydencji starościńskiej – naturalną formę terenu, wyprofilowano skarpy wzniesienia (zwłaszcza południową i zachodnią). Strefę obronną pogłębiły fosy; ich pozostałościami są dziś stawy po stronie południowej. Fortalicja, ukończona w 1657 roku, zgodnie z nowożytną sztuką obronną akcentowała znaczenie ziemnych umocnień. Ich narys, trudny dzisiaj do szczegółowego odtworzenia, zdaje się wskazywać na pospieszność prac polowych, dyktowanych potrzebą chwili.

Wzmacniano fortyfikacje miejskie (zob. wyżej, rozdział autorstwa Pawła Kocańdy *Fortyfikacje*). Do początków budowy kurtyny południowej – w miejscu wału – można odnieść dokument Władysława Jagielly z 1399 roku⁹⁴, zobowiązujący przedmieszczan do prac przy murach miejskich. W późniejszym okresie rolę taką mógł odegrać przywilej Kazimierza Jagiellończyka na budowę blechu (1450)⁹⁵, by dzięki uzyskanym dochodom pograniczne miasto mogło się mocniej obwarować. Zapewne w tym czasie i w drugiej połowie XV wieku wzniesiono większość baszt zabezpieczających miasto od strony północnej i południowej. Baszty te, o czworokątnym względnie półowalnym rzucie, były przystosowane do użycia broni palnej. U schyłku średniowiecza, na przełomie wieków XV i XVI, Biecz jawił się dzięki nim jako wyjątkowe w skali Małopolski – poza stołecznym Krakowem – miejsce, które określić można mianem miasta-twierdzy⁹⁶.

Wiek XVI był czasem licznych inwestycji fortyfikacyjnych obejmujących miasta ziemi krakowskiej; przyczyniło się do nich m.in. rosnące zagrożenie tureckie, choćby w latach 1552–1560, podczas konfliktu o Mołdawię i Wołoszczyznę. Mury dublowano parkanami (w latach 1530–1531 mowa jest o drewnie na ich budowę) i ziemnymi przeciwwałami⁹⁷, sypanymi zapewne już w wieku XV⁹⁸; wały rozbudowywano do pierwszej połowy XVII wieku. Istotną rolę odegrać mógł Seweryn Boner, starosta biecki w latach 1520–1545; jego doświadczenia z zakresu *architecturae militaris* związane były z królewskim Wawelem i własnym zamkiem w Ogrodzieńcu⁹⁹. W 1545 roku wzmianko-

wano wieżę nad Bramą Górną¹⁰⁰. W roku 1550 król Zygmunt August, potwierdzając przywilej na blech, widział w nim źródło dochodów na rzecz fortyfikowania miasta. Następnie w 1553 roku władca nakazał miastu (wskutek skargi starosty Stanisława Bonera) dbałość o mury¹⁰¹. W efekcie krytycznej oceny fortyfikacji miejskich przez królewskich lustratorów w 1568 roku, część czynszów z następnego roku przeznaczono „na zabudowanie [...] obrony miejskiej [...], na budowanie murów miejskich”, a w rezultacie na budowę bastei – dostępnej przez szyję – osłaniającej Bramę Górną¹⁰². Realizacja planów w tym zakresie nastąpiła w 1570 roku, wiążąc się z działaniami starosty Mikołaja Ligęzy z Bobrku – świadczyła o tym umieszczona na bramie inskrypcja¹⁰³; fragmenty tej bastei są dziś eksponowane jako rezerwat archeologiczny. Nieco wcześniej, w latach 1555–1557, podobna inwestycja obronna – znana z przekazów pisanych – powstała w Nowym Sączu. Analogiczne prace prowadzono po stronie wschodniej, gdzie do Bramy Niższej dostawiono długą szyję zakończoną umocnionym wjazdem¹⁰⁴. Przy północno-zachodnim narożniku obwodu murów wzniesiono wielokondygnacyjną basztę, wzorowaną na baszcie przy narożniku południowo-zachodnim¹⁰⁵. O przeprowadzonych pracach zdaje się świadczyć przywilej Stefana Batorego z 1583 roku na dwa jarmarki, uzasadniany kosztami, które miasto poniosło na naprawę murów¹⁰⁶. W 1616 roku Zygmunt III Waza, akceptując przywileje dotyczące składu wina, zastrzegł, by pochodzące stąd dochody przeznaczać na „poprawę murów”¹⁰⁷. Elementem systemu obronnego były fosy – od południa rolę taką grała młynówka Ropy, od północy potok Zadziorze.

Od wieku XVII, podobnie jak w większości polskich miast, fortyfikacje Biecza traciły istotniejsze walory obronne. Osłabiał je też samowolne działania mieszczan, których posesje przylegały do uliczek podmurnych. Poświadcza to skarga Daniela Bariana Rokickiego złożona w 1630 roku na sąsiadów, którzy „ważyli się w murze miejskim dziury przekowywać dla czynienia sobie transetów” sytuowanych na wale, przy okazji zagradzając uliczkę podmurną. Obwinieni tłumaczyli swe postępowanie względami sanitarnymi oraz powszechnością takich poczynań¹⁰⁸, co znajduje potwierdzenie w napomnieniu Zygmunta III z 1624 roku¹⁰⁹. Nieokreślone prace prowadzono zapewne po 1630 roku, gdy na „poprawę baszt i murów” przeznaczyc miano trzecią część dochodów z młyna¹¹⁰. W roku

⁹³ S. Walczy, *Zagadnienie obronności*, op. cit., s. 303–307 s. 303–307; idem, *Fortyfikacje konwentu Reformatów*, op. cit., s. 217–228; jego poglądy korygował J. Pasiecznik, *Kościół i klasztor*, op. cit.; J. Tur, *Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna*, op. cit., s. 9.

⁹⁴ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 72, za: ZDM, cz. 6, op. cit., nr 1628; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 18.

⁹⁵ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 75, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 46.

⁹⁶ J. Bogdanowski, *Mury miejskie*, op. cit., s. 70.

⁹⁷ Por. dokument Zygmunta Starego (1530) dotyczący m.in. przywozu drzewa na budowę parkanu (F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 173), wzmianki o wale (1630) i o sypaniu wału od południa staraniem Marcina Bariana Rokickiego (zm. 1572); ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 363v, 364.

⁹⁸ A. Kunysz, A. Kwolek, *Badania archeologiczne*, op. cit., s. 45 (datowanie najstarszych materiałów przy wale po stronie zachodniej).

⁹⁹ J. Tur, *Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna*, op. cit., s. 9.

¹⁰⁰ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 73, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 200.

¹⁰¹ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 214, 238.

¹⁰² Ibidem, nr 301; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 2901, t. 2, *Uniwersał poboru lubelskiego Zygmunta Augusta*, 1569, s. 1).

¹⁰³ Tablicę inskrypcyjną widział i jej tekst odpisał w 1853 r. Józef Mietelski; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 387, *Materiały do historii miasta Biecza*, s. 141. Z działalnością Ligęzy dzieło to wiązał J. Bogdanowski, *Mury miejskie*, op. cit., s. 67a.

¹⁰⁴ J. Tur, *Biecz, Fortyfikacje miejskie*, op. cit.,

¹⁰⁵ J. Bogdanowski, *Obwarowania*, op. cit., s. 604.

¹⁰⁶ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 335.

¹⁰⁷ Ibidem, nr 440.

¹⁰⁸ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 357–357v, 364v–365v, 366v–367v; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 525.

¹⁰⁹ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 491.

¹¹⁰ Ibidem, nr 524.

1655 restaurowano fortyfikacje w związku z najazdem szwedzkim¹¹¹.

Od roku 1475, na polecenie Kazimierza Jagiellończyka, rozbierano zamek zbudowany w miejscu dawnego grodu¹¹². W tym samym okresie z systemem obronnym Biecza powiązano warowną siedzibę starostów bieckich, wzniesioną zapewne w latach 1473–około 1487 na dominującym nad miastem pagórku po stronie wschodniej, na terenach będących wcześniej własnością bieckiego kościoła parafialnego (który w zamian otrzymał od króla w 1475 roku rolę Skotnia pod zlikwidowanym zamkiem, należąca do uposażenia zamkowego)¹¹³. Położenie tej warowni pozwala się domyślać jej wcześniejszej genezy, co wymagałoby jednak potwierdzeń archeologicznych. Architektura nowego zamku starościńskiego nie jest znana. Osoba Jakuba z Dębna oraz dwa kamienne portale pochodzące z zamkowej kaplicy św. Anny (jeden z datą 1487), osadzone wtórnie w budynku szpitala Ducha św., wskazywałyby na udział związanego z nim warsztatu¹¹⁴. Nowy zamek grał istotną rolę w systemie obronnym Biecza. Był niezależny od fortyfikacji miejskich, od których oddzielała go fosa, przekopana z wykorzystaniem naturalnego obniżenia. Takie dodatkowe, wysunięte ku wschodowi zabezpieczenie znacznie pogłębiało strefę obronną, co było istotne w dobie rozwoju artylerii. Zapewne na przełomie wieków XV i XVI warownię wzmocniono ziemnymi fortyfikacjami; w stanie czytelnym – w obrębie dzisiejszego ogrodu przy klasztorze Reformatorów (zob. niżej) – przetrwał odcinek południowo-zachodni z kurtyną, basteją i domniemanym reliktem drugiej¹¹⁵.

Ratusz w rynku¹¹⁶ – w pierwotnej postaci późnogotycki – zbudowano na przełomie XV i XVI wieku, zapewne w miejscu starszej budowli. W latach 1569–1581 otrzymał wysoką, renesansową wieżę (za jej budowniczego uchodzi Jeremiasz Kwaier vel Queier z Wrocławia), skutecznie i celowo konkurującą w panoramie miasta z bryłą kościoła parafialnego; charakterystycznym elementem wystroju stała się dekoracja sgraffitowa. Na przebieg prac miał mieć wpływ Marcin Kromer, na co wskazuje jego hojny zapis na rzecz odbudowy ratusza i budowy wieży (1569) oraz korespondencja, jaką prowadził z innym humanistą-mecenasem sztuki, ks. Tomaszem Żydkiem zwanym Płazą. Nadto w 1569 roku przeznaczono część podatków „na zabudowanie wieży ratuszowej upadłej”¹¹⁷. Zabudowa bloku śródrynkowego w średniowieczu i nowożytności nie jest znana. Oprócz murowanego ratusza wypełniały go niewątpliwie kramy (sol-

ne wzmiankowane we wspomnianym przywileju królewskim z 1361 roku, rzeźnicze, piekarskie i szewskie w 1399 roku)¹¹⁸. Były zapewne drewniane, a ich pozostałością (średniowieczną?) mogą być spalone konstrukcje drewniane ujawnione po zachodniej stronie ratusza¹¹⁹.

Na początku XVI wieku ukształtowała się miejska siedziba wójta, przyległa do otaczającego Biecz muru obronnego, sąsiadująca od wschodu z zespołem szpitala Ducha św. (wcześniejszego zamku). W 1501 roku król Jan Olbracht zezwolił Jakubowi Siekluckiemu, wójtowi, staroście i kasztelanowi bieckiemu, na wykupienie wójtostwa, natomiast w roku 1505 król Aleksander, zatwierdzając tę transakcję, pozwolił mu jeszcze na zakup sąsiedniego domu mieszczańskiego i korzystanie z materiałów budowlanych pochodzących ze zburzonego w 1475 roku zamku¹²⁰. W 1531 roku zalecono naprawę ganku (*transitum alias ganek*) łączącego siedzibę wójta z murem miejskim¹²¹. W roku 1641 część domu wójtowskiego została – staraniem starosty Jana Wielopolskiego – przekształcona na siedzibę sądu grodzkiego i odtąd zwana Grodem¹²². Po obiekcie tym przetrwały piwnice w dzisiejszym gmachu szkolnym, budowane na początku XVI i przed połową XVII stulecia.

Wraz ze wzrostem zamożności elity bieckiego mieszczaństwa następowały przekształcenia zabudowy w centrum miasta. Na miejscu drewnianych domów powstawały do początku wieku XVII murowane, zwłaszcza przy rynku. Ważnym elementem ich programu, świadczącym o statusie społecznym właściciela kamienicy, były niezachowane dzisiaj podcienia nad traktami przedprożowymi, z których prowadziły wejścia do sieni i zejścia do piwnic (piwniczne trakty przedprożowe zachowały się – względnie są udokumentowane – w niektórych domach przyrynkowych)¹²³. Zapewne już u schyłku średniowiecza wykształcił się rzut o dyspozycji dwutraktowej, dwuosiovej, z szeroką sienią w trakcie frontowym i wąskim przechodem na podwórce w tylnym. Rozwiązania takie są doskonale „wpisane” w dominujący (do dzisiaj) typ posesji – „połówkową” działkę lokacyjną. Nowożytnie kamienice przyrynkowe były z reguły budowlami piętrowymi, zawsze podpiwniczonymi.

Wypieranie zabudowy drewnianej przez murowaną mogło być także skutkiem pożaru miasta w 1523 roku, po którym król Zygmunt Stary zwolnił Biecz na czas odbudowy od płacenia podatków¹²⁴. Tegoż roku sięgają początki kamienicy przy dzisiejszej ulicy Węgierskiej 1. Posesję tę, położoną *iuxta propugnaculum valvae superioris*, przekazali rajcy ks. Marcinowi Beyerowi,

¹¹¹ J. Barut, *Dawna ziemia biecka*, op. cit., s. 147–150.

¹¹² F. Sikora, *Biecz – gród*, op. cit., s. 83, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 62.

¹¹³ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 79, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 62.

¹¹⁴ Warto podkreślić, że warsztat budowlany działający dla Jakuba z Dębna (a także Jana Długosza i kardynała Zbigniewa Oleśnickiego) realizował jednocześnie w Bieczu wiele istotnych, wspomnianych już prac, w tym prezbiterium kościoła parafialnego i zespół szpitalny; A. Laskowski, *Biecki szpital*, op. cit., passim.

¹¹⁵ J. Tur, *Biecz, Opinia historyczno-urbanistyczna*, op. cit.

¹¹⁶ S. Walczy, S. Zalubski, *Ratusz w Bieczu w świetle ksiąg miejskich, inwentaryzacji i analizy architektonicznej*, [w:] *Biecz. Studia*, op. cit., s. 107–274; T. Ślawnski, *Ratusz królewskiego miasta Biecza: siedziba władz samorządowych na przestrzeni dziejów*, Biecz 2000; B. Krasnowolski, *Między Wschodem a Zachodem*, op. cit., s. 102–103.

¹¹⁷ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 2901, op. cit.

¹¹⁸ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 74, za: ZDM, cz. 7, nr 1911.

¹¹⁹ E. Dworaczyński, *Biecz. Rewitalizacja*, op. cit., s. 8.

¹²⁰ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 78, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 97, 110.

¹²¹ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 72, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 178.

¹²² Przeniesienie tu akt sądowych z dawnej warowni starościńskiej związane było z fundacją klasztoru Reformatorów; decyzja zapadła na sejmiku województwa krakowskiego w Proszowicach. Zob. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. I/1 (1621–1648), wyd. A. Przyboś, Kraków 1953, s. 240.

¹²³ J. Barut, *Biecz. Studium*, op. cit., s. 40–41; autor ten opracował po 1978 r. spis piwnic w zabudowie przyrynkowej (plan w Muzeum Ziemi Bieckiej).

¹²⁴ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 155.

altaryście bieckiemu, za zasługi jego ojca, zastrzegając sobie wyznaczenie kolejnych lokatorów¹²⁵. Gruntowna jej przebudowa, z wprowadzeniem krenelażowej attyki, dokonana została około 1557 roku (przed 1572) staraniem Marcina Bariana Rokickiego, była połączona z urządzeniem tu apteki¹²⁶. Kamienica ta jako jedyna prezentuje dzisiaj swe nowożytnie formy, pozostałe zostały całkowicie zmienione. Podobną attykę otrzymała kamienica przybysza z Norymbergi, Wilhelma Wajdoltha (około 1561–1565), przy północnym narożniku wschodniej pierzei rynku¹²⁷ (nieistniejąca; część dzisiejszej posesji przy Rynku 15), zwana później Domem Pańskim¹²⁸; obie kamienice uwzględniono na widoku Biecza z przełomu XVI/XVII wieku zamieszczonym w *Civitates orbium terrarum* Brauna i Hogenberga (zob. nr 2.1). Istotne znaczenie dla tego rodzaju inwestycji mogły mieć pożyczki zaciągane przez mieszczan w latach 1569 i 1590 z zapisów dokonanych przez Marcina Kromera¹²⁹. Przy rynku¹³⁰ efektownie prezentowały się murowane domy Feliksa Milnera (przy wschodnim narożniku północnej pierzei rynkowej, Rynek 17; przed 1563 rokiem)¹³¹ i wzmiankowany od 1612 roku murowany dom Mikołaja Jurkowieckiego¹³² na zachodniej działce północnej pierzei rynkowej (Rynek 8), później własność rajcy Pawła Jordana. Notowana w dwudziestych i trzydziestych latach XVII wieku kamienica „wojewódzińska” (*Illustrissimi Domini Palatini*; Rynek 18) na wschodniej działce w południowej pierzei rynkowej mogła znajdować się w posiadaniu ówczesnego wojewody krakowskiego Jana Magnusa Tęczyńskiego, względnie wojewody ruskiego (a później krakowskiego) Stanisława Lubomirskiego. W tym drugim przypadku analogią dla niej mogła być siedziba Lubomirskiego w Nowym Sączu, ukształtowana po 1613 roku¹³³. Przy ulicy Kościelnej (Kromera 5) stała tak zwana kamienica Marcina Kromera¹³⁴, początkowo (od około roku 1519) gotycko-renaesansowa, należąca wówczas do Chodorów, przebudowana (około 1612 roku) staraniem ich zięcia, pisarza miejskiego i poety Jana Januszowica, z wprowadzeniem zachowanego w znacznym stopniu do dzisiaj bogatego detalu manierystycznego¹³⁵.

¹²⁵ F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 74, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 159.

¹²⁶ T. Ślowski, *Bieczę i okolice*, Warszawa 1973, s. 39; idem, *Rokicki Marcin*, [hasło w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 31, 1989, s. 525; T. Kazalska-Kielar, *Z dziejów aptek bieckich*, [w:] *Galicja i jej aptekarze*, cz. 2, Rzeszów 2011, s. 93.

¹²⁷ T. Ślowski, *Produkcja i wymiana towarowa Biecza w XVI i XVII wieku*, Rzeszów 1968, s. 73, 75, 200. Wajdoltha wzmiankowano od 1555 r.; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 438, *Drobne dokumenty do historii miast*, s. 19.

¹²⁸ Rzut – z doby renesansu – czytelny jest na projekcie przebudowy z 1830 r., ANK, Teki Antoniego Schneidra (dalej: Teki Schneidra), sygn. 107, nr 1; J. Barut, *Bieczę. Studium*, op. cit., s. 41.

¹²⁹ T. Ślowski, *Marcin Kromer, w 400 rocznicę śmierci*, Bieczę 1989.

¹³⁰ Identyfikacja poszczególnych posesji według spisów szosu z lat 1626–1634 (zob. przypis 17) oraz nowożytnych akt miejskich.

¹³¹ T. Ślowski, *Produkcja*, op. cit., s. 167, 194, 200, 201.

¹³² Ibidem, s. 77.

¹³³ Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka renesansu i manieryzmu*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 519–520.

¹³⁴ B. Wolff, J. Łoziński, *Kamienica Marcina Kromera*, rkps w WKZ Nowy Sącz.

¹³⁵ T. Ślowski, *Produkcja*, op. cit., do Januszowica odnieść należy inicjał JJ umieszczony na portalu obok wspomnianej daty.

Murowane piwnice bieckich kamienic i domów służyły między innymi jako składy węgierskiego wina. Sprowadzono je najpóźniej od XIV wieku, głównie z Bardiowa i Preszowa¹³⁶. Prawo składu na wino dla Biecza ustanowiono jednak dopiero w roku 1580, a potwierdzono w 1616. Największe nasilenie handlu winem przypadło na drugą połowę XVI stulecia. Najpełniej jest on udokumentowany w latach 1614–1650¹³⁷, gdy spisywane – nieraz kilka razy w ciągu roku – „rewizje win” węgierskich wymieniają od kilku do ponad czterdziestu beczek w piwnicach poszczególnych domów (głównie przyrynkowych kamienic). W niektórych kamienicach mieściły się winiarnie; w latach 1618–1619 było ich szesnaście.

W rejestrze poborowym z 1629 roku odnotowano 37 kamienic „większych” z szynkami przy rynku i przy ulicach, a także 32 kamienice „średnie” (a więc w sumie 69 domów murowanych), 61 domów drewnianych przy ulicach i 107 takich domów na przedmieściach¹³⁸. Przy niektórych kamienicach budowano browary. W spisach szosu z lat 1627–1634 wymieniono więcej, bo 143 zabudowane posesje w obrębie fortyfikacji miejskich. Z tego zestawienia wynika, że niemal połowę domów – w tym zapewne wszystkie lub prawie wszystkie przy rynku (tu wymieniono 37 posesji) – stanowiły murowane kamienice. Poza rynkiem częste były drewniane domy o dyspozycji szczytowej, zapewne z murowanymi piwnicami. Taką zabudowę pokazano na widoku z przełomu XVI/XVII wieku (zob. nr 2.1). W tym samym okresie płacono szos ze 117 posesji na przedmieściach.

W manierystycznej architekturze Biecza z końca XVI oraz początków XVII stulecia i jej kamiennym detalu – również w ówczesnej formie ratusza – widoczne są wpływy niedalekiego, słowackiego Bardiowa. Bieczę utrzymywał z tym miastem, a także z Preszowem, żywe kontakty handlowe, broniąc skutecznie tego połączenia z Węgrami przed ambicjami Nowego Sącza w tym zakresie (dzięki przywilejom i wyrokom królewskim z lat 1390, 1505, 1523) i Cieżkowic (kolejne rozstrzygnięcia królewskie w latach 1532, 1544)¹³⁹.

W dobie nowożytnej, w wiekach XVI i XVII, wyraźnie zarysowała się biecka elita miejska¹⁴⁰. Jej przedstawiciele, niekiedy spokrewnieni ze sobą, sprawowali urzędy ławników i rajców, zajmowali posesje przy rynku, a także przy ulicach w przedlu-

¹³⁶ T. Ślowski, *Bieczę i Gorlice. Ośrodki handlu winem od XIV w. do XVIII w.*, Bieczę 2001.

¹³⁷ Rewizje win w piwnicach (*revisio vinorum, vinorum hungaricalem*) odnotowywano sukcesywnie w księgach miejskich w 1. połowie XVII w.; ANK, Akta miasta Biecza, Dep 2, s. 44v–45 (1614), 93v (1618), 109–109v (1619), 118–118v (1620), 131–131v, 143 (1621), 177 (1624), 275v–276, 287v, 290 (1628), 307v, 319 (1629), 329v–330, 332v, 336 (1630), 375v, 379–379v, 384, 389, 397 (1631), 413v, 416v, 423v (1632), 457v, 463, 467 (1634), 476v, 478v (1635), 483v, 486–486v, 492v (1636), 1084 (1638), 1098, 1112, 1118 (1639), 1191, 1196, 1205, 1219–1219v, 1232, 1248, 1251 (1641), 1261, 1266, 1272 (1642), 1280–1281 (1643), 1285, 1293 (1644); Dep. 3, s. 3 (1644), 42, 52–53 (1645), 86, 105, 113, 129, 151, 160 (1646), 192–193, 221 (1647), 241 (1648), 290 (1649), 309–310 (1650).

¹³⁸ *Rejestr poborony województwa krakowskiego z roku 1629*, red. S. Ingot, Wrocław 1956; F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji*, op. cit., s. 43–44.

¹³⁹ F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 73, 75, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 13, 158; *Matricularium Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzbowski, cz. 4/4, Warszawa 1905, nr 1325, 16352.

¹⁴⁰ M. Gadocha, *Urzednicy miejscy*, op. cit.

zeniu północnej i południowej pierzei rynkowej. Jak się wydaje, szczególnie okazałe formy uzyskiwały cieszące się największym prestiżem narożne kamienice przyrynkowe, dające możliwość wjazdu na podwórze z wybiegających z rynku ulic. Zamożni mieszczańscy fundowali – na równi z miejscowym duchowieństwem i starostami – bogate, manierystyczne elementy wyposażenia kościoła parafialnego. Wielu mieszczan było absolwentami krakowskiej Akademii – w XV wieku odnotowano w tej uczelni czterdziestu studentów z Biecza¹⁴¹, po połowie XVI stulecia liczba ta znacznie się zwiększyła między innymi dzięki stypendium ufundowanemu przez Marcina Kromera (1569)¹⁴².

Szczególnie aktywna była rodzina Czapliców; jej przedstawiciele – Michał, Andrzej i Jan – byli w XVII wieku rajcami i posiadaczami czterech przyrynkowych domów¹⁴³. Nie mniejszą rolę odgrywali już wcześniej Chodorowie: Jan Starszy (rajca w latach 1561–1563) i Jan młodszy, Jerzy, Walenty i Jakub, zajmując do połowy XVII stulecia trzy sąsiadujące ze sobą murowane domy przy zachodniej pierzei rynkowej. Najokazalej prezentowała się położona przy narożniku ulicy Węgierskiej kamienica z zachowanymi późnogotyckimi murami z przelomu XV/XVI wieku i manierystycznymi kamiennymi detalami z drugiej połowy XVI stulecia (Rynek 2)¹⁴⁴; sąsiednia (Rynek 3) była przed 1590 rokiem własnością Mikołaja Leszczyńskiego¹⁴⁵. Zięciem Jakuba Chodora był rajca Jakub Kasprowicz, a jego z kolei zięciem ławnik Jan Nowak, właściciele kolejnych domów przyrynkowych. Wyróżniającą się postacią był Stanisław Czechowicz (zm. 1627), rajca, znany z hojnego zapisu testamentowego na rzecz bieckiej fary, zabezpieczonego na kamienicy przy ulicy Piekarskiej i browarze na Przedmieściu Dolnym¹⁴⁶. Ze środowiska tutejszej elity wywodził się wspomniany już Marcin Kromer (1512–1589)¹⁴⁷, humanista, dziejopisarz, dyplomata, biskup warmiński. Przedstawiciele jego rodziny – Bartłomiej, Grzegorz, Sebastian i Błażej – byli w XVI wieku rajcami; należał do nich nieistniejący już od dawna dom przy północnym narożniku zachodniej pierzei rynkowej.

Pozycja bieckiej elity wynikała z wysokiej rangi ekonomicznej miasta, które zostało zaliczone do kategorii drugiej (jako jedno z około dwudziestu miast w Małopolsce)¹⁴⁸. Jednym z kryteriów w tej kategoryzacji jest pozycja gospodarcza ośrodka. O handlu była już mowa. W Bieczu rozwijały się także rzemiosła¹⁴⁹. W najstarszej księdze sądowej (1388–1398)¹⁵⁰ odnotowano rze-

mieślników reprezentujących różne profesje – w mieście funkcjonowało od dziewięciu do jedenastu cechów (wymieniono je m.in. w 1540 roku). Szczególną rolę odgrywali tkacze i sukiennicy; korzystali oni ze wzmiankowanego w 1518 roku folusza miejskiego i foluszy prywatnych¹⁵¹, niekiedy urządzali ramy sukiennicze na wałach otaczających miasto (*pannitonsoria* wspomniane w 1648 roku)¹⁵². Starsi mistrzowie przysięgli wymieniani byli sporadycznie w księgach miejskich od 1513 roku, systematycznie od roku 1541¹⁵³. Charakter wytwórczości rzemieślniczej poświadczają między innymi spisy podatkowe z lat 1580 i 1589¹⁵⁴ (ten ostatni odnotowuje w Bieczu 140 płatników szosu)¹⁵⁵.

Rzemiosło w Bieczu w XVI wieku

	1580	1589
młyn	1 koło zakupne	5 kół zakupnych
folusz	1 koło	1 koło
stępa	1 koło	1 koło
rzeźnicy	8	9
piekarze	7	6
szewcy	11	12
rymarze	4	2
złotnik	1	1
bednarze	4	4
siodlarze	2	1
kowale	4	4
ślusarze	4	1
krawcy	4	8
stelmachowie	12	12
sukiennicy	12	16 (tkacze)
kuśnierze	8	6
garncarze	3	5
aptekarz	1	1
miecznik	1	1
balwierz	1	1
komornicy	68	85

Późniejsze akta wymieniają wszystkich członków poszczególnych cechów. Na przykład w roku 1626 odnotowano 21 krawców, 18 kowali, 12 sukienników, 5 garncarzy, 19 tkaczy, 15 szewców, 7 piekarzy, 10 rzeźników, 13 piwowarów, a ponadto farmaceutę, 3 lekarzy, 3 młynarzy i postrzygacza sukna¹⁵⁶.

Ludność miasta¹⁵⁷ nieznacznie wzrastała – od około 3 tys. mieszkańców w końcu XIV wieku do 3,8 tysiąca w XVI stuleciu (po przezwyciężeniu zarazy z 1543 roku, która spowodowała śmierć tysiąca ludzi, i kolejnej, z 1572 roku, gdy zmarło półtora

¹⁴¹ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 82.

¹⁴² Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 386, *Księga odpisów, przywilejów i dokumentów – inwentarzy kościoła farnego w Bieczu 1472–1768*, s. 266–267; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 305.

¹⁴³ Identyfikacja poszczególnych posesji według spisów szosu z lat 1626–1634 (zob. przyp. 17) oraz nowożytnych akt miejskich.

¹⁴⁴ B. Tondos, *Kamienica „dom Bieczy”*, Rynek 2, karta ewidencyjna, 1959, rkps w WKZ Nowy Sącz. Nowożytność detale były do końca XIX w. znacznie liczniejsze; B. Krasnowolski, *Między Wschodem a Zachodem*, op. cit., s. 105.

¹⁴⁵ T. Ślowski, *Produkcja*, op. cit., s. 35, 90, 100, 148, 202.

¹⁴⁶ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 385, *Księga odpisów przywilejów i dokumentów miejskich m. Bieczy 1395–1642*, s. 93, 240.

¹⁴⁷ T. Ślowski, *Marcin Kromer*, op. cit.

¹⁴⁸ M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 116.

¹⁴⁹ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji*, op. cit., s. 36–42.

¹⁵⁰ F. Sikora, *Biecz*, op. cit., s. 74.

¹⁵¹ Ibidem, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 130.

¹⁵² ANK, Akta miasta Bieczy, Dep. 2, s. 250.

¹⁵³ M. Gadocha, *Urzednicy miejscy*, op. cit., s. 27.

¹⁵⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), sygn. ASK I, 119, Rejestr łanowego, szosu i czopowego, powiat biecki i sądecki, z r. 1580, k. 299; ibidem, 127, Rejestr poborowy woj. krakowskiego z 1589 r., k. 312.

¹⁵⁵ Najwięcej w Małopolsce, z wyjątkiem stołecznego Krakowa, gdzie odnotowano ich 4 tys. Nie bez powodu Biecz określano jako *Parva Cracovia* – Mały Kraków. Jego ówczesna wyróżniająca się pozycja spowodowała, że został przedstawiony w dziele *Civitates orbium terrarum*, zawierającym przegląd najważniejszych miast świata tamtych czasów.

¹⁵⁶ ANK, Akta miasta Bieczy, Dep. 32, s. 37–43.

¹⁵⁷ T. Ślowski, *Biecz i dawna ziemia biecka*, [w:] *Nad rzeką Ropą*, op. cit., s. 26–28; F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji*, op. cit., s. 43.

Zabudowa mieszkalna w Bieczu do połowy XVII wieku

I. Katastr.	Adres	Związek z rozplanowaniem lokacyjnym	Zabudowa przed połową XVII w.	Ważniejsi właściciele
Północna pierzeja Rynku				
11	8	działka lokacyjna w linii zabudowy ul. Kościelnej (dziś ul. Kromera), oddzielona od północnego bloku przyrynkowego uliczką międzuchową (dziś ul. Krzemińskiego)	dom murowany szl. Mikołaja Jurkowieckiego wzm. 1612	Paweł Jordan: ławnik 1594–1600, rajca 1601–1626
Północny blok przyrynkowy, 10 „połówkowych” działek lokacyjnych				
13	9 (1)	„połówkowa” działka lokacyjna	zapewne murowana; piwnice z winem wzm. m.in. 1628 u Walentego Czochary	
14	9 (2)	jw.	zapewne murowana; winiarnia Jakuba Fonkowicza wzm. 1618–1619, piwnice z winem tegoż 1628, 1631	Wojciech Ruskowicz: ławnik 1607–1608, rajca 1611–1614; Jakub Fonkowicz: rajca 1629–1630
15	9 (3)	jw.	zapewne murowana (także na planie katastr.)	Jan Nowak, zięć Jakuba Kasprowicza, wzm. od 1612, ławnik 1627–1633
16	9 (4)	jw.	zapewne murowana; piwnice wspomniane przez Baruta	
17	10	jw.	nieustalona	
18	11	jw.	nieustalona	
20/1	12	pełna działka lokacyjna	zapewne murowana; piwnice z winem wzm. m.in. 1628 u Dąbrowskiego	Wojciech Dąbrowski, ławnik 1605–1608, rajca 1613–1617; Stanisław Pedrowicz, ławnik 1623, rajca 1624–1649; Stanisław Dąbrowski, ławnik 1648
22	13	jw.	dom zm. Michała Czaplica opisany 1615 jako zrujnowany, murowany, piętrowy, podpiwniczony	Michał Czaplic, ławnik 1602–1603, rajca 1604–1612
Wschodnia pierzeja rynkowa: wschodni blok przyrynkowy, 7 „połówkowych” działek lokacyjnych				
brak nru		„połówkowa” działka lokacyjna	kamienica zbud. staraniem Wilhelma Wajdoltha z Norymbergi, ok. 1561–1565; Barut rejestrował przedproże	Wilhelm Wajdolth, rajca 1564, 1567; Szymon Komorowicz, ławnik 1622–1626, rajca 1642–1644
34	15	jw.	kamienica (<i>domus lapidea</i>) Jana Kozaczkowicza wzm. 1631; piwnice z winem rejestrowane od 1628	Jan Kozaczkowicz, rajca 1623, 1627–1647
35		jw.	zapewne murowana; piwnice odnotował Barut	Błażej Zając, starszy cechu rzeźników 1603; Jan Zając, ławnik 1619
36	16 (1)	jw.	zapewne murowana; piwnice z winem wzm. 1629, zachowane	Sebastian Kubitkowicz, rajca 1623–1640
37	16 (2)	jw.	murowana; zachowane piwnice z przedprożem	Maciej Brodziszowicz, ławnik 1648–1650, 1663; rajca 1651–1662
37	17	pełna działka lokacyjna	murowana; <i>domus acialis</i> wzm. 1590, kamienica Feliksa Milnera 1563	Feliks Milner, rajca 1547–1564; Mikołaj Gasłowski, ławnik 1633, rajca 1636–1637
Południowa pierzeja rynkowa: południowy blok przyrynkowy, 15 „połówkowych” działek lokacyjnych				
80	18	pełna działka lokacyjna	murowana siedziba wojewody wzm. 1633, 1634, adaptująca dwie starsze kamienice z zachowanymi piwnicami (w zachodniej przedprożu)	Stanisław Lubomirski jako wojewoda ruski 1629–1638 (?)
81	19	„połówkowa” działka lokacyjna	murowana; 1614–1641 wzm. piwnice z winem, zachowane z zasypnym przedprożem	Michał Czaplic, ławnik 1602–1603, rajca 1604–1612; Adam Maniecki, cechmistrz cechu wielkiego 1626, ławnik 1629–1645, rajca 1648

82	20	pełna działka lokacyjna	murowana; piwnice z winem rejestrowane od 1602; <i>domus lapidea</i> Jakuba Lubczyca wzm. 1627	Wojciech Pigłowski, ławnik 1632–1638, rajca 1635–1647
83	21	„połówkowa” działka lokacyjna	zapewne murowana; winiarnia wzm. 1618–1619	Piotr Jędrzejowski, ławnik 1648–1652, rajca 1654–1663
84	22	jw.	murowana; piwnice z winem wzm. od 1628, zachowane, zasypane przedproże	Szymon Komorowicz, ławnik 1622–1626, rajca 1642–1644
87	23	jw.	murowana; zachowane piwnice z przedprożem	Andrzej Czaplic, ławnik 1620, rajca 1621–1625, epitafium w kościele par. 1627
88	24	jw.	zapewne murowana; zachowane piwnice, zamurowane przedproże	
89	25	pełna działka lokacyjna	zapewne murowana; zachowane piwnice dwóch wtórnie połączonych domów, w zachodnim przedprożu	
92	26	„połówkowa” działka lokacyjna	zapewne murowana; winiarnia wzm. 1618–1619, od 1629 wzm. piwnice z winem, zachowane; zasypane przedproże	
93	27	jw.	zapewne murowana; winiarnia wzm. 1618–1619, od 1621 wzm. piwnice z winem, zachowane; zasypane przedproże	Andrzej Pedrowicz, ławnik 1623, rajca 1624–49
94	28	jw.	murowana; <i>domus lapidea</i> wzm. 1634, 1641, piwnice z winem od 1618, zachowane wraz z przedprożem	Bartłomiej Leszczyński, ławnik 1636, rajca 1639–1653
96	29	jw., wtórnie poszerzona kosztem uliczki miedzuchowej	murowana; <i>domus lapidea</i> wzm. 1641, winiarnia 1618–1619, piwnice z winem od 1636, zachowane wraz z przedprożem	Stanisław Mądrowicz, ławnik 1600–1604, rajca 1605–1627; Bartłomiej Olszowski, rajca 1642–1668
Zachodnia pierzeja rynku: zachodni blok przyrynkowy, 9 „połówkowych” działek lokacyjnych				
103	2	pełna działka lokacyjna	murowana, XV/XVI w. i XVI/XVII w.; zachowane piwnice i mury parteru z detalem	Jan Chodor st., rajca 1561–1563; Jan Chodor ml., rajca 1590–1612
102	3	jw.	murowana, wzm. 1590 jako <i>lapidea olim Nicolai Leszczyński</i> ; zachowana piwnica przedproża	Mikołaj Leszczyński (<i>Laczymiski</i>), rajca 1568; Jakub Chodor, ławnik 1601, 1604, rajca 1612–1622; Jakub Kasproicz (jego zięć), rajca 1648
101	4	„połówkowa” działka lokacyjna	murowana; <i>domus lapidea</i> wzm. 1628; piwnice zachowane pod traktem frontowym	Walenty Chodor (Chodorowicz), ławnik 1632–1637, rajca 1638–1647
100	5	jw.	zapewne murowana; piwnice zachowane pod traktem frontowym	Jan Czaplic, ławnik 1638–1650, rajca 1651–1667
99	6	jw.	murowana; <i>domus lapidea</i> wzm. 1635; zachowane piwnice z przedprożem	Andrzej Kutalik, rajca 1615–1642
98	7 (1)	jw.	murowana; piwnice z winem wzm. od 1631	Marcin Wesółowski, ławnik 1610–1617, rajca 1629–1633
brak	7 (2)	jw.	zapewne murowana	dom rodzinny Marcina Kromera (1512–1589); jako rajcy notowani przedstawiciele tego rodu: Grzegorz (1533), Sebastian (1545–1550), Błażej (1567–1571)
Ulica Piekarska: blok przy pierzei północnej, 12 „połówkowych” działek lokacyjnych				
23	1	„połówkowa” działka lokacyjna	nieustalona; na planie katastr. 1850 murowana	
24		jw.	nieustalona	Jan Skrzyński, ławnik 1610–1618, rajca 1620–1628

25	brak zabudowy	jw.; nieco zwężona	nieustalona; na planie katastr. 1850 murowana	
26	3	jw.; nieco poszerzona	zapewne murowana; od 1636 wzm. piwnice z winem	Piotr Piotrowicz, rajca 1591–1620; Andrzej Piotrowicz (Piotrowicki), rajca 1629–1654
27	5	„połówkowa” działka lokacyjna	murowana; <i>domus lapidea</i> wzm. 1624, winiarnia 1618–1619, piwnice z winem od 1618; na planie katastr. 1850 murowana	Stanisław Czechowicz, rajca 1610–1627, epitafium w kościele par.
28	7	jw.	nieustalona	Jakub Jurecki, ławnik 1603
29				
30	11	jw.	nieustalona; na planie katastr. 1850 murowana	
31	13	jw.	nieustalona	Grzegorz Ryzner, ławnik 1594–1597, rajca 1598–1600
Pierzeja północna, poza układem lokacyjnym				
32	15	rozmiary zbliżone do „połówkowej” działki lokacyjnej	nieustalona; na planie katastr. 1850 murowana	
		jw.	zapewne murowana; od 1618 wzm. piwnice z winem, na planie katastr. 1850 murowana	Marcin Jeronimowicz, ławnik 1595–1602, rajca 1603
Ulica Piekarska „poprzeczna” (<i>transversali Pistoria</i>), zabudowa pierzei wschodniej przy murze obronnym, od północy ku południowi				
brak	21	poza rozplanowaniem lokacyjnym	zapewne drewniana	
brak	23		jw.	
43	25		zapewne murowana; piwnice z winem wzm. od 1641	
44	plac pusty		zapewne drewniana	Jan Zając, mistrz cechu piekarzy
			wg taksy 1668 murowana, obok Bramy Niższej	
Ulica Piekarska „poprzeczna” (<i>transversali Pistoria</i>), zabudowa pierzei zachodniej, od południa ku północy				
brak	brak	poza rozplanowaniem lokacyjnym	zapewne drewniana	Piotr Potrawka, wzm. w cechu rzeźników 1606–1628
			jw.	dom zakupiony przed 1627 przez Stanisława Dąbrowskiego, rajcę w 648
			jw.	Błażej Klimczyk, wzm. 1642–1649 w cechu szewców
			jw.	
Ulica Piekarska, blok przy pierzei południowej, 6 „połówkowych” działek lokacyjnych, od wschodu ku zachodowi				
33	brak	„połówkowa” działka lokacyjna	nieustalona	Tomasz Schindler, mistrz cechu tkackiego 1603; Mikołaj Dąbrowski (wzm. 1633, 1634) przedst. znanej rodziny
brak	brak	jw.	jw.	
brak	brak	jw.	jw.	Andrzej Pindor, cechmistrz cechu sukienniczego 1626
brak	brak	jw.	jw.	
brak	brak	jw.	jw.	
brak	4	jw.; narożna przy uliczce miedzuchowej na zapleczu wsch. bloku przyrynkowego	jw.	Jan Ogórek, sukiennik, wzm. 1625, 1636
Ulica Grodzka poza rozmierniem lokacyjnym, w pierzei południowej				
brak	22 i wtórnie przebita dzisiejsza ul. Ariańska	poza rozplanowaniem lokacyjnym	nieustalona	

Ulica Grodzka, blok przy pierzei południowej, 12 „połówkowych” działek lokacyjnych, od wschodu ku zachodowi				
69	20	pełna działka lokacyjna	nieustalona; na planie katastr. 1850 murowana	Michał Ziętek, ławnik 1601–1606
70	18	„połówkowa” działka lokacyjna	nieustalona	Andrzej Piotrowicz (Piotrowicki), ławnik 1629, 1632, rajca 1629, 1633–1654
71	16	jw.	jw.	
73	14	jw.	jw.	
74	12	jw.	nieustalona; na planie katastr. 1850 murowana	
75	10	jw.	nieustalona	Franciszek Kozik (Kozikowicz), ławnik 1676–1677, 1679, 1683
76	8	jw.	jw.	Marcin Sarnecki, ławnik 1665, rajca 1665–1679
77	6	jw.	jw.	Maciej Flaszka, ławnik, 1594–1608; Marcin Krudnarowicz, rajca 1655–1685
78	4	jw.	zapewne murowana; od 1618 wzm. piwnice z winem	Wojciech Schepiolo, rajca 1590, 1594; Jan Gołąkowski (Golankowski), ławnik 1601–1602, rajca 1603–1620; Szymon Golankowski, rajca 1616
79	2	pełna działka lokacyjna; dom narożny przy uliczce <i>qua itur ad balneum</i>	nieustalona; na planie katastr. 1850 murowana	
Ulica Grodzka, blok przy pierzei północnej, 6 „połówkowych” działek lokacyjnych, od zachodu ku wschodowi				
39	3 (część)	„połówkowa” działka lokacyjna	murowana; kamienica (<i>domus lapidea</i>) zakupiona przed 1632	Sebastian Wałowicz (Wachłowicz), ławnik 1614, 1618, rajca 1621–1634; Wojciech Abramowski, ławnik 1613–1614, rajca 1615–1617; Andrzej Wachłowicz, pisarz miejski od 1627, rajca 1634–1635; Mikołaj Gąsłowski, ławnik 1633, rajca 1636–1637
	3 (część) i międzydzuch	jw.	nieustalona	1625 w posiadaniu rajcy Wojciecha Pięłowskiego (zob. Rynek 20)
40	5	jw.	zapewne murowana	Wawrzyniec Zientkowiec, ławnik 1618–1626, rajca 1627–1637
		jw.	murowana przed 1607	
41	7 (część)	jw., nieco zwężona	zapewne murowana	Stanisław Pawłowicz, ławnik 1645
	7/9 (część)	jw., nieco poszerzona kosztem poprzedniej	murowana; kamienica (<i>domus lapidea</i>) wzm. 1640, 1650	Andrzej Piotrowski (Piotrowicki), ławnik 1629–1632, rajca 1629, 1633–1654
Ulica Grodzka, odcinek wschodni pierzei północnej poza rozplanowaniem lokacyjnym (do „poprzecznej” Piekarskiej)				
42	11	poza rozplanowaniem lokacyjnym; wymiary zbliżone do „połówkowej” działki lokacyjnej	murowana co najmniej od 1645; od 1646 wzm. piwnice z winem	Wojciech Pięłowski, lekarz (<i>chirurgus</i>), ławnik 1632–1633, rajca 1635–1647; Jakub Roguski, ławnik 1648
		jw.	zapewne murowana; 1645 wzm. podcienie	Gabriel Czaplic wzm. 1627–1637
brak	brak	poza rozplanowaniem lokacyjnym, w sąsiedztwie bramy Niższej	zapewne drewniana	
Ulica Węgierska: blok przy pierzei południowej; osiem „połówkowych” działek lokacyjnych				
104	1	„połówkowa” działka lokacyjna	nieustalona	
105	3	jw.	jw.	
107	5	jw.	jw.	
108	brak	jw.	zapewne murowana; piwnice z winem wzm. od 1631	Andrzej Stalikowicz (Staliczek), ławnik 1612–1623

brak	brak	jw.	murowana; podcienie wzm. 1644, <i>domus lapidea</i> 1666	Szymon Łopacki, pisarz miejski od 1628, ławnik 1636–1651; Sebastian Kasprowicz, rajca 1670
124	9	jw.	nieustalona	Stanisław Choczowski, ławnik 1638–1660
125	11	łączna szerokość 1 ½ działki lokacyjnej	zapewne murowana; piwnica z winem wzm. 1642; na planie katastr. 1850 murowana	Stanisław Zgoda, rajca 1594–1626
126	13		nieustalona	
Blok jw., posesje o szerokości „połówkowych” działek lokacyjnych i ograniczonej głębokości (w związku z sytuacją skarpy i muru obronnego)				
brak	15	szerokość „połówkowej” działki lokacyjnej, głębokość ograniczona	nieustalona	
brak		jw.	jw.	
brak	17	jw.	jw.	Wojciech Kuczek, ławnik 1611–1616
brak		jw.	jw.	
brak	brak	jw.	jw.	
brak	brak	jw.	jw.	
127	brak	szerokość pełnej działki lokacyjnej, głębokość ograniczona	zapewne murowana; 1628 wzm. piwnice z winem	Marcin Dutkowicz, rajca 1625–1627, 1636
Blok jw., posesje poza rozmiarem lokacyjnym, szerokości zbliżone do działek lokacyjnych, głębokości ograniczone				
128/1 (1)		szerokość zbliżona do „połówkowej” działki lokacyjnej, głębokość ograniczona	murowana	
128/1 (2)	dziś Muzeum	jw.	murowana	
129	dziś Muzeum	szerokość zbliżona do pełnej działki lokacyjnej, głębokość ograniczona	murowana	Marcin Beyer, altarysta, 1523; Barianowie Rokiccy, aptekarze, od ok. 1557; Daniel, ławnik 1632–1645, rajca 1648–1653
Blok przy pierzei północnej, osiem „połówkowych” działek lokacyjnych				
123	2	„połówkowa” działka lokacyjna	murowana; wzmianka 1644 dot. stanu sprzed 1630	Franciszek Rzączkowicz, rajca 1601–1609
122	2a	jw.	nieustalona	
		jw.	jw.	Aleksy Pellio, ławnik 1588–1589, rajca 1590–1625
121	4	jw.	jw.	
		jw.	jw.	
120	brak	jw.	murowana; <i>domus lapidea Pauli Maiżenstat</i> , 1590	
		jw.	nieustalona	
119	6	jw.	jw.	
Blok jw., poza rozmiarem lokacyjnym, przy zespole kościoła parafialnego				
117	8	działka o wymiarach zbliżonych do pełnej lokacyjnej	nieustalona; na planie katastr. 1850 murowana	Hieronim Libusza, rajca 1594
Ulica Marcina Kromera (dawna Kościelna): blok przy południowej pierzei: pełna i pięć „połówkowych” działek lokacyjnych				
115	1	pełna działka lokacyjna	murowana	Jan Januszowicz, pisarz miejski do 1627, poeta, rajca 1618, 1623, 1625, 1633–1634
113	brak	„połówkowa” działka lokacyjna przy wsch. krańcu bloku, na zapleczu posesji rynkowej	zapewne murowana; może tu 1618–1619 winiarnia Pawła Golankowskiego sąsiadująca z domem Szymona Golankowskiego przy ul. Węgierskiej	
		„połówkowa” działka lokacyjna	może murowana; 1628 wzm. piwnice z winem	

114	brak	jw.	nieustalona	Paweł Orzeszkowic, cechmistrz cechu płócienników 1626, <i>tribunus plebis</i> 1641–1642
		jw.	jw.	
		jw.	jw.	
Blok przy północnej pierzei: 14 „połówkowych” działek lokacyjnych (od zachodu ku wschodowi)				
4	brak	„połówkowa” działka lokacyjna	może murowana; piwnice z winem wzm. od 1626	
		jw.	nieustalona	
5	12	jw.	jw.	
		jw.	jw.	
6	brak	jw.	jw.	
		jw.	murowana; <i>sklep</i> wzm. 1618	Wojciech Stalikowic, ławnik 1627–1636; od 1633 właściciel Andrzej Czapllic, ławnik 1620, rajca 1621–1625
7	10 (część)	jw.	może murowany (zapewne tu winiarnia Jakuba Kasprowicza, wzm. 1618–1619)	Jakub Kasprowic z prowadził spór o dom 1615; ławnik 1596–1606, rajca 1607–1622
8	10 (część), 8 (część)	jw.	nieustalona	wzm. kolejni lekarze: Jan Chodor (1590), rajca 1594–1613; Jan Pęksa (1612–przed 1623), Szymon <i>chirurgus</i> (1627–1633)
9	8 (część)	jw.	jw.	Wojciech Kromkowicz, ławnik 1623–1628
10	6	jw.	jw.	
		jw.	zapewne murowana; od 1628 wzm. piwnice z winem	Jan Klimczyk, cechmistrz cechu szewskiego 1626
	4	jw.	nieustalona	Kasper Płowy, ławnik 1626, rajca 1628, 1631
11	2	jw.	zapewne murowana; od 1618 wzm. piwnice z winem	
		jw.	zapewne murowana; od 1618 wzm. piwnice z winem i winiarnia	

tysiąca, w wyniku czego odnotowano 17 domów pustych w centrum miasta i 32 na przedmieściach), by w pierwszej połowie XVII wieku, po zarazach z lat 1600 i 1622, spaść do 1,8 tysiąca. Od lokacji miasta do XVI wieku znaczące miejsce w Bieczu zajmowali mieszczenie niemieckojęzyczni, potem dominowali Polacy. Z księgi przyjęć do prawa miejskiego prowadzonej od 1538 roku wynika, że obywatelstwo Biecza przyjmowali, prócz Polaków, także Ślązacy, Włosi, Węgrzy i Niemcy¹⁵⁸.

Dane dotyczące zabudowy mieszkalnej w lokacyjnym centrum miasta w okresie jego świetności (przed najazdem szwedzkim w 1655 roku) można ująć w tabeli opracowanej na podstawie analizy spisów podatkowych z lat 1626, 1633 i 1634¹⁵⁹, dodatkowych informacji z ksiąg miejskich dotyczących tegoż oraz wcześniejszych i późniejszych okresów¹⁶⁰, rejestracji późnośredniowiecznych i nowożytnych piwnic¹⁶¹ oraz zestawień rajców

¹⁵⁸ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 1, Księga przyjęć do obywatelstwa Biecza, 1538–1688, s. 1 n.

¹⁵⁹ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 32, Spisy podatkowe Biecza.

¹⁶⁰ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2 (zwłaszcza rewizje składów win w piwnicach), 3, 28, 32.

¹⁶¹ Zob. przypis 127.

i ławników¹⁶². Źródła te stanowią bogaty materiał obrazujący ówczesną socjotopografię miasta, a także potwierdzenie przedstawionej wyżej rekonstrukcji lokacyjnego planu, z rozmierzeniem działek siedliskowych.

Od drugiej ćwierci XVII wieku można odnotować objawy regresu miasta, aczkolwiek nadal zdobywało się ono na dalsze kształtowanie imponującego, późnomanierystycznego wystroju kościoła parafialnego. Objawem kryzysu był rejestrowany od schyłku lat trzydziestych tegoż stulecia spadek obrotu winem. Już w 1615 roku oraz na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XVII wieku wymienione są dwa zrujnowane domy w północnej pierzei rynkowej i jeden w pierzei południowej. Poza rynkiem takich „pustek” było więcej. Przyczyniały się do tego kwaterunki i rabunki ze strony wojska (w 1621 roku żołnierze grasowali na Przedmieściu Dolnym, łupiąc między innymi młyn, w 1626 roku wojsko pobierało opłaty ze wszystkich domów), zarazy (w 1623 roku opustoszało dwadzieścia domów w obrębie murów miejskich i osiemnaście na Przedmieściu Górnym). W rezultacie w latach 1624 i 1626 starsi cechów w porozumieniu z rajcami podjęli decyzję o sprzedaży domów opuszczonych

¹⁶² M. Gadocha, *Urzednicy miejscy*, op. cit.

przez właścicieli, zrujnowanych „dla częstego żołnierza [...], dla czynszów [...], od pieniędzy widerkaufowych należących [...] Kościołowi [...], Miastu [...], do Skarbu Jego Królewskiej Mości”¹⁶³. Kryzys nie został jednak zażegnany, skoro w 1629 roku Zygmunt III zakazał tu kwaterunków wojskowych „z powodu wielkiego spustoszenia”¹⁶⁴. *Rejestr poborowy* spisany w 1655 roku – bezpośrednio przed najazdem szwedzkim – odnotowując wysokość pobranego szosu (410 florenów) informuje jednocześnie, że nie pobrano „szosu z domów pustych” w wysokości 155 florenów¹⁶⁵. Oznaczałoby to, że „pustki” objęły ponad jedną czwartą posesji.

Wcześniej podupadło i zanikło przedlokacyjne podgrodzie. W 1450 roku kardynał Zbigniew Oleśnicki polecał rajcom zagospodarowanie opuszczonych domostw przy kościele św. św. Piotra i Pawła. W 1484 roku na ich miejscu były już ogrody (sąsiedzące ze stawami królewskimi), darowane przez Kazimierza Jagiellończyka wójtowi bieckiemu¹⁶⁶, którego następcą przekazał je w 1537 roku cechowi piekarzy.

Dopiero od drugiej połowy XIV wieku pojawiają się w źródłach pisanych informacje o młynach i urządzeniach przemysłowych. Jak wspomniano wyżej, przynajmniej niektóre z nich mogły funkcjonować znacznie wcześniej. Przysiółki młyńskie rozwijały się po zachodniej i wschodniej stronie miasta. Od zachodu, na przedmieściu Harta, od 1364 roku działał młyn królewski zbudowany staraniem Kazimierza Wielkiego (dysponujący wówczas trzema kołami)¹⁶⁷, związany z młynówką i notowanym od 1470 roku jazem na Ropie¹⁶⁸. W roku 1450 Kazimierz Jagiellończyk zezwolił mieszczanom na zbudowanie blechu, położonego między miastem a grodem (czyli Górą Zamkową)¹⁶⁹. Mogło to być to samo miejsce, w którym – za wspomnianym zezwoleniem Kazimierza Wielkiego z 1363 roku – mieszczanie mogli urządzić dwie ramy sukiennicze. W 1537 roku obok młyna (określanego mianem grodzkiego) funkcjonowały folusz, piły i stępy¹⁷⁰. Położenie tego zespołu młyńskiego określają źródła nowożytnie: znajdował się on niedaleko początkowego odcinka traktu „krakowskiego” (1644, 1647), a zarazem niedaleko zaplecza kamienicy Rokickich, za wałem miejskim (1669)¹⁷¹. Zapewne w sąsiedztwie, przy rzece Ropie, działała – na podstawie zezwolenia Władysława Jagielly z 1421 roku – szlifiernia¹⁷².

Po stronie wschodniej, na potoku Sitnica, funkcjonował młyn wójtowski, zwany też wielkim, o dwóch kołach, wzmiankowany – wraz z browarem – od 1389 roku¹⁷³. Jego położenie określają źródła pisane: stał na przedmieściu (Dolnym) przy moście (1480), obok drogi do Jasła (1485)¹⁷⁴, przy drodze do dworu królewskiego (starosty; 1512, 1518)¹⁷⁵. Młyn w tym miejscu pracuje do dzisiaj (Przedmieście Dolne 37). W Bedlnej na fosie-młynówce, może przy moście zaznaczonym na mapie Miega (zob. nr 1.4), funkcjonował wzmiankowany w latach 1629 i 1644 młyn „maly”¹⁷⁶.

Zaopatrzenie Biecza w wodę umożliwił przywilej Kazimierza Jagiellończyka (1465) zezwalający na założenie wodociągu z budową kanałów w promieniu mili od miasta¹⁷⁷. Tradycję ówczesnych urządzeń przechował może zbiornik z początku XX wieku, położony po północnej stronie Biecza, na terenie zwanym Nad Miastem, a dziś Wąpniska. W 1393 roku wzmiankowano browar¹⁷⁸, dwa lata później (1395) działała łaźnia¹⁷⁹, na początku XVI wieku wymieniona obok rozbudowanej wówczas rezydencji wójtowskiej¹⁸⁰, a więc pod skarpą doliny Ropy. Potwierdzają to wzmianki z XVII wieku – pozwalają lokalizować ją na Przedmieściu Dolnym, w sąsiedztwie młynówki Ropy, blisko muru obronnego, w którym zapewne znajdowała się prowadząca do niej „furtka łaźnienna” (*portula balneale*)¹⁸¹.

W obrębie lokacyjnego uposażenia wójtowskiego (Korczyzny), zapewne w miejscu pierwotnego dworu wójtowskiego, powstało w XVI wieku okazałe, murowane, czworoboczne obronne założenie, z cylindrycznymi bastejami na narożnikach, dworem od zachodu i obiektami gospodarczymi w kurtynach. Ogólna dyspozycja czytelna była jeszcze w 1969 roku¹⁸², obecnie przetrwała jedynie ruina bastei północno-wschodniej. Kształtowanie zespołu, określonego w 1626 roku jako *praedium advocatalis* [...] *in suburbio* [...] *alias na Załawiu*¹⁸³, mógł zapoczątkować wykup wójtostwa przez Jakuba Siekluckiego. W 1765 roku wzmiankowano tu „folwark zwany Załawie do wójtostwa bieckiego należący”¹⁸⁴.

Na przedmieściach rozwijały się folwarki mieszczkańskie. Jeden z okazałszych, z browarem, położony na Kamieńcu (tak nazywano teren w zakolu Ropy, po południowej stronie zam-

¹⁶³ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 216v–217.

¹⁶⁴ F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 513.

¹⁶⁵ *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1680 wraz z aneksem miast według rejestru z roku 1655*, red. S. Inglot, Wrocław 1959, s. 342.

¹⁶⁶ F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 78, 81, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 47; ANK, Acta castrensia Biecensia 3, s. 722.

¹⁶⁷ F. Sikora, *Bieczę – gród*, op. cit., s. 84, za: KDM, t. 3, op. cit., nr 3744.

¹⁶⁸ F. Sikora, *Bieczę – gród*, op. cit., s. 85, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 55.

¹⁶⁹ Zob. przypis 99. Z dokumentu z 1620 r. wynika, że młyn i blech położone były nad tą samą młynówką Ropy; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 2830, Franciszek Wolański, Kopie dokumentów i akt odnoszących się do dziejów m. Biecza w XIV–XIX w., s. 54.

¹⁷⁰ F. Sikora, *Bieczę – gród*, op. cit., s. 84, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 183.

¹⁷¹ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 3, s. 7, 182, 825.

¹⁷² F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 74, za: ZDM, cz. 7, op. cit., nr 1911.

¹⁷³ F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 74.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 78, za: ANK, Księga sądu wyższego prawa niemieckiego na zamku bieckim, s. 750, 737.

¹⁷⁵ F. Sikora, *Bieczę – gród*, op. cit., s. 84, 85, za: *Matricularium Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzbowski, cz. 2, Warszawa 1905, nr 10312; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 175.

¹⁷⁶ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 323v; ibidem, Dep. 3, s. 7.

¹⁷⁷ F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 73, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 50.

¹⁷⁸ F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 74.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 75, za: F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 15.

¹⁸⁰ F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 76, za: *Matricularium Regni Poloniae Summaria*, cz. 3, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1915, nr 2378.

¹⁸¹ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 376–376v, 598, 670. Furtka – o nieokreślonej sytuacji – wzmiankowana była w 1553 r.; F. Bujak, *Materiały*, op. cit., nr 244.

¹⁸² J. Tur, *Bieczę-Załawie, folwark wójtowski, karta ewidencyjna, 1969*, rkps w WKZ Nowy Sącz; B. Krasnowolski, *Między Wschodem a Zachodem*, op. cit., s. 139–140.

¹⁸³ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 463.

¹⁸⁴ *Lustracja dóbr województwa krakowskiego, 1765*, wyd. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1973.

ku starościńskiego – klasztoru Reformatów), wzmiankowany w 1624 roku, należał do rajcy Stanisława Czechowicza (zm. 1627)¹⁸⁵ i jego spadkobierców; zapewne odpowiada mu zaznaczony na planie katastralnym (1850) zespół po południowej stronie muru klasztornego. Ogrody zakładano też na wale miejskim. W źródłach odnotowano między innymi ogrody w obrębie Przedmieścia Górnego, pod wzgórzem Zamkowym (*sub Monte Castris alias Pod Zamczyskiem*) przy drodze koło przedlokacyjnego kościoła św. św. Piotra i Pawła¹⁸⁶ oraz na terenie określanym w XVII wieku jako Ameryka¹⁸⁷.

W dolinie Ropy, w obrębie Przedmieścia Dolnego, leżało pastwisko miejskie, wzmiankowane w źródłach nowożytnych (m.in. w latach 1647–1648)¹⁸⁸. Zapewne w pobliżu znajdowały się stawy (starorzeczka Ropy?), rejestrowane od 1389 roku¹⁸⁹, ukazane – między korytem rzeki a młynówką – na wspomnianym widoku miasta z przełomu XVI/XVII wieku.

¹⁸⁵ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 180. Inwentarz tego folwarku spisano w 1666 r.; ibidem, Dep. 3, s. 714–715.

¹⁸⁶ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 1212.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 288 (i inne podobne wzmianki).

¹⁸⁸ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 3, s. 222–223, 261.

¹⁸⁹ F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 75.

Zapewne lokalne tylko znaczenie miało źródło wody mineralnej opisane w 1578 roku przez lekarza Wojciecha Oczkę¹⁹⁰.

Architektura i sztuka rozwijające się w późnośredniowiecznym i nowożytnym Bieczu odzwierciedlały zarówno pozycję gospodarczą, jak i horyzonty intelektualne bieckich starostów, bieckiego duchowieństwa i mieszczańskich elit. Wykraczały swą wysoką klasą ponad poziom istniejący w większości małopolskich miast, Biecz dzięki temu zyskał przydomek „małego Krakowa”. Stosunkowo wysoką jakością nauczania wyróżniała się tutejsza szkoła parafialna¹⁹¹. Od początku XV wieku, to jest od reaktywowania Akademii Krakowskiej, spotykamy w jej murach studentów pochodzących z Biecza¹⁹². Wybitnym humanistą, dziejopisarzem i dyplomata był urodzony w bieckiej rodzinie mieszczańskiej Marcin Kromer (1512–1589), który zasłużył się jako fundator stypendiów dla studiującej młodzieży ze swego miasta¹⁹³.

¹⁹⁰ W. Oczko, *Cieplice*, Kraków 1578, s. 25.

¹⁹¹ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji*, op. cit., s. 44–45.

¹⁹² Ibidem, s. 45; F. Sikora, *Bieczę*, op. cit., s. 81–82.

¹⁹³ H. Barycz, *Kromer Marcin*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 15, 1970, s. 319–325; T. Ślawski, *Marcin Kromer*, op. cit.

REGRES MIASTA (DRUGA POŁOWA XVII WIEKU – ROK 1772)

Najazd szwedzki (1655–1657) oraz wojna północna na początku XVIII wieku pogłębiły regres i upadek Biecza¹⁹⁴. Przygotowując miasto do obrony przed Szwedami w 1655 roku spalono drewnianą zabudowę przedmieść – wszystkie domy i trzy wspomniane kościoły¹⁹⁵. Biecz zapewne się wówczas obronił¹⁹⁶, ale już dwa lata później poważnych zniszczeń dokonały wojska sojusznika Szwedów, władcy Siedmiogrodu Jerzego Rakoczego (1657). W końcu XVIII stulecia liczba mieszkańców spadła do niemal tysiąca. Grasowały kolejne zarazy (m.in. w latach 1662 i 1680). Rejestr „gołych placów” z 1671 roku wykazał ich 26, a ponadto 15 niezamieszkałych w mieście i 20 na przedmieściach. W 1695 roku zamieszkałe były tylko 74 ze 106 domów. Kolejne klęski spadły na miasto podczas wojny północnej, w wyniku zarazy zmarła w 1709 roku ponad połowa mieszkańców. Jeszcze większe spustoszenia poczyniła zaraza z 1721 roku; odnotowano wówczas 43 puste place i 50 zrujnowanych domów¹⁹⁷. Doba konfederacji barskiej przyniosła splądrowanie miasta – kościołów i domów – przez wojsko rosyjskie w 1770 roku¹⁹⁸.

Liczba mieszkańców początkowo spadała do 462 w roku 1662, bezpośrednio po najeździe szwedzkim, by wzrosnąć do niespełna tysiąca w końcu XVIII stulecia¹⁹⁹.

Mimo obowiązującego w Bieczu przywileju Zygmunta Augusta *de non tolerandis Judaeis* (1569), przywoływanego w ciągu XVII (dokument rady miejskiej z 1627 roku *Laudum de non fovendis Iudaeis*²⁰⁰) i XVIII wieku, za zezwoleniem królewskich starostów osiadali tu Żydzi, nie tworząc jeszcze gminy ani nawet większej grupy; 31 Żydów odnotowano w 1765 roku i 51 dwadzieścia lat później²⁰¹.

¹⁹⁴ T. Ślawski, *Biecz i dawna ziemia biecka*, op. cit., s. 29–32; B. Krasnowolski, *Między Wschodem a Zachodem*, op. cit., s. 170.

¹⁹⁵ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, Materiały do historii miasta Biecza, sygn. 387, s. 3; T. Ślawski, *Biecz i dawna ziemia biecka*, op. cit., s. 29.

¹⁹⁶ T. Ślawski, *Biecz i dawna ziemia biecka*, op. cit., s. 31.

¹⁹⁷ ANK, sygn. 236, *Castrensia Biecensia Relationes*, s. 1442–1449; za: R. Kaleta, *Ponury dokument upadku miasta Biecza*, [w:] *Biecz. Studia*, op. cit., s. 491–494.

¹⁹⁸ APF-R, *Kronika klasztoru Reformatów w Bieczu*, t. 1, op. cit., s. 127–128v.

¹⁹⁹ T. Ślawski, *Biecz i dawna ziemia biecka*, op. cit., s. 26.

²⁰⁰ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 2, s. 234v–235; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 386, s. 140–141.

²⁰¹ K. Przybyłowicz, *Żydzi Biecza. Historia i zagłada*, Tuchów 2015, s. 22 i passim.

Zamierał handel. Jednym z dowodów jest brak „rewizji win” w aktach miejskich od połowy XVII wieku; w tej dziedzinie Biecz od początku XVIII stulecia zdystansowany został przez Gorlice. W lustracji z 1660 roku opisano zniszczenie łaźni („bywała quondam [...], tey [...] ad praesens nie masz, iednak [...] restaurowana będzie) i młyna na Ropie („od lat dwu pusty i dotąd nie restaurowany”)²⁰². Po stu latach (lustracja z 1765 roku) ruina była już zupełna: „młynów ad praesens [...] nie masz. Blech, waga, składy wina temuż miastu na intratę nadane, ale tego wszystkiego ad praesens nie masz”²⁰³. Informacja ta odnosi się do kompleksu młyńskiego pod Górą Zamkową, na przedmieściu Harta. Nadal pracował wówczas młyn na Przedmieściu Dolnym, na potoku Sitnica. Większość spośród dziesięciu cechów działających w dobie rozkwitu miasta funkcjonowała jeszcze w 1660 roku, lecz po stu latach ostali się tylko rzeźnicy, szewcy, piekarze i garncarze; „innych rzemieślników nie znajduje się”. Szczególnie uderzający jest tu całkowity upadek sukienictwa i tkactwa.

Bezpośrednio po szwedzkim najeździe myślano zapewne o unowocześnieniu fortyfikacji; zdaje się świadczyć o tym odnotowane w księgach miejskich w roku 1658 ugoszczenie wybitnego inżyniera wojskowego Krzysztofa Mieroszewskiego²⁰⁴. Jednak podobnie jak w innych miastach – na przykład w Krakowie i krakowskim Kazimierzu – zamierzenia owe nie doczekały się znaczących realizacji. Prace w tym zakresie – o charakterze bieżących napraw – wykonano w latach 1657 i 1679²⁰⁵.

W omawianym okresie ruch budowlany można odnotować tylko w zespole klasztornym Reformatów. Już w obliczu najazdu szwedzkiego w 1655 roku z inicjatywy fundatora klasztoru, a zarazem starosty bieckiego Jana Wielopolskiego, zespół ten otoczono walem wzmocnionym konstrukcjami murowanymi. Wykorzystując – jak uprzednio w warownej rezydencji starościńskiej – naturalną formę terenu, wyprofilowano skarpy wzniesienia (zwłaszcza południową i zachodnią). W 1680 roku dodatkowym zabezpieczeniem stał się otaczający klasztor mur ze strzelnicami, przystosowany do użycia ręcznej broni palnej; w chwili powstania był już anachroniczny, podobnie jak ów-

²⁰² ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 35, rok 1660.

²⁰³ *Lustracja dóbr (...) 1765z.*

²⁰⁴ ANK, Akta miasta Biecza, Dep. 29, s. 742; J. Barut, *Biecz. Studium*, op. cit., s. 61.

²⁰⁵ J. Barut, *Dawna ziemia biecka*, op. cit., s. 147–150.

czesne fortyfikacje miejskie. Dopiero w 1663 roku konsekracja zakończyła budowę kościoła, którego skromną fasadę ukształtowano w roku 1739. Zgodnie z programem świątyń reformackich, w 1732 roku dziedziniec przed kościołem otoczyła Droga Krzyżowa.

Znacznie mniejszy był zakres prac w kościele parafialnym, remontowanym w latach 1757–1766; z tego okresu pochodzi kilka rokokowych oltarzy bocznych²⁰⁶. Wcześniej w otoczeniu fary zbudowano przytułek dla mężczyzn i dom dla kolejnego

²⁰⁶ B. Krasnowolski, *Kościół parafialny*, op. cit., s. 172–173.

prebendarza²⁰⁷; oba budynki były drewniane, co uznać można za przejaw zubożenia miasta.

O zabudowie Biecza doby upadku mamy jedynie wrywkowe wiadomości; poza rynkiem dominowały drewniane domy o tradycyjnej, szczytowej dyspozycji. Podejmowane w mieście prace budowlane miały charakter bieżących remontów. Lustracja z 1765 roku odnotowuje, że śródmiejska siedziba wójtowska była nieomal ruiną, pokrytą jednak nowym dachem.

²⁰⁷ Archiwum Parafii Rzymsko-Katolickiej, Wizytacja kościoła parafialnego w Bieczu z 1769 r., rkps, s. 42 i 44.

W OKRESIE NIEWOLI NARODOWEJ (1772–1918)

Po pierwszym rozbiore Polski w 1772 roku Biecz wraz z południowym skrajem Małopolski i ziemiami ruskimi znalazł się w granicach zaboru austriackiego. Miasto i powiat biecki administracja austriacka umieściła początkowo w cyrkule dukielskim, a od 1791 roku w jasielskim²⁰⁸. Równocześnie parafia biecka, jako część dekanatu bieckiego, podporządkowana została diecezji przemyskiej²⁰⁹. Dawne starostwo bieckie – dotychczasowa królewszczyzna – stało się cesarskimi dobrami kameralnymi i przeznaczone zostało na sprzedaż. Jego nabywcą został Stanisław Wilhelm Siemieński, ostatni starosta biecki²¹⁰. Uzyskał on w 1776 roku dziedziczne prawo własności dóbr bieckich i tytuł hrabiowski. Nowy właściciel, rezydujący w miejscowości Ropa, odłączył od Biecza teren Korczyny (pierwotne uposażenie wójtostwa bieckiego) z dworem i browarem w folwarku na Żalawiu²¹¹. Od tego czasu Korczyna stała się odrębną wsią. Ograniczenie terenu było kolejnym przejawem regresu Biecza. W okresie porozbiorowym nadal zrujnowana była zabudowa miejska. Ewaryst Kuropatnicki w 1780 roku w opisie Biecza zauważył: „zamek opustoszały wcale, ratusz zrujnowany wcale”²¹². Jeszcze na początku XIX wieku w mieście było wiele pustych parcel. Dla ich zabudowy ks. Jan Bochniewicz (dziś upamiętniony nazwą ulicy w Bieczu) w 1802 roku przekazał w testamencie fundusze, które obsługiwać miała fundacja dobroczynna, zobowiązana do wzniesienia szesnastu „domków drewnianych” i pomocy dla pięćdziesięciorga ubogich mieszkańców²¹³. Franciszek Siarczyński w 1810 roku odnotował ruiny murów obronnych, na których stały drewniane domy²¹⁴. Uszkodzone budynki były stopniowo wyburzane. Przed rokiem 1837 rozebrano dawny kościół szpitalny Ducha Świętego, w latach czterdziestych usunięto piętro dawnego budynku starostwa grodzkiego.

Niewielkie ożywienie przyniosły inwestycje rządowe. Najważniejszą z nich było przebiecie traktu karpackiego wiodącego od strony Białej w kierunku Jasła, Sanoka i Sambora, budowa-

nego od końca XVIII wieku i oddanego do użytku w 1832 roku. Przeprowadzenie tego traktu przez centrum miasta w latach 1790–1794 wymusiło wyburzenie bramy w murach miejskich. Jednocześnie poszerzono i „wprostowano” ulicę Grodzką, która minęła od południa resztki bramy Dolnej (dziś ul. Grodzka 13); w przedłużeniu tej ulicy wytyczono dzisiejszą ulicę Kazimierza Wielkiego. Jak inne drogi pocztowe w monarchii habsburskiej, trakt ten prowadzony był długimi odcinkami linii prostych i obsadzony został szpalerami drzew, co zarejestrowano na planie katastralnym z 1850 roku (zob. nr 1.1).

W związku z budową traktu karpackiego powstała na przedmieściu Harta niewielka kapliczka św. Marcina (dziś opuszczona i zrujnowana). Z inwestycją drogową łączyła się też regulacja zabudowy przy bieckim rynku. Zapewne wówczas zlikwidowano przedproża domów w jego południowej pierzei²¹⁵. Przebudowano także ratusz, wyburzając w latach 1815–1840 jego wschodnią część, z zachowaniem starej wieży i wykorzystaniem relikwów części zachodniej do wzniesienia niewielkiego budynku nowego ratusza²¹⁶, zgodnego z zasadami „józefińskiej” architektury urzędowej. W obrębie rynku powstała wolno stojąca kapliczka św. Floriana (1827). Istotnym elementem zagospodarowania miasta na przełomie XVIII/XIX wieku było założenie nowego cmentarza przy dawnym kościele św. św. Piotra i Pawła, za Górą Zamkową, w ramach prowadzonej w całej monarchii akcji przenoszenia cmentarzy na tereny oddalone od zwartej zabudowy. Sam kościół – już pod wezwaniem św. Piotra – zastąpiono około 1846 roku murowaną kaplicą cmentarną, późnoklasykistyczną, ze schodkowym szczytem w fasadzie²¹⁷.

Jak w wielu miastach galicyjskich, na obrzeżach Biecza powstawały od końca XVIII wieku klasycystyczne dworki z ogrodami, kontynuujące tradycję dawnych folwarków (należących zapewne do funkcjonariuszy urzędu starościńskiego i kościelnych). Spośród kilku zarejestrowanych na wspomnianym planie katastralnym zachowały się dwa: dworek na terenie dawnego uposażenia szpitala ubogich zwany Nędzówką (ul. Kazimierza Wielkiego 31) oraz zrujnowany folwark dworski na terenie wiejskiego przedmieścia Belna (dawniej własność rodziny Mieszkowskich, od 1906 roku Bałów – zwany Bałówka, ul. Belna Górna).

²⁰⁸ ANK, sygn. 107, Teki Schneidra, op. cit., s. 203 i 525.

²⁰⁹ *Kronika Diecezji Przemyskiej*, t. 1, Przemyśl 1901, s. 182.

²¹⁰ ANK, sygn. 107, Teki Schneidra, op. cit.

²¹¹ E. Kuropatnicki, *Geografia albo dokładne opisanie Królestw Galicji i Lodomerii*, Lwów 1780, s. 27–28.

²¹² Ibidem.

²¹³ ANK, sygn. 107, Teki Schneidra, op. cit., s. 309.

²¹⁴ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 1825, F. Siarczyński, *Słownik historyczno-statystyczno-geograficzny Królestwa Galicji*, s. 28–29.

²¹⁵ J. Barut, *Biecz. Studium*, op. cit., s. 41.

²¹⁶ T. Ślawski, *O renowacji konserwacji zabytków w Bieczu*, Biecz 2006, s. 181.

²¹⁷ G. i T. Ślawscy, *Biecz w dawnej grafice i fotografii*, Biecz 2004, s. 9.

Biecz utracił dawne znaczenie handlowe, spadając do roli lokalnego ośrodka z ośmioma jarmarkami rocznie i cotygodniowym targiem na produkty rolne i płótno wyrabiane na miejscu z surowca pochodzącego z tutejszych upraw lnu, przy czym handel płótnem był zagrożony konkurencją z terenu Węgier²¹⁸. Ta sytuacja sprawiała, że miasto było nadal zaniedbane, co w połowie XIX wieku poświadczył krakowski historyk Józef Łepkowski: „rynek zarosły trawą, mury i wały razem z domami zsuwają się do Ropy, opustoszała fara”²¹⁹.

Dosyć poważne przekształcenia w otoczeniu miasta przyniosła zmiana koryta rzeki Ropy. Spowodowała to zapewne wiosenna powódź w 1848 roku – w jej wyniku główny nurt rzeki przysunął się do podstawy skarpy staromiejskiej, zajmując miejsce starej młynówki, rejestrowanej tam nie tylko na widoku Biecza w *Civitates*, ale także na tzw. mapie Miega (zob. nr 1.4). Skutki zmiany biegu rzeki (nowy układ Kamieńca i inne szkody) ocenić miał „wodny inżynier” specjalnie przybyły do Biecza na kilka dni, zapewne z urzędu cyrkularnego w Jasle²²⁰. Nowy przebieg Ropy został zarejestrowany na wykonanym dwa lata po powodzi planie katastralnym.

W wyniku reformy podziału administracyjnego w roku 1850 przeniesiono Biecz z cyrkułu jasielskiego do politycznego powiatu Gorlice²²¹. Natomiast w Bieczu powstał powiat sądowy. Stan ten został utrzymany także po uzyskaniu przez Galicję autonomii w roku 1866 i trwał do 1918 roku.

W dobie autonomii galicyjskiej (1866–1918), sprzyjającej rozwojowi wielu miast, sytuacja Biecza jako miasteczka prowincjonalnego, zdystansowanego przez Gorlice, niewiele się zmieniła. Nawet budowa w latach 1882–1884 linii kolejowej, tak zwanej transwersalnej (odcinek Nowy Sącz–Jasło)²²², nie wpłynęła szczególnie miastotwórczo. Jej dworzec usytuowany został stosunkowo daleko od centrum miasta, na Przedmieściu Dolnym. Jednak ta lokalizacja, w korzystnych warunkach terenowych (stosunkowo płasko i szeroko), wskazała kierunek przyszłego rozwoju przestrzennego miasta. Ponadto budowa linii kolejowej spowodowała regulację Ropy, tym razem zaplanowaną, polegającą na odsunięciu koryta rzeki od podnóża skarpy miejskiej w celu uzyskania miejsca na ułożenie torów. Stan ten utrzymuje się do czasów obecnych, podobnie jak inne efekty tej regulacji w postaci nieznacznego „wyprostowania” nurtu rzeki, w tym likwidacji starego zakola Ropy za Kamieńcem, sięgającego dawniej głęboko w obszar przedmieścia Belna. Szans rozwojowych nie stworzyły także odbudowy miasta po pożarach w 1874 roku²²³ i szczególnie tragicznym w 1903 roku, gdy zniszczona została znaczna część zabudowy historycznego centrum (w tym budynek ratusza, którego wieża utraciła cebulasty hełm)²²⁴.

²¹⁸ Handel tymi wyrobami powstrzymywały węgierskie granice celne, por. ANK, sygn. 107, Teki Schneidra, op. cit., s. 549.

²¹⁹ J. Łepkowski, *Z podróży archeologicznej po Jasielskim*, „Czas” nr 235 (1852).

²²⁰ APF-R, *Kronika klasztoru Reformatów w Bieczu*, t. 2, s. 259–259v.

²²¹ F. Kiryk, *Zarys dziejów powiatu gorlickiego do roku 1945*, [w:] *Ziemia gorlicka*, Kraków 1965, s. 9–40.

²²² R. Stankiewicz, E. Wieczorek, *Kolej transwersalna przez Galicję*, Rybnik 2011.

²²³ W pożarze w 1874 r. spłonęło 16 budynków i karczmą dworska, por. G. i T. Ślawnscy, *Biecz*, op. cit., s. 9.

²²⁴ T. Ślawnski, *O renowacji*, op. cit., s. 183.

Ruch budowlany był w Bieczu wciąż nikły. Dominowały budynki parterowe, aczkolwiek domy drewniane wypierane były przez murowane. Budynki takie, jako bardziej odporne na ogień, stawiano szczególnie w czasie odbudowy miasta po pożarze z 1903 roku, której patronował Komitet Ratunkowy dla Pogorzalców Miasta Biecza²²⁵. Nie powstała jednak ani jedna kamienica czynszowa. Okazalsze kształty otrzymały nieliczne gmachy użyteczności publicznej, między innymi budynek sądu (dziś szkoła, ul. Kazimierza Wielkiego 11; 1905) i budynki szkolne: przy dzisiejszej ulicy Bochniewicza 2 (ten jeszcze z 1891 roku, sprzed pożaru) i ulicy Grodzkiej 10 (ówczesna szkoła żeńska im. Królowej Jadwigi, około 1910–1912). Również usytuowana przy rynku synagoga odbudowana została jako budynek murowany. Znaczącego ożywienia budowlanego i gospodarczego nie przyniosła nawet działalność Kasy Towarzystwa Wzajemnego Kredytu. Jej budynek z roku 1889, położony na przedmieściu Harta (ul. Grunwaldzka 20), został w 1917 roku zakupiony staraniem biskupa przemyskiego Józefa Stanisława Pelczara dla klasztoru sercanek; zakonnice objęły go w użytkowanie dwa lata później, już w Drugiej Rzeczypospolitej²²⁶.

Nowością w zagospodarowaniu przestrzennym Biecza było natomiast pojawienie się w drugiej połowie XIX wieku przemysłu naftowego, związane z odkryciem złoża rozciągniętego równoleżnikowo na przedmieściach po obu brzegach Ropy, na zachód i południe od miasta. Jego eksploatację rozpoczęto na przedmieściu Harta, między cmentarzem parafialnym a Górą Zamkową – pierwszy szyb wydrążono tam w 1879 roku. Dwa lata później działało już pięć niewielkich przedsiębiorstw naftowych; potem zasięg ich działalności został rozszerzony na przedmieścia Belna i Załawie. W 1886 roku powstał szyb „Długosz I”, własność Władysława Długosza, przedsiębiorcy i pioniera przemysłu naftowego na ziemiach polskich. W 1890 roku funkcjonowało w Bieczu Akcyjne Towarzystwo dla Przemysłu Naftowego. Po roku 1918 Długosz zakupił teren folwarku na Załawiu i zintensyfikował wydobywanie po wybudowaniu tam nowych szybów; w ich pobliżu usytuował też dyrekcję kopalni. Mimo stopniowego wzrostu wydobywania ropy w Bieczu było mniejsze niż w Gorlicach. Ostatni biecki szyb przestał działać w roku 2004²²⁷.

Od połowy XIX wieku wzrastało zainteresowanie Bieczem jako zespołem zabytkowym. Częściej pojawiały się informacje prasowe na ten temat²²⁸. W Krakowskim Towarzystwie Naukowym w 1862 roku zabytki Biecza zaprezentował na rysunkach architekt Feliks Księżarski²²⁹. W 1866 roku miasto odwiedził Jan Matejko, który na rysunku utrwalił ówczesny widok domów przyrynkowych²³⁰.

²²⁵ Ibidem.

²²⁶ G. i T. Ślawnscy, *Biecz*, op. cit., s. 10.

²²⁷ T. Ślawnski, *Początki i rozwój kopalnictwa naftowego na Podkarpaciu w historycznym zarysie*, Biecz 1997, s. 84–99.

²²⁸ Por. m.in. J. Łepkowski, *Z podróży*, op. cit.; idem, *Korespondencja spod Biecza*, „Czas” nr 134 (1853); K. Rogawski, *Z Biecza*, „Gazeta Narodowa” nr 237 (1865); A. Kamieniobrodzki, *Biecz i jego zabytki*, „Tygodnik Ilustrowany” nr 30 (1868).

²²⁹ Z. J. Białkiewicz, *Feliks Księżarski (1820–1884), krakowski architekt epoki historyzmu*, Kraków 2008, s. 29.

²³⁰ *Biecz w dawnej grafice i fotografii*, opr. G. i T. Ślawnscy, Biecz 2004, s. 27.

Od lat pięćdziesiątych XIX wieku rozpoczęły się prace remontowe przy najważniejszych zabytkach sakralnych Biecza. W pierwszej kolejności objęły one zespół kościoła parafialnego. Roboty we wnętrzu fary, podjęte w 1853 roku, ocenione zostały krytycznie pod względem konserwatorskim²³¹. Dopiero prace zainicjowane przez proboszcza ks. Tomasza Jaszczóra i pierwszego (powołanego w 1863 roku) urzędowego konserwatora zabytków dla tego rejonu – Karola Rogawskiego – prowadzone były w sposób prawidłowy. Na ich potrzeby krakowski budowniczy Antoni Łuszczkiewicz wykonał w 1864 roku pierwsze pomiary kościoła, opublikowane dwa lata później (1866) przez jego brata Władysława, pioniera badań nad polską architekturą średniowieczną²³². Remont fary trwał do 1869 roku; objął także mur wokół dawnego cmentarza przykościelnego oraz odbudowę w formach neogotyckich dawnej kaplicy cmentarnej św. Barbary. Na miejscu po innych budynkach koło kościoła powstały neogotyckie stacje Męki Pańskiej (dziś w większości niezachowane). Wkrótce potem kościół został dodatkowo zabezpieczony od strony wjazdu do miasta przez wniesienie muru oporowego, na którym ustawiono figury dwunastu apostołów (1886; rzeźbiarz Edward Stehlik z Krakowa)²³³.

Prawie równocześnie, w latach 1868–1870, przeprowadzono gruntowny remont kościoła św. Anny i klasztoru oo. Reformatorów na Niżnym Przedmieściu. Naprawiono wówczas sklepienia i dachy, całość zyskała nowe tynki zewnętrzne i malowanie wewnętrzne (malarz Jan Tekliński). Odnowiono wszystkie ołtarze i całe wyposażenie wnętrza kościoła; z Krakowa sprowadzono trzy nowe obrazy malowane przez Feliksa Szynalewskiego, profesora krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych²³⁴. Kolejny etap prac remontowych, połączonych z wymianą dachu na klasztorze, przypadł na lata 1885–1895²³⁵.

W latach 1876–1877 przeprowadzone zostały amatorskie wykopaliska na Górze Zamkowej, ujawniające pozostałości czternastowiecznego zamku²³⁶. W 1883 roku zawiązał się Komitet Restauracji Zabytków Pomnikowych Miasta Biecza z Karolem Rogawskim na czele²³⁷. Cele Komitetu wsparł Władysław Łuszczkiewicz, który jako profesor krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych przybył do Biecza w 1889 roku z grupą studentów. Uczestnicy tego wyjazdu (był wśród nich Stanisław Wyspiański) wykonali wiele rysunków inwentaryzacyjnych²³⁸. Kolejną akcją w Bieczu były ponowione na wielką skalę prace restauracyjno-

-konserwatorskie w kościele farnym Bożego Ciała, przeprowadzone w latach 1892–1900 pod kierunkiem architekta Sławomira Odrzywolskiego, przy wsparciu finansowym i merytorycznym Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej²³⁹. Odrzywolski odrestaurował szczyty kościoła, uzupełnił maswerki w oknach, a przede wszystkim przemurował na nowo sklepienie w prezbiterium. Do dekoracji wnętrza próbował zaangażować Stanisława Wyspiańskiego, który nawet przygotował w latach 1895–1897 projekty polichromii, jednak do realizacji tych malowideł nie doszło²⁴⁰. Ostatecznie polichromię w prezbiterium wykonał przed rokiem 1905 Włodzimierz Tetmajer z krakowskimi artystami Józefem Krasnowolskim i Józefem Wrzesińskim oraz Apolinarym Kotowiczem z Biecza²⁴¹. Dekoracja malarska była kolejnym etapem restauracji, który objął wyposażenie wnętrza i dzwonnice oraz starą plebanie (dawny klasztor Norbertanek).

Na początku XX wieku Grono Konserwatorów zajmowało się nadal bieckimi zabytkami – zabezpieczano ratusz, spalony w pożarze z 1903 roku (jego wieżę nakryto prowizorycznym, niskim daszkiem stożkowym, prace konsultował S. Odrzywolski), oraz przeprowadzono restaurację fragmentów murów obronnych, w tym baszty przy kamienicy Barianów-Rokickich, pod kierunkiem arch. Zygmunta Hendla²⁴². Wsparcia finansowego udzieliło Grono Konserwatorów i Sejm Galicyjski²⁴³. Zainteresowanie Grona Konserwatorów budziły też tak zwany Dom Kromera²⁴⁴ i budynek szpitala Ducha św.²⁴⁵ Członek Grona Konserwatorów Stanisław Tomkiewicz opublikował w 1900 roku inwentarz zabytków powiatu gorlickiego, w którym szeroko uwzględnił Biecz²⁴⁶. Aktywne okazało się także miejscowe społeczeństwo; nieco wcześniej, w 1898 roku, gromadzenie historycznych pamiątek zapoczątkowała Czytelnia Ludowa im. Tadeusza Kościuszki.

Prawdopodobnie wówczas powstał niewielki park miejski na Przedmieściu Niżnym – adaptowano na ten cel skrawek gruntu rolnego po północnej stronie dzisiejszej uicy Kazimierza Wielkiego.

Liczba mieszkańców Biecza stopniowo wzrastała (zob. tabela na s. 42). Rósł też odsetek ludności żydowskiej²⁴⁷, aczkolwiek był tu znacznie niższy niż w pobliskich Gorlicach i Bobowej. Liberalna konstytucja monarchii austro-węgierskiej (1867) znosiła wcześniejsze ograniczenia administracyjne. W latach 1860–1861 tutejsza społeczność żydowska – licząca wówczas 203 osoby – nabyła posesję przyrynkową (dziś Rynek 20), lokując w budynku frontowym bet ha-midrasz, na zapleczu zaś piętro-

²³¹ J. Łepkowski, *Korespondencja*, op. cit.

²³² W. Łuszczkiewicz, *Zabytki dawnego budownictwa w Krakowskim*, z. 2–3, Kraków 1866.

²³³ T. Ślowski, *O renowacji*, op. cit., s. 60.

²³⁴ APF-R, *Kronika klasztoru Reformatorów w Bieczu*, t. 2, op. cit., s. 156v–166v.

²³⁵ Ibidem, s. 170–171.

²³⁶ ANK, sygn. 107, Teki Schneidra, s. 131 (wycinek z „Dziennika Polskiego”, nr 169 (1876).

²³⁷ T. Ślowski, *O renowacji*, op. cit., s. 6.

²³⁸ W. Łuszczkiewicz, *Sprawozdanie z wycieczki naukowej w okolice Sącza i Biecza w r. 1889*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 5 (1891), s. II–VIII; T. Łopatkiewicz, *Kolekcja szkiców uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nieznane rysunki S. Wyspiańskiego, J. Mehoffera i innych z wycieczek z W. Łuszczkiewiczem w latach 1888–1892*, „Opuscula Musealia” 14 (2005), s. 41–88.

²³⁹ ANK, sygn. GK 10, Protokoły Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej (dalej: Protokoły GKGZ), t. 1–2, op. cit., tu t. 2, s. 311, 322, 328, 338.

²⁴⁰ Projekty S. Wyspiańskiego dla Biecza eksponowane były na wielkiej wystawie monograficznej artysty w krakowskim Muzeum Narodowym w 2019 r.

²⁴¹ T. Ślowski, *O renowacji*, op. cit., s. 76.

²⁴² ANK, sygn. GK 10, Protokoły GKGZ, t. 1, s. 548, 561, 594–595, 614, t. 2, s. 18, 47, 53, 77, 261; *Teka Grona Konserwatora Galicji Zachodniej* (dalej: TeKa GKGZ), t. 3, Kraków 1909, s. 289.

²⁴³ TeKa GKGZ, t. 2, Kraków 1906, s. 430.

²⁴⁴ Ibidem, s. 162, 199.

²⁴⁵ Ibidem, s. 335.

²⁴⁶ S. Tomkiewicz, *Powiat gorlicki*, TeKa GKGZ, t. 2, Kraków 1906, s. 242–245.

²⁴⁷ K. Przybyłowicz, *Żydzi Biecza*, op. cit.

wą bożnicę; po pożarze z 1903 roku świątynie te odbudowano w zmienionych formach. Poniżej, na skarpie nadrzecznej, stała drewniana mykwa (w miejscu notowanej od średniowiecza łaźni miejskiej), zastąpiona w 1881 roku murowaną. W 1873 roku mieszkało w Bieczu 289 Żydów a 1880 chrześcijan (łącznie było 2164 mieszkańców)²⁴⁸. W 1879 roku na Przedmieściu Niżnym, za lasiem Grabina przy dzisiejszej ulicy Tysiąclecia, powstał cmentarz żydowski. Dopiero w 1890 roku założono biecką gminę wyznaniową, wydzielając ją z gorlickiej. W 1910 roku liczyła ona już 554 osoby, co stanowiło 19,1% ogółu mieszkańców. W 1914 roku mieszkało w Bieczu 680 Żydów, w większości w centrum miasta, przy rynku²⁴⁹.

Na początku **pierwszej wojny światowej** Biecz znalazł się w zasięgu ciężkich walk; miasto przechodziło czterokrotnie z rąk do rąk. Następnie od grudnia 1914 do maja 1915 roku trwała okupacja rosyjska. W efekcie działań wojennych została zrujnowana przedmiejska zabudowa mieszkalna (szczegól-

²⁴⁸ ANK, sygn. 107, Teki Schneidra, op. cit., s. 387.

²⁴⁹ „Słowo Polskie” (Lwów), 17 II 1914.

nie drewniana) i przemysłowa²⁵⁰. W klasztorze Reformatów stacjonowały na przemian oddziały obu walczących stron oraz działał szpital wojskowy²⁵¹. Zmarli tam i polegli licznie na polach walki żołnierze zostali pochowani na powstałych wówczas cmentarzach wojennych²⁵². Dwa z nich (nr 108 i 109) wytyczono na Dolnym Przedmieściu, na skraju parku miejskiego i blisko wspomnianego lazaretu, dwa pozostałe na Przedmieściu Harta: przed farą biecką (nr 106) i na Górze Zamkowej (nr 105), w pobliżu obecnego cmentarza parafialnego. Projektantem wszystkich cmentarzy był austriacki architekt Hans Mayr, uczeń Otto Wagnera. Piąty biecki cmentarz wojskowy (nr 107), a właściwie kwatery wojenna z grobami żołnierzy wyznania mojżeszowego, urządzony został w granicach cmentarza żydowskiego.

²⁵⁰ K. Ruszała, *Zniszczenia wojenne miasteczka galicyjskiego podczas I wojny światowej*, [w:] *Materiały z konferencji Ziemia pamięci VI – Ziemia gorlicka w ogniu Wielkiej Wojny*, Gorlice 2014, s. 82–105.

²⁵¹ APF-R, *Kronika klasztoru Reformatów w Bieczu*, t. 2, op. cit., s. 175–176v.

²⁵² O. Duda, *Cmentarze I wojny światowej w Galicji Zachodniej, 1914–1918*, Warszawa 1995, s. 174–177.

BIECZ W WIEKACH XX I XXI

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku Biecz pozostał w powiecie gorlickim, który należał do województwa krakowskiego. Natomiast dekanat biecki przeniesiono z diecezji przemyskiej do tarnowskiej; od 1925 roku stała się ona częścią kościelnej metropolii w Krakowie. W rezultacie tak zwanej samorządowej ustawy scaleniowej z 1933 roku²⁵³ Biecz wszedł w skład gminy zbiorczej, która od tego czasu połączyła w jeden organizm administracyjny miasto i pobliskie wsie: Binarową, Grudnę Kępską, Głęboką, Korczynę, Libuszę, Sitnicę, Strzeszyn, Raclawice i Rożnowice. Obraz miasta w okresie międzywojennym nie zmienił się w sposób znaczący. W centrum dominowała zabudowa mieszkaniowa i zakłady rzemieślnicze. Niewielkie obiekty przemysłowe skupiły się na Przedmieściu Niżnym, w rejonie stacji kolejowej. Funkcjonowały tu między innymi fabryki: Terpol (produkcja papy i przetworów smołowych, 1919–1939), Jagoda (przetwory owocowe, 1921–1928), Postęp (wyroby betonowe, od 1922 roku) i Styl (produkcja mebli, 1921–1934), tartak parowy (od 1922 roku), rzeźnia (od 1933 roku). W oddaleniu, na Przedmieściu Niżnym, była cegielnia, czynna już w okresie odbudowy miasta po pożarze z 1903 roku, zapewne na miejscu starszej. W mieście działała drukarnia, wytwórnia papieru i klisz fotograficznych; pracowały dwa młyny gospodarcze (w tym jeden nad Sitnicą, kontynuujący tradycję dawnego młyna wójtowskiego). Na Żalawiu i w Belnej rozwijało się górnictwo naftowe; w 1926 roku do eksploatacji ropy służyło tam dwanaście szybów²⁵⁴. Niektóre zakłady przemysłowe korzystały z lokalnych, własnych generatorów prądu elektrycznego. Poza centrum, przy drodze na Żalawie, funkcjonowała targowica miejska.

Ruch budowlany był niewielki. W latach 1924–1928 na zapleczu posesji przy Rynku 20 powstała piętrowa synagoga Talmud-Tora z bet ha-midrasmem na parterze; w latach 1936–1937 zbudowano nową plebanię przy kościele farnym, zachowaną do czasów obecnych; w 1936 roku rozpoczęto budowę piętrowego Domu Ludowego (ul. Kazimierza Wielkiego 13, dziś kino Farys)²⁵⁵. Władze Biecia starały się o pozyskanie planu regulacyjnego dla miasta; został on zamówiony w 1930 roku u inż. Franciszka Al-

szera z Nowego Sącza, jednak nie doszło do jego wykonania²⁵⁶. W 1934 roku tereny w dolinie Ropy zniszczyła powódź. Kataklizm ten objął także zlewnie innych rzek w Małopolsce: Wisły, Dunajca, Raby i Soly; oceniany jest jako największa tego rodzaju katastrofa w pierwszej połowie XX wieku. W Bieczu pod wodą znalazły się wtedy nawet tory kolejowe.

Ważne zmiany cywilizacyjne przyniosło włączenie Biecia do ogólnopolskiej sieci elektrycznej w latach 1937–1938, zgodnie z uchwałą Rady Miejskiej z 1935 roku. Wybudowano stację transformatorową koło targowicy, linie przesyłowe do poszczególnych posesji rozprowadzono na słupach metalowych o konstrukcji kratownicowej (częściowo zachowanych do czasów obecnych), natomiast oświetlenie uliczne zainstalowano dopiero po drugiej wojnie światowej.

W okresie międzywojennym odnotowano nieznaczny przyrost liczby mieszkańców: od 3673 w roku 1921 do 4268 w 1939 roku; około 17,2% stanowili Żydzi²⁵⁷ (632 w 1939 roku), którzy w centrum, przy Rynku i wybiegających z niego ulicach, zdecydowanie przeważali.

Podczas drugiej wojny światowej Biecz znalazł się obrębie Generalnego Gubernatorstwa. Okupacja przyniosła tragedię ludności żydowskiej²⁵⁸. W grudniu 1939 roku osiedlono w Bieczu blisko dwustu Żydów, deportowanych głównie z Łodzi. Od października 1941 roku w centrum przyrynkowym, zdominowanym już przed wojną przez ludność żydowską, funkcjonowało getto; nie było ogrodzone, lecz jego opuszczenie karano śmiercią. Egzekucje odbywały się głównie na cmentarzu żydowskim (miejsce to upamiętnia po wojnie pomnik) i na terenie wyrobisk cegielni miejskiej. W wyniku przesiedleń liczba mieszkańców getta do połowy 1942 roku wzrosła do 1568, wśród nich 692 osoby stanowili przesiedleńcy. Krwawa pacyfikacja getta rozpoczęła się 14 sierpnia 1942 roku. Trzy dni później ostatnich Żydów przewieziono do obozu zagłady w Belżcu.

Okupacyjne władze niemieckie przejęły i rozwinęły kopalnię nafty pracującą na potrzeby działań wojennych. Od 1942 roku zarządzał nimi Karpathen Öl A.G. Wybito wówczas (1942) szyb nawet w ruinach zamku na przedmieściu Harta²⁵⁹.

²⁵³ Ustawa z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego, Dziennik Ustaw 1933, nr 35, poz. 294.

²⁵⁴ T. Ślawnski, *Początki i rozwój górnictwa naftowego*, op. cit.

²⁵⁵ G. i T. Ślawnscy, *Biecz*, op. cit., s.10.

²⁵⁶ T. Ślawnski, *O renowacji*, op. cit., s. 184.

²⁵⁷ K. Przybyłowicz, *Żydzi Biecia*, op. cit., passim.

²⁵⁸ Ibidem, s.163–181.

²⁵⁹ G. i T. Ślawnscy, *Biecz*, op. cit., s. 9; M. Wieliczko, *Polski przemysł naftowy pod niemiecką okupacją w latach 1939–1945*, Lublin 2001.

Po drugiej wojnie światowej Biecz wraz z powiatem gorlickim znalazł się w województwie rzeszowskim, które powstało w 1945 roku z wydzielenia skrajnych części dawnych województw lwowskiego i krakowskiego²⁶⁰. Stan taki trwał do reformy administracyjnej państwa w 1975 roku. Biecz znalazł się wtedy w nowo utworzonym województwie krośnieńskim²⁶¹ i pozostawał w nim do czasu kolejnej reformy. W 1999 roku przywrócono powiat gorlicki i włączono go – wraz z Bieczem – do województwa małopolskiego. W 1992 roku miasto wraz dekanatem bieckim przeniesione zostało z diecezji tarnowskiej do nowo powstałej diecezji rzeszowskiej.

Zmiany przynależności administracyjnej miały skutek w postaci kolejnych planów zagospodarowania przestrzennego Biecza, opracowywanych sukcesywnie w ramach polityki każdego z wymienionych województw. Wobec objęcia ochroną konserwatorską staromiejskiej części Biecza (wpis do rejestru zabytków w 1952 roku), wszystkie plany uwzględniały uwarunkowania konserwatorskie. Wytyczne konserwatorskie do planu z 1959 roku, gdy Biecz należał do województwa rzeszowskiego, opracował dla warszawskiego oddziału Pracowni Konserwacji Zabytków Józef Barut²⁶². Jego ustalenia wykorzystala, już w okresie przynależności miasta do województwa krośnieńskiego, D. Dąbrowska w planie zagospodarowania gminy Biecz z lat 1980–1981²⁶³. Następnie zostały one rozwinięte w założeniach do planu zagospodarowania przestrzennego i rewaloryzacji historycznego centrum miasta, które na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krośnie powstały w latach 1984–1985 jako dzieło Pracowni Projektowej należącej do rzeszowskiego oddziału Pracowni Konserwacji Zabytków²⁶⁴. W opracowaniu tym zdefiniowano strefę pełnej ochrony konserwatorskiej jako obszar historycznego centrum wraz z klasztorem Reformatów oraz enklawy w postaci Góry Zamkowej. Łączy je strefa ochrony krajobrazowej (niebudowlana), obejmująca przedpole miasta i skarpy wzgórza miejskiego oraz klasztorne, eksponująca wyjątkowej wartości sylwetę Biecza z dominującą wieżą ratuszową i zespołem kościoła parafialnego. Jako zadanie szczególnie ważne postulowano uczytelnienie linii obronnej przez konserwację zachowanych fragmentów fortyfikacji, a nawet rekonstrukcję części niezachowanych, lecz dobrze udokumentowanych.

Główne tezy tych założeń nadal są aktualne i podobnie je ujmują kolejny plan z roku 1992 i obowiązujące obecnie Studium z roku 2016, uchwalone w 2017 roku²⁶⁵. Z powodu ochro-

²⁶⁰ T. Dziki, *Podziały administracyjne Polski w latach 1944–1998. Z badań nad historią ziem polskich w XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie” 2013, t. X, s. 435 i 444.

²⁶¹ Ibidem, s. 444.

²⁶² J. Barut, *Biecz. Studium*, op. cit.

²⁶³ Archiwum Urzędu Miasta i Gminy w Bieczu (dalej: Archiwum UMGB), „Gmina Biecz. Plan zagospodarowania przestrzennego”, oprac. Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego i Nadzoru Budowlanego w Krośnie (projektant: arch. D. Dąbrowska), 1980–1981.

²⁶⁴ Archiwum UMGB, „Biecz, zespół staromiejski. Miejscowy plan szczegółowy zagospodarowania przestrzennego i rewaloryzacji”, oprac. PKZ Rzeszów, Pracownia Projektowa (gl. projektant arch. L. Humięcki), 1984–1985.

²⁶⁵ Archiwum UMGB, „Plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Biecza z 1992 r.”, „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Biecz z 1999 r.”, „Plan zagospodarowania z 2004 r.”, „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania

ny zespołu staromiejskiego, objętego ścisłymi rygorami, nowa zabudowa mieszkaniowa i użyteczności publicznej skoncentrowana jest w północno-wschodniej części miasta (na wschód od klasztoru oo. Reformatów), na dawnym Przedmieściu Dolnym, przy ulicach Kazimierza Wielkiego, Tysiąclecia i Parkowej. Natomiast obiekty przemysłowo-składowe powstają głównie w rejonie stacji kolejowej, gdzie zaczęto je budować już w okresie międzywojennym.

Proces inwestowania w tej części miasta zintensyfikowany został po zakończeniu wojny. Przejęcie w 1946 roku budynku sądu przy ulicy Kazimierza Wielkiego 11 na siedzibę Publicznej Szkoły Zawodowej zapoczątkowało rozwój kompleksu szkolnego złożonego z wolno stojących budynków w otoczeniu parkowym. Znalazł się w nim dzisiejszy Zespół Szkół Zawodowych oraz Zespół Szkół Ogólnokształcących, zorganizowany wokół Liceum przy ulicy Tysiąclecia 2. Liceum to, założone w 1945 roku, następnie w roku 1969 rozbudowane jako „tysiąclatka” (otrzymało wtedy imię Stanisława Wyspiańskiego), wzbogacono w 1980 roku o wolno stojący budynek internatu. W 1985 roku powstał tu pomnik S. Wyspiańskiego (rzeźbiarz Józef Sękowski).

W sąsiedztwie szkół, przy ulicy Parkowej, powstało staraniem Jasielskiej Spółdzielni Mieszkaniowej osiedle złożone z dziesięciu trójkondygnacyjnych bloków mieszkalnych, budowane od 1973 roku. Obok, po wschodniej stronie ulicy Tysiąclecia, wzniesiono w latach 1984–1988 osiedle willowe Słoneczna (projekt opracowano jeszcze w 1977 roku)²⁶⁶. Powstało ono jako duży zespół piętrowych domów w ogrodach na stu pięćdziesięciu działkach, przy wytyczonych wówczas ulicach: Słonecznej, Skłodowskiej i Królowej Jadwigi (nazwa upamiętnia fundatorkę szpitala, do którego należał grunt wykorzystany pod budowę osiedla).

Przy dawnej osi Dolnego Przedmieścia, czyli dzisiejszej ulicy Kazimierza Wielkiego, powstały kolejno budynki użyteczności publicznej, wśród nich: parterowa remiza Ochotniczej Straży Pożarnej (1965; nr 15), hotel i restauracja Grodzka (1972; nr 35), urząd pocztowy (1987; nr 9), a w obecnych czasach stacja paliw, supermarket i hala sportowa w Zespole Szkół Zawodowych.

Na całym obszarze miasta rozwija się rozproszone budownictwo jednorodzinne związane głównie z drogami dojazdowymi do centrum. Na terenie Belnej wzniesiono w latach 1968–1969 nowy budynek szkoły podstawowej²⁶⁷. Powiększona ilościowo zabudowa Belnej powstawała między innymi na rozparcelowanych gruntach należących dawniej do tamtejszego dworu, które po wojnie zostały zagospodarowane przez spółdzielnię rolniczą, obecnie zlikwidowaną. Pobliski zespół dworski w Korczyniu-Zalawiu (kontynuujący tradycję siedziby wójtowskiej), przejęty w 1959 roku przez wytwórnię pieczywa cukierniczego Kasztelanka, na potrzeby której zbudowano dużą halę produkcyjną, dzisiaj, po upadku firmy w 2004 roku, jest opuszczony i zrujnowany.

przestrzennego gminy Biecz”, oprac. „Magnus Media” P.U.H., Pracownia Projektowa Piotr Jasion w Krakowie, 2016 – obowiązujące zgodnie z Uchwałą nr XXXVI/410/2017 Rady Miejskiej w Bieczu z 4 VIII 2017 r.

²⁶⁶ Por. Archiwum UMGB, „Miejscowy plan szczegółowy Miasta Biecza – Słoneczna”, 1977 r., Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego Oddział w Krośnie.

²⁶⁷ <http://doplayer.pl/55672257-Historia-szkoly-belnej.html>

Z terenu Belnej oraz Korczyny i Załawia zniknęła państwowa (od 1945 roku) kopalnia ropy naftowej. Przed jej likwidacją w 2002 roku działały tu sto czterdzieści cztery odwierty produkcyjne i dwa gazowe²⁶⁸. Lokalny gaz wykorzystywała do celów produkcyjnych wytwórnia Kasztelanka. Dziś, po wyeksploatowaniu złoża, wszystkie szyby są zacopowane. Budynek dyrekcji kopalni adaptowany został na cele mieszkaniowe.

Tuż przy granicy z Belną, ale już w obrębie Korczyny, powstał po 1953 roku stadion Klubu Sportowego Podhalanin Biecz – sporych rozmiarów zielony teren rekreacyjno-sportowy z boiskami i bieżnią, służący społeczności miasta.

Przeprowadzona przez obszar Belnej i Korczyny pięciokilometrowa obwodnica w ciągu linii drogi krajowej nr 28 (trasy karpackiej Wadowice–Przemyśl), zbudowana w latach 2007–2008 według projektu zespołu z Politechniki Gdańskiej (zamierzona już w 1988 roku), pozwala na ominięcie miasta od południa i eliminację z centrum uciążliwego ruchu tranzytowego²⁶⁹.

Standard życia w Bieczu podniosła modernizacja wodociągu. Nowe ujęcie wody znajduje się tradycyjnie na Wapniskach ze względu na najkorzystniejsze warunki terenowe, które zapewniają odpowiedni spadek wysokości. Doprowadzenie wodociągu do wszystkich posesji pozwoliło na rezygnację z dotychczasowego sposobu zaopatrywania się w wodę studzienną (studni było w Bieczu siedem – najważniejsza stała na Rynku, a wodę roznoszono w wiadrach). Zlikwidowano wówczas funkcję nosiwody, który obsługiwał między innymi plebanię. Miasto uzyskało także mechaniczną oczyszczalnię ścieków i komunalne wysypisko odpadów.

Zaludnienie Biecza od XIX stulecia wykazuje niewielką dynamikę. Ustabilizowało się szczególnie w XX wieku, z tym, że jego wyjątkowy skokowy wzrost pod koniec drugiej wojny światowej, do blisko sześciu tysięcy mieszkańców (najwięcej w historii miasta), który nastąpił mimo wymordowania miejscowych Żydów w czasie Holokaustu, był chwilowy i spowodowany przesiedleniami ze zniszczonego wówczas Jasła. Dane statystyczne dotyczące ludności Biecza w XIX–XX wieku ujęto w tabeli obok.

Lata powojenne przyniosły liczne prace badawcze, których wyniki wykorzystane zostały do działań konserwatorskich²⁷⁰.

²⁶⁸ T. Ślawnski, *Początki i rozwój górnictwa naftowego*, op. cit.

²⁶⁹ „Ziemia Gorlicka”. Biuletyn Samorządu Powiatu Gorlickiego nr 9 (39), październik 2008.

²⁷⁰ Szerokie perspektywy w zakresie badań nad dziejami i zabytkami Biecza otwarło studium historyczno-urbanistyczne opracowane w 1959 r. przez Józefa Baruta z PKZ w Warszawie; powstało ono na wniosek Jerzego Tura – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Rzeszowie. Później analizowane były tematy bardziej szczegółowe. Między innymi w 1963 r. przeprowadzono badania archeologiczno-architektoniczne. Objęły one: tereny Góry Zamkowej i podgrodzia, gdzie odkryto relikty drewnianych domów; Rynek, gdzie odnaleziono fundamenty niezachowanej wschodniej części ratusza – A. Kunysz, A. Kwolek, *Badania archeologiczne*, op. cit., s. 45–51; zespół wyburzonego kościoła Ducha Świętego i szpitala gotyckiego – J. T. Frazik, *Szpital gotycki w Bieczu. Sprawozdanie z badań terenowych*, Kraków 1963, mps w WKZ Nowy Sącz; idem, *Budynek późnogotyckiego szpitala w Bieczu*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury PAN O. Kraków” 1992, t. 25, s. 125–130. W tym samym roku architekci Stefan Walczy i Stanisław Załubski opublikowali wyniki swoich studiów nad ratuszem – S. Walczy, S. Załubski, *Ratusz w Bieczu*, op. cit., s. 170–274. W latach 1964–1966 badania murów obronnych prowadził Janusz Bogdanowski, który odkrył m.in. przedbramie Bramy Górnej – J. Bogdanowski,

Liczba mieszkańców Biecza od XIX do XXI wieku

Data	Liczba mieszkańców
Pocz. XIX w.	poniżej 1800
Po poł. XIX w.	poniżej 2000
1873	2164
1900	3180
1914	3825
1921	3873
1931	4055
1939	4268
1944	5923
1946	3947
1958	4066
1972	4145
1991	4005
1996	4165
2007	4575
2017	4629
2019	ok. 5000

Źródło: ANK, sygn. 107, Teki Schneidra, s. 367.

W 1953 roku zrekonstruowano w Bieczu helm wieży ratuszowej (proj. arch. Stefan Świszczowski). Konserwację wieży kontynuowano w 1959 roku, między innymi zabezpieczając relikty sgraffita. Pełną rekonstrukcję dekoracji sgraffitowej wykonali w latach 1965–1967 konserwatorzy z Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie, a w trakcie prac renowacyjnych w 2000 roku sgraffita poddano zabiegom utrwalającym. Od drugiej połowy lat pięćdziesiątych do chwili obecnej prowadzone są systematyczne działania konserwatorskie w kościele parafialnym, obejmujące zarówno konstrukcję budowli, wyposażenie wnętrza, jak i otoczenie. W latach 1958–1962 wykonano konserwację belki tęczowej, ujawniając daty „1488” i „1604” (PKZ Warszawa). W roku 1970 wymieniono kamienną posadzkę. W latach 1970–1978 konserwowano stalle w prezbiterium (PKZ Kraków), przez kolejnych pięć lat (1979–1983) ołtarz główny, następnie (1983–1986 i 1996–2000) ołtarze boczne. W 1985 roku zabiegom konserwatorskim poddano polichromię, natomiast w latach 1987–1988 obraz ołtarzowy *Zdjęcie z Krzyża* (wybitne dzieło z kręgu Michała Anioła Buonarroti). W 1985 roku odnowiono plebanię, a w latach 1996–2000 dzwonnice (elewacje, fryz sgraffitowy, helm)²⁷¹. Odnowiono także skomny pomnik poświęcony bieckim harcerzom poległym w pierwszej i drugiej wojnie światowej, stojący koło fary.

Mury obronne, op. cit.; idem, *Mury miejskie*, op. cit. W 1969 r. wnikliwe analizy niektórych ważnych obiektów opracował Jerzy Tur – J. Tur, karty ewidencyjne: *Biecz: Fortyfikacje miejskie*, op. cit.; *Klasztor Reformatorów*, op. cit., *Fortyfikacje dawnego grodu przy klasztorze Reformatorów*, op. cit.; *Biecz-Załawie, folwark wójtownski*, op. cit. W latach 1969–1970 problemem obronności klasztoru Reformatorów zajmował się Stefan Walczy – S. Walczy, *Zagadnienie obronności*, op. cit. W 2012 r. badania archeologiczne objęły centrum miasta – zob. E. Dworaczyński, *Biecz. Rewitalizacja*, op. cit.; od 2017 roku prowadzi je Paweł Kocańda – P. Kocańda, *Sprawozdanie z nadzoru i ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych w Bieczu w obrębie ulic 3 Maja i Kolejowej*.

²⁷¹ T. Ślawnski, *O renowacji*, op. cit., s. 91–154, 184, 187, 197.

Prace konserwatorskie przeprowadzono też w kaplicy na cmentarzu parafialnym (1971)²⁷², który nieco wcześniej (1959–1960) został powiększony o około 2 ha z gruntu plebańskiego²⁷³, oraz w zespole klasztoru Reformatów. W celu urządzenia tam parkingu, po 2000 roku zlikwidowano zabudowę gospodarczą, co pozwoliło na odsłonięcie strzelnic w murze obwodowym.

Część fortyfikacji miejskich położona w rejonie Bramy Górnej (barbakan i przedbramie) oraz Baszta Kowalska z sąsiednim odcinkiem muru po północnej stronie kościoła parafialnego zostały w latach 1964–1984 poddane konserwacji, uczynieniu bądź częściowej rekonstrukcji według projektu arch. Andrzeja Krzyżanowskiego, opartego na badaniach Janusza Bogdanowskiego. W ramach tychże prac działaniami konserwatorskimi objęto zespół złożony z baszty i kamienicy Barianów-Rokickich, przekazany w 1978 roku Muzeum Regionalnemu. Budynek grodu – dawnego zamku starościńskiego, adaptowany w 1981 roku na cele oświatowe (szkoła), został w latach 1981–1991 wyremontowany z nadbudowaniem piętra, co przyczyniło się do przywrócenia sylwety tego obiektu w panoramie miasta²⁷⁴.

Restauracja dawnej zabudowy mieszkalnej objęła w pierwszej kolejności tzw. Dom Kromera, adaptowany w 1953 roku dla potrzeb założonego wówczas Muzeum Regionalnego (od 2003 roku Muzeum Ziemi Bieckiej); remont przeprowadzono w latach 1965–1966²⁷⁵. Przyrynkowa kamienica Chodorów, zwana Domem Bieca, została gruntownie odremontowana z przywróceniem piętra (projekt A. Krzyżanowskiego, 1968–1969)²⁷⁶. Rygory konserwatorskie, dopuszczające nową zabudowę w historycznym centrum pod warunkiem wpisania jej w dawny układ przestrzenny, zdeterminowały piętrowy gabaryt „plomby” w północnej pierzei Rynku (nr 9), zbudowanej w latach 1953–1954, z likwidacją starych piwnic. W 1978 roku kamienica przy Rynku 15, stanowiąca adaptację renesansowej kamienicy Wajdoltha, została zastąpiona przez nowy budynek (dziś siedziba Banku Spółdzielczego). W latach 2017–2019 na zapleczu działki synagogi (dziś biblioteki) przy Rynku 20 powstała piętrowa oficyna z elewacją o zwieńczeniu, które sugeruje rozwiązanie szczytowe i jest silnie zaakcentowane w panoramie miasta.

Działaniami renowacyjnymi objęto także przestrzeń w historycznym centrum Bieca. W latach 1969–1971 plac Rynku otrzymał nawierzchnię z granitowych płyt²⁷⁷, inspirowaną przez rozwiązanie zastosowane na Rynku Głównym w Krakowie w 1964 roku, które stało się standardem dla urządzania wielu rynków w tamtych czasach. W nawierzchni wyeksponowano zarys pierwotnego rzutu ratusza. Powstał także nowy plac Kromera (między tzw. Domem Kromera a świeżo wówczas zakonserwowanym murem obronnym), z pomnikiem biskupa Marcina Kromera (1989, rzeźbiarz Bogusław Langman²⁷⁸).

Dzięki inicjatywie lokalnej udało się uratować zaniedbany szpital gotycki. Podjęła się tego zawiązana w 1997 roku Fundacja na Rzecz Szpitala Ubogich im. św. Jadwigi Królowej w Bieczu, zarejestrowana w roku 2004. Prace remontowe, prowadzone obecnie według projektu architektów Wojciecha Florka i Bogusława Kulki z Krakowa²⁷⁹, polegające na adaptacji obiektu na cele charytatywne realizowane przez Caritas, uzyskały dofinansowanie ze strony Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (priorytet „Ochrona Zabytków”).

Korzystne dla estetyki miasta było odrodzenie samorządu w Polsce w 1990 roku. Wsparcie ze strony samorządu wojewódzkiego (Kontrakt Wojewódzki) pozwoliło na restaurację elewacji ratusza (2000)²⁸⁰ i fasad domów przyrynkowych oraz wykonanie stylowego oświetlenia (po modernizacji sieci elektrycznej) i nowych nawierzchni chodników wokół Rynku (2002–2003). Nowy impuls w tym zakresie stworzyło przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku, a w konsekwencji uzyskanie „Funduszy Europejskich dla Małopolski”. Realizując Małopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2007–2013 zaadaptowano kino na Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury, zagospodarowano Park Miejski i zbudowano halę sportową w Zespole Szkół Zawodowych oraz przygotowano program „Rewitalizacja układu staromiejskiego Miasta Bieca dla rozwoju produktu turystycznego”. W ramach tego programu dla zwiedzających został częściowo udostępniony ratusz (piwniczna turma i taras na wieży jako punkt widokowy), powstał teren rekreacyjny i trasa spacerowa wzdłuż brzegu rzeki Ropy, urządzono też parking turystyczny w miejscu zlikwidowanej targowicy nad rzeką. Nowa aranżacja terenów nad Ropą związana była z likwidacją znacznych zniszczeń, jakie spowodowała wielka powódź w 2010 roku. W związku z ostatnim remontem ratusza część administracji miejskiej (włącznie z gabinetem burmistrza) przeniesiono do współczesnego biurowca na Załawiu.

Ochrona krajobrazu kulturowego oraz zabytków miasta i gminy Biecz jest obecnie strategicznym priorytetem, włączonym do koncepcji zagospodarowania przestrzennego gminy. Nowa „Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Biecz w perspektywie do 2025”²⁸¹ zakłada renowację, wyeksponowanie i udostępnienie zabytkowej substancji gminy. W związku z tym przyjęty został „Gminny Program Rewitalizacji Gminy Biecz na lata 2016–2023”²⁸² oraz opracowano w 2016 roku nowe „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Biecz” przyjęte w 2017 roku²⁸³, które aktualizuje zasięg stref ochrony konserwatorskiej i zapisy o ochronie obiektów zabytkowych²⁸⁴. Biecz pozostaje znakomitym pomnikiem dziedzictwa historycznego w Polsce.

²⁷² Archiwum Parafii Rzymsko-Katolickiej w Bieczu, *Kronika kościoła parafialnego w Bieczu*, zapis pod rokiem 1971.

²⁷³ Ibidem, zapisy pod datami: 1959 i 1960.

²⁷⁴ T. Ślowski, *O renowacji*, op. cit., s. 127–219, 256.

²⁷⁵ M. Bartuś, *50 lat Muzeum w Bieczu 1953–2003*, Biecz 2003; T. Ślowski, *O renowacji*, op. cit., s. 236.

²⁷⁶ T. Ślowski, *O renowacji*, op. cit., s. 243.

²⁷⁷ Ibidem, s. 187.

²⁷⁸ Archiwum Parafii Rzymsko-Katolickiej w Bieczu, *Kronika kościoła parafialnego w Bieczu*, s. 189.

²⁷⁹ Ibidem, s. 277; T. Ślowski, *O renowacji*, op. cit., s. 283.

²⁸⁰ T. Ślowski, *O renowacji*, op. cit., s. 197–202

²⁸¹ Archiwum UMGB, Uchwała nr XV/181/2016 Rady Miejskiej w Bieczu z 25 I 2016 r.

²⁸² Archiwum UMGB, Uchwała nr XXXIV/392/2017 Rady Miejskiej w Bieczu z 30 V 2017 r.

²⁸³ Uchwała nr XXXVI/410/2017 Rady Miejskiej w Bieczu z 4 VIII 2017 r.

²⁸⁴ Archiwum UMGB, Sprawozdanie z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Biecz za lata 2016–2017.

PRE-CHARTER PHASE

After the incorporation of Lesser Poland into the Piast state in the second half of the 10th century, the settlement structure in the area of Biecz underwent fundamental changes.¹ Its most important landmark was the castellan's gord (fortified settlement) erected on Góra Zamkowa (334 m above sea level, i.e. more than 50 m above the Ropa valley), on the western side of the present town, ensuring control over the vast forefield.² In this gord, dating back to the 11th–13th century and not confirmed by sources until 1243, when the castellan of Biecz, Mikołaj³, was mentioned, Duke Conrad I of Masovia allegedly issued a document granting Kulmerland (Chelmno Land) to the Teutonic Knights (1228).⁴ The functioning of the castellany is confirmed by a document from 1184, in which the Bishop of Cracow, Gedko, granted tithes from *terra sive districtibus Byeczensi et Szmigrodensi* to St. Florian's Collegiate Church near Cracow.⁵ The term *districtus* is interpreted as a remnant of the older sys-

tem of gord districts, which was replaced by castellanies in the second half of the 12th century. It is assumed that the Biecz castellany absorbed the territory of Żmigród⁶ at the turn of the 12th and 13th centuries and took over the role formerly played by the castle in Wietrzno. An alternative concept assumes the separation of the Biecz castellany from the gord districts (or castellanies) in Wojnicz and Sącz (Podegrodzki).

It is not known what this gord looked like, as it had been completely destroyed at the turn of the 13th and 14th centuries during the construction of a masonry castle. We can only guess that the main buildings were concentrated in the highest part of the elevation, in an area of about 42 × 20 m, and consisted of wooden houses, perhaps partially dug in and supported by poles, as evidenced by cavities, pits and traces of wickerwork observable today;⁷ moreover, some few buildings were erected on a rock shelf on the southern side of the hill. The defence line was an earth and wood rampart running along the edges of the hill.

It is possible that a watchtower was linked to the functioning of the gord. It was probably situated on an eastern hill – in front of the later town hill – towering over the “Ruthenian-Hungarian” route, in a strategically beneficial location, later occupied by the starost's castle of Biecz, and, from the 17th century, by the monastery of Reformed Franciscans. This hypothesis was not confirmed by field research; however, it is assumed that the hill was inhabited in the pre-charter period.⁸

At the foot of Góra Zamkowa, at its northern and western side, there was an outer bailey of the gord, which performed economic functions. The third element of this complex was a settlement occupying the elevated plane on the western side

¹ A. Kunysz, “Badania archeologiczne na terenie Bieczy w r. 1961”, *Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1961* (hereinafter *SROA*) (1961), pp. 12–16; idem, “Przyczynki archeologiczne do najdawniejszych dziejów Bieczy”, [in:] *Biecz. Studia historyczne*, ed. R. Kaleta, Wrocław 1963, pp. 72–81; idem, “Z zagadnień archeologii dorzecza Ropy”, [in:] *Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne*, ed. W. Michalus, S. Mołęda, S. Musiał, R. Reinfuss, Kraków 1968, pp. 48–60; A. Żaki, “Biecz i kasztelania biecka w zaraniu dziejów. Szkice archeologiczno-historyczne”, [in:] *Biecz. Studia* (op. cit.), pp. 53–63.

² F. Kiryk, “Z dziejów miast zachodniej części ziemi bieckiej do r. 1520”, [in:] *Nad rzeką Ropą* (op. cit.), pp. 99; J. Marszałek, *Katalog grodzisk i zamczysk w Karpatach*, Warszawa 1993, pp. 42–43; L. Lenarczyk, “Materiały archeologiczne z Góry Zamkowej w Bieczy”, *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* (hereinafter *MSROA*) (1984), pp. 143–170; J. Poleski, “Grody plemienne i wczesnopaństwowe w Małopolsce”, [in:] *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów 9–11 V 1995*, ed. S. Czopek, M. Parczewski, Rzeszów 1996, p. 110; L. Kajzer, S. Kolodziejski, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2012, p. 92.

³ “Kodeks dyplomatyczny Małopolski” (hereinafter *KDM*), vol. 1, publ. F. Piekosiński, Kraków 1876, no. 26.

⁴ J. Wyrozumski, “Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370)”, [in:] *Wielka historia Polski*, ed. S. Grodziski, J. Wyrozumski, M. Zgórniak, Kraków 1999, p. 210.

⁵ “Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej”, part 1, publ. S. Kuraś, Lublin 1965, no. 3. See also F. Sikora, “Biecz – ziemia i powiat”, [in:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (hereinafter *SHGKr*), part 1, fasc. 1, prep. by Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, ed. J. Wiśniewski, Wrocław 1980, p. 87.

⁶ J. Kurtyka, “Południowy odcinek granicy polsko-ruskiej we wczesnym średniowieczu (przed 1340) w świetle źródeł historycznych”, [in:] *Początki sąsiedztwa* (op. cit.), pp. 195–196. The issues of the castellan system are discussed by K. Buczek, “Z badań nad organizacją grodową w Polsce wczesnofeudalnej. Problem terytorialności grodów kasztelańskich”, *Kwartalnik Historyczny* 77 (1970), no. 1, pp. 3–27; K. Modzelewski, “Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego (X–XIII wiek)”, Wrocław 1975, pp. 93–135.

⁷ A. Kunysz, “Przyczynki archeologiczne” (op. cit.), p. 73.

⁸ Ibidem, pp. 68–70; A. Kunysz, “Z zagadnień archeologii” (op. cit.), p. 59, fig. 23; A. Kunysz, A. Kwolek, “Badania archeologiczne w roku 1963 na terenie Podgrodzia i miasta lokacyjnego w Bieczy”, *SROA* (1963), pp. 46–50.

of the hill. Within its area, in the place of today's Cemetery Chapel of St. Peter, stood the church of SS Peter and Paul. The dedication of the church to these saints – whose tradition was later reflected in the coat of arms of Biecz – may indicate the activity of the Benedictines of Tyniec, because the abbot church in Tyniec, built in the third quarter of the 11th century, was dedicated to the same patrons.

The relationship of the Benedictines of Tyniec with the Biecz castellany,⁹ noticed in the research, indirectly confirms the role of the Tyniec monastery in the consolidation of the Polish statehood in Lesser Poland, including this borderland. The Benedictines of Tyniec obtained in 1288 a permission from Prince Leszek the Black to found a village in the Biecz castellany. Another evidence of connections between Biecz and the Benedictines was a dispute over the town of Biecz between the Bishop of Cracow and the Abbot of Tyniec, which was to be settled by the Dean of Gniezno in 1322 at the pope's order.¹⁰ What is significant is also the fact that the nearby village of Kwiatonowice belonged to the parish in Biecz. The village, which used to be owned by the Tyniec Abbey, became a separate parish

⁹ A. Żaki, "Biecz i kasztelania biecka" (op. cit.), p. 55.

¹⁰ F. Sikora, „Biecz – kasztelania”, [in:] *SHGKr*, p. 86, after: *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, publ. S. Kętrzyński, S. Smolka, Lwów 1875, no. 36.

as late as 1981.¹¹ There was probably also a market square within the gord outer bailey. Traces of a 10 × 6.4 m cavity were discovered there, with holes in the ground and a hearth laid with stones, interpreted as a 10 × 6.4 m cottage from the 11–12th century. Another settlement was located in the eastern part of the later chartered town, mainly on the promontory, where the royal residence was built at the turn of the 13th and 14th centuries. Traces of the hearth and ceramics from the 12th–13th century have been discovered there. However, there is no archaeological evidence of the settlement in the remaining area of the chartered town.

Early medieval Biecz grew up to be a significant settlement centre, although the lack of secondary settlements in the Biecz castellany seems to indicate a scarce settlement network.¹² On the other hand, there were settlements in the immediate vicinity of this town, in the area of the later *Przedmieście Dolne* (Lower Suburb), on higher terraces, on the left side of the Ropa river, on both banks of the mouth of Sitniczanka, and also in Belna Dolna.

¹¹ Archives of the Roman Catholic Parish in Biecz, *Kronika kościoła parafialnego w Bieczu*, no reference number, p. 140.

¹² F. Kiryk, "Z dziejów miast" (op. cit.), pp. 100–101; T. Lalik, "Organizacje grodowo-prowincjonalne w Polsce XI i początków XII wieku", *Studia z Dziejów Osadnictwa* 5 (1967), p. 39 – noticing the lack of proper names typical of servant settlements the author explains it by irregularities in proper names caused by invasions characteristic of border areas.

INCORPORATION AND ITS IMMEDIATE RESULTS

The date of Biecz's municipal charter is unknown, as the document has not been preserved. It seems that it should be linked to the urban policy of the Duke of Cracow, Bolesław V the Chaste, around the period of the foundation of Bochnia (1253) and Cracow (1257) or a little later, when the Cistercians from Koprzywnica established Jasło (1268) in the vicinity.¹³ The charter of Magdeburg law, issued by Casimir the Great in 1363, only mentions that the town was founded by one of the king's predecessors.¹⁴

The newly chartered town, located away from the pre-charter centre including the aforementioned castellan's gord and outer gord, was laid out (*in cruda radice?*¹⁵) over the slope of the Ropa valley (to the south), on a slightly elevated area surrounded from the north by the valley of a creek later called Zadziurze. A modular analysis confronted with field research indicates that the basic measurement unit used in the foundation project was a "small" rope (*sżnur*), 125 feet long, or a "large" rope, 150 feet long (with a foot equal to 29.3 cm). These are measures typical of chartered urban planning systems in Lesser Poland in the second half of the 13th century, including Cracow.¹⁶ The urban layout, strongly elongated in the line of the main east-west trade route (and at the same time in accordance with the shape of the hill), should be interpreted as a chessboard-trilinear. In the central axis there was a rectangular marketplace (3 × 2 "small" ropes, 2½ × 1½ "large" ropes).

The residential areas (sections) at the market frontage, as well as at the "outer" frontages of two pairs of transit streets,

running from the market to the west and to the east, received a one-sided disposition. The plots delineated here were 144 feet deep and 24 or 48 feet wide. It is characteristic that this depth corresponds exactly to the one used in Cracow, while the width equals ⅔ or ⅓ of the width observable in Cracow. These coincidences are an additional argument in favour of associating the foundation of Biecz with actions of Prince Bolesław V the Chaste. The original dimensions of the plots defined during the incorporation have been fragmentarily preserved until today, and almost completely at the southern frontage of the market square and at the southern frontage of Grodzka street. The combination of information from early modern sources (particularly important here are the Schoss tax censuses of 1626–1634¹⁷) and the 1850 cadastral plan (see no. 1.1) indicates that the majority of the "full" plots of land had been divided into "halves". The precise dating of these divisions – some of which were probably original – is not possible. Small shifts of plot boundaries were a common phenomenon. They probably resulted from the fact that the owners of neighbouring properties did not build houses at the same time; more precisely, those building later were obliged to pass an elbow-width piece of land to the earlier builder, similarly as in Cracow, where such corrections – perhaps introduced shortly after the foundation – were imposed by the 1385 city statute¹⁸). The residential areas between the transit streets running out of the market were different: they had a two-frontage structure. The plots had the same width as these next to the market square, but were less deep (below 100 feet).

The parish church was erected in the western part of the chartered town, next to the defence line. Its dedication, Corpus Christi, seems to indicate that it was not erected until 1264, when the Holy See established the feast. Perhaps this dating should also be associated with the incorporation process; it was common for the town and the parish to be founded simultaneously. According to field research, the temple was located in the

¹³ J. Krzyżanowski, "Polityka miejska Bolesława Wstydlwego", [in:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, vol. 2, Kraków 1938, pp. 381–430; F. Kiryk, "Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII–XVI w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)", Kraków 1985, p. 34.

¹⁴ F. Sikora, "Biecz", [in:] *SHGK*, p. 76, after: *KDM*, vol. 3, 1887, no. 759.

¹⁵ The hypothesis about a pre-charter market settlement at the site of the town – see J. Tur, "Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna", 1969, typescript in Archiwum Wojewódzkiego Małopolskiego Konserwatora Zabytków – Delegatury w Nowym Sączu [Archives of the Małopolska Voivodeship Conservator of Monuments – Office in Nowy Sącz] (hereinafter WKZ Nowy Sącz), p. 6 – should be rejected; the only argument in support of this claim can be found in the above-mentioned traces of settlement on the eastern side.

¹⁶ B. Krasnowolski, "Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku", part 1, Kraków 2004, p. 139.

¹⁷ Narodowe Archiwum w Krakowie [National Archives in Cracow] (hereinafter ANK), *Akta miasta Biecza. Spisy podatkowe Biecza*, ref. no. Dep. 32, 1626 (pp. 1–7, 27–35, 87–99, 115–121), 1627 (pp. 135–139), 1633 (pp. 163–167), 1634 (pp. 195–201, 231–235, 263–268, 301–306).

¹⁸ "Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa", vol. 1, publ. F. Piekosiński, Kraków 1879, no. 277.

Reconstruction of the chartered urban layout (after the town incorporation). The borders of Biecz and Korczyna as marked on the cadastral plans of 1850

ABCDEF – demarcation of two farmland areas, 50 *lans* each (1200 × 540 rods)

abcd – demarcation of wójt's benefice – 8 *lans* (192 × 540 rods) within the area of the later village of Korczyna

1 – chartered settlement centre within the fortifications

2 – gord, the later castle

3 – manorial estate within the wójt's benefice

compiled by B. Krasnowolski

eastern part of today's church, probably from the beginning. The church cemetery was surrounded by a rampart, probably part of the oldest town fortifications.¹⁹

¹⁹ J. Bogdanowski, "Mury obronne miasta Bieczy. Dokumentacja naukowa. Wstępne badania architektoniczne", Pracownice Konserwacji Zabytków (hereinafter: PKZ), Kraków 1964, typescript in Muzeum Ziemi Bieckiej [the Biecz Land Museum].

The terrain had an impact on the irregularities of the urban layout, especially in its western part. The modular analysis and ownership divisions indicate that there were nine "half" plots of land in the western residential area next to the market square, and only seven of them in the eastern one.

The width of streets was probably less strictly regulated than the size of plots of land. The transit streets, i.e. Kościelna (*platea*

Principles of demarcation of Biecz's urban layout

Element of the urban layout			Measurements				
			in metresh	in feet (0.293 m)	in rods (12.5 feet) ^y	in ropes (125 feet)	in ropes (150 feet)
West–east distribution	1	parish church and cemetery complex	72,25	250	20	2	1 ² / ₃
	2	western residential area at the market square = 8 pairs of plots of land 6[?], 24 feet wide, and an alley	58,6	200	16	1 ³ / ₅	1 ¹ / ₃
	3	western residential area at the Market Square with a back street	43,95	150 ^{a)}	12	1 ¹ / ₅	1
	4	Market Square	109,875	375	30	3	2 ¹ / ₂
	5	eastern residential area at the Market Square with a back street	53,95	150 ^{b)}	12	1 ¹ / ₅	1
	6	eastern residential area = 6 pairs of 24 feet wide plots of land and a 6 feet wide street	43,95	150	12	1 ¹ / ₅	1
North–south distribution	A	northern zone with residential areas, 144 feet deep, and a 6 feet wide street running along the wall	43,95	150	12	1 ¹ / ₅	1
	B	central zone with the Market Square	73,25	250	20	2	1 ² / ₃
	C	northern zone with residential areas, 144 feet deep, and a 6 feet wide street running along the wall	43,95	150	12	1 ¹ / ₅	1

^{a)} Depth of the residential zone: 144 feet; width of a street: 6 feet. ^{b)} As above.

Ecclesiae; today Kromera) and Węgierska (*platea Hungarialis*) to the west, and Piekarska (*Pistorum*) and Grodzka (*Castrense*) to the east, were 29–30 feet wide. Much narrower (probably about six feet wide each) were the scarcely built up boundary streets. These were located at the back of the residential areas next to the Market Square, ran north and south from the corners of the Market Square, and along the defensive line. Due to the slope of the Ropa valley, it was not possible to delineate plots of full depth on the southern side of Piekarska Street, in its eastern part. Over time, the escarpment area was developed as a back-up for the properties (on the external side of the defensive line; see below), which was recorded, among other times, in 1630²⁰ and can be seen on the 1850 cadastral plan (see no. XX).

The original defensive perimeter (from the time of the incorporation?²¹) probably had the form of a rampart (the western section that was revealed was located slightly to the east of the later defensive wall). Natural watercourses and a depression (artificially profiled?²²) to the west were used as a moat.

As part of the incorporation, the boundaries of the town and its agricultural estate were delineated: a rectangle of land with a considerable area – amounting to 100 Franconian *lans* – characteristic of submontane towns, sparsely populated areas and relatively difficult climatic conditions, divided into two sections of 50 *lans* each (1200 × 540 rods each; a rod = ¹/₁₀ of the

«large» rope = 15 feet). The area of the later village of Korczyzna in the western part of the southern section can be hypothetically identified as the *wójt*'s benefice (land endowment of *wójt* – head of the commune and representative of the territorial ruler in a German-law town). The borders of this village can be inscribed in a modular rectangle measuring 192 × 540 rods, i.e. having an area of 8 *lans* confirmed in a survey of 1660, in which the village of Korczyzna (undoubtedly identical to Korczyna), was listed as founded in the land of the *wójt*.²³ The ruins of the manor house from the 16th century (marked on the cadastral plan of this village from 1850), preserved in Korczyzna, close to the Ropa, probably indicate the area of the former residence of the *wójt*. According to Jan Długosz, the parish church's benefice bordered on the *wójt*'s land already since the establishment of the church: *ecclesia ex fundatione habet bonum versus villam Libuscha cum agris sufficientibus, mericis et silvis ad limites villae Klenczon protensis*.²⁴ Similar information can be found in bishop's visitations from the early modern period.²⁵

What was formed afterwards were the suburbs of Biecz, with residential plots concentrated on slopes on both sides of the Ropa Valley. *Przedmieście Niżne* (or Dolne, Lower Suburb) was formed on the northern and eastern side of the town, including areas over the slopes of the Ropa and Zadziurze. *Przedmieście Wyzne* (or Górne, Upper Suburb) stretched on its western side,

²⁰ ANK, *Akta miasta Bieczy*, Dep. 2, pp. 357–357v, 364v–365v, 366v–367v.

²¹ J. Bogdanowski, “Mury obronne” (op. cit.); idem, “Obwarowania miasta Bieczy”, *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN O.Kraków* 7–12 (1975), pp. 7–12.

²² J. Bogdanowski, “Mury miejskie w Bieczu. Wyniki badań architektonicznych przeprowadzonych w latach 1964–1966”, 1967, typescript in Muzeum Ziemi Bieckiej [the Biecz Land Museum], pp. 62–63 and tabl. IV.

²³ “Do tego Woytostwa należy Folwark Korczyzna” – see ANK, loose paper documents and copies of documents on the history of Biecz, Dep. 35, non-paginated pages, but arranged in a chronological order, so the year 1660 must suffice.

²⁴ J. Długosz, “Liber”, after: F. Bujak, “Materiały do historii miasta Bieczy (1361–1632)”, Kraków 1914, no. 63.

²⁵ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [Archives of the Metropolitan Curia in Cracow] (hereinafter AKM), ref. no. A.V. Cap. 21 (1602), p. 55v, ref. no. A.V. 49 (1767), p. 251.

by the roads to Cracow and Sącz. Probably it was within the Lower Suburb that garden plots (often recorded in early modern sources) were delineated; they could have been an element of the original chartered town plan. The areas on the southern side of the Ropa were a separate unit. From 1429 they were recorded under the name Bedlna, which – together with Załawie (first mentioned in 1471) – were the property of the wójt.²⁶ The complex located on a hill, adjacent to the Upper Suburb, connected with the castle (gord), was called Harta (Charta). A forest (mentioned in 1363) and a pasture land, Skotnia, located behind the Castle Hill, stretching to the church of SS Peter and Paul, were the royal property, which in 1475 was given to the parish church together with the adjacent fields from the creek at the leat to the rock underneath the church.²⁷ The area with the medieval place names was marked on the cadastral plan from 1850, which also included other historical geographical names, such as Kamieniec in the Ropa valley, or Nad Miastem (Over the Town) to describe the hills on the northern side. The benefice of the Biecz wójt included the village of Wójtowa (also called Wójtowa Wola), adjacent to Biecz from the south, with a complex of fields of a similar north-south layout and a village green in the stream valley; the village boundaries could be inscribed into a modular square with a side of 720 elbows, i.e. 40 *lans*. The oldest reference to Wójtowa dates back to 1313,²⁸ but it can be assumed that the foundation and demarcation of the village were a direct consequence of the incorporation of Biecz, which was probably part of a larger settlement action, within the framework of which the nearby villages, including the abovementioned Wójtowa were founded under German law, and so were the royal villages of Strzeszyn and Raclawice, as well as Zagórzany of Benedictines of Tyniec (mentioned in 1319).

The next stage in this early history of the town (the turn of the 13th/14th centuries) can be associated with the reign of Wenceslaus II Přemyslid. In exchange for the village of Kamienica, where the town of Nowy Sącz was founded (1292) and for the land needed to fortify Cracow (1298), the king gave the gord of Biecz with the adjacent villages to Bishop Jan Muskata in 1303.²⁹ It was probably then that the erection of the defensive wall was initiated,³⁰ replacing the former ramparts – except for

²⁶ F. Sikora, “Bedlna”, [in:] *SHGKr*, p. 33.

²⁷ Idem, “Biecz” (op. cit.), p. 76, after: *KDM*, vol. 3, no. 759, p. 79, after: F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 62.

²⁸ S. Kuraś, “Osadnictwo i zagadnienia wiejskie w gorlickim do połowy XVI wieku”, [in:] *Nad rzeką Ropą* (op. cit.), p. 62.

²⁹ F. Sikora, “Biecz – gród, zamek i starostwo”, [in:] *SHGKr*, p. 83, after: “Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława” (hereinafter *KDKK*) vol. 1, “1166–1366”, publ. F. Piekosiński, Kraków 1874, no. 111. *Castrum* Biecz mentioned in 1306 in a document by Ladislaus the Short; idem, “Biecz – kasztelania” (op. cit.), pp. 86–87, after: *KDKK*, no. 114.

³⁰ For more information, see below (P. Kocańda, “Fortyfikacje”); J. Bogdanowski, “Mury miejskie” (op. cit.), pp. 63–64 and tabl. V (dated to the 14th c. by the author); J. Tur, “Biecz. Fortyfikacje miejskie”, record sheet 1969, manuscript in WKZ Nowy Sącz; idem, “Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna” (op. cit.); J. Widawski, “Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku”, Warszawa

the southern curtain wall (over the slope of the Ropa Valley), where the rampart functioned until the end of the 14th century.³¹ The fortifications surrounded the town following the natural course of the slopes of the Ropa and Zadziurze and the aforementioned drop in ground level from the west. A small castle (*curia regalis*) was erected within the defensive perimeter, on the eastern side. The castle was functioning until 1395, when Queen Jadwiga of Poland established a hospital in its place. The foundations of the rectangular building with an eastern tower were discovered on the southeastern foreland of the town hill during the archaeological research (1957, 1963³²). The fortification of Biecz at that time should be seen in the context of the overall urban policy of the Czech monarch and his supporter, the Bishop of Cracow: the construction of the defensive wall of Cracow, the aforementioned foundation of Nowy Sącz in 1292, and perhaps the construction of the Bishop’s castle in Sławków. Particularly noteworthy are the analogies between the defensive systems of Biecz and Nowy Sącz (where the oldest phase of forming the defensive wall can also be hypothetically associated with Wenceslaus II): in both towns the royal castle was built on a promontory, in a river fork. The combining of the town fortifications with the ruler’s fortified residence was intended not only to strengthen the defence system, but also to subject the city to control by the feudal lord. It can also be assumed that it was then, thanks to Muskata’s efforts, that the former castellan’s gord, with its earth-and-wood fortifications, was replaced by a masonry castle made of crushed rock gravel, with a huge, cylindrical tower and a rectangular defensive perimeter measuring about 20 × 42 m (75 × 150 feet).³³

Perhaps as part of the fortification of Biecz at the end of the 13th century, a leat, a tributary to the Ropa shown on the oldest view of the town from the turn of the 16th and 17th centuries (see no. 2.1), was created. It flew directly under the southern town escarpment, feeding the royal mill and serving as a moat. Only due to the scarcity of written sources, there are no references to the royal mill from before 1364, whereas the first information about the weir directing the water to the mill dates back to 1470.³⁴

The reign of the Bishop of Cracow in Biecz did not last long. After the suppression of the wójt Albert’s rebellion in Cracow (1312), Prince Ladislaus the Short took the town of Biecz and the castle away from Muskata, incorporating them into the royal properties; however, the bishops of Cracow retained the patronage over the parish church.

wa 1973, pp. 90–100; J. Bogdanowski, “Obwarowania” (op. cit.), pp. 7–12; A. Kunysz, A. Kwolek, “Badania archeologiczne” (op. cit.), p. 45 (material by the wall dated 13th/14th century).

³¹ J. Bogdanowski, “Mury obronne” (op. cit.), p. 26; these findings were confirmed by Kocańda’s study.

³² J. Barut, “Biecz. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta”, PKZ, Warszawa 1959, typescript in the archives of WKZ Nowy Sącz, p. 79 and tabl. “II-gi zamek”; A. Kunysz, A. Kwolek, “Badania archeologiczne” (op. cit.), p. 47 and fig. no. 3 (walls dating back to the early 14th century).

³³ A. Kunysz, “Badania archeologiczne” (op. cit.), pp. 13–14.

³⁴ F. Sikora, “Biecz – gród” (op. cit.), pp. 84–85, after: *KDM*, vol. 3, no. 774; F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 3, 55.

FORTIFICATIONS

The best studied element of Biecz's fortification so far is the section of the Brama Wyzna (Upper Gate), which has been examined from an archaeological and architectural point of view. Other elements of the fortifications have been studied only superficially.³⁵ On the basis of these findings to date, as well as written sources and field observations, five phases of their transformation can be distinguished.

Phase I: the 1250/1260s – the 1290s. The first fortifications in the area of Biecz were fortifications of the castellan's gord, erected between the 11th and 13th centuries. They took the form of earth and wood ramparts located on the edge of the hill. Analogous fortifications probably surrounded also the outer gord and the original chartered town. The remnants of a rampart were discovered in the western section of the town fortifications. Originally, it was arched from the west, along the edge of the small flattening near the southern wall of the parish church, then in the middle of the length of the temple it turned southwards, leading through a field fold towards the southern slope, where the original gate could have been located. The course of the ramparts along the rest of the defence line can only be reconstructed hypothetically on the edge of the town hill due to the lack of research.³⁶

Phase II: the 1290s – the end of the 14th century. At the turn of the 13th and 14th centuries the fortifications were modernised on the initiative of Wenceslaus II Přemyslid. A stone castle with a tower 10 m in diameter replaced the gord, while on

the south-eastern foreland of the town a royal residence (small castle) was built, whose spatial layout has not yet been properly recognized.³⁷ This phase is directly related to the construction of the town walls in Biecz – it started during the reign of Wenceslaus II and continued during the reign of his successors.³⁸ The original wall was made of crushed sandstone, with clear leveling layers. It stood opposite the south-western corner of the parish church, then ran along an arch to the north and continued along the edge of the hill, surrounding the town from the north and east, possibly including the royal manor house. It was not constructed on the southern side, where older fortifications still functioned; besides, this part of the town was naturally well protected by a high escarpment and the Ropa riverbed.³⁹ It is not known whether the original wall was equipped with towers, although a square tower in the northeastern corner of the town dates back to this period, and in 1398 the bell tower was mentioned in the sources. In the 14th century the town had two large gates: Niżna (Lower), whose remains are embedded in the walls of today's building at 13 Grodzka Street, and Wyzna (Upper), which is located near the later (Council) tower in the south-western part of the perimeter,⁴⁰ as well as a small gate at the junction of the southern and western walls. Unfortunately, the first references to the walls and gates in Biecz date back to the

³⁵ J. Bogdanowski, "Mury obronne" (op. cit.); idem, "Mury miejskie" (op. cit.); idem, "Obwarowania" (op. cit.); A. Hunicz, "Badania archeologiczne przy kamienicy Służewskich w Bieczu, woj. Krosno", *MSROA* for 1973–1975 (1979), pp. 83–105; A. Kwolek, "Badania archeologiczne na terenie miasta Biecza w roku 1964", *MSROA* for 1964 (1964), pp. 42–46; H. Martuszevska, "Badania wykopaliskowe w Bieczu, pow. Gorlice", *MSROA* for 1965 (1966), pp. 100–102; K. Szuwarowski, "Biecz, woj. krośnieńskie. Mury miejskie", *Informator Archeologiczny* 9 (1975), p. 235; idem, "Biecz, woj. Krosno. Mury obronne. Wyniki badań archeologicznych. Wytoczne konserwatorskie", *Przemysł* 1976, typescript in the National Institute of Cultural Heritage, Regional Office in Rzeszów [National Heritage Institute, dep. in Rzeszów].

³⁶ J. Bogdanowski, "Mury miejskie" (op. cit.), pp. 57–63; idem, "Obwarowania" (op. cit.), pp. 603–604; B. Krasnowolski, "Lokacyjne układy", part II, p. 18.

³⁷ See L. Kajzer, S. Kołodziejcki, J. Salm, "Leksykon zamków" (op. cit.), p. 92; R. Kaleta, "Zamek w Bieczu", [in:] *Biecz. Studia* (op. cit.), pp. 82–115; P. Kocańda, "Castrum et curia. Problematyka badawcza dworów królewskiego i wójtowskiego w Bieczu" (in printing). About research on both structures see idem, "Historia i stan badań archeologicznych i archeologiczno-architektonicznych na terenie miasta Biecza", *Młoda Humanistyka* 11 (2018) 1, pp. 1–22 (references to the older literature).

³⁸ J. Barut, "Dawna ziemia biecka i jej stolica", [in:] *Biecz. Studia* (op. cit.), p. 144; J. Bogdanowski, "Obwarowania" (op. cit.), p. 604; J. Widawski, "Miejskie mury" (op. cit.), pp. 95–99.

³⁹ J. Bogdanowski, "Mury obronne" (op. cit.), pp. 5–7; idem, "Mury miejskie" (op. cit.), pp. 63–64; idem, "Obwarowania" (op. cit.), p. 604.

⁴⁰ J. Bogdanowski, "Mury miejskie" (op. cit.), p. 64; J. Widawski, "Miejskie mury" (op. cit.), pp. 98–99. The bell tower is mentioned in the notes published by B. Ulanowski, "Najdawniejsza księga sądowa miasta Biecza", *Archiwum Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności* [Archives of the Commission on Law of the Polish Academy of Arts and Sciences] (hereinafter AKP) 5 (1897), no. 5, in which Gertruda, a townswoman from the Biecz, donates 2 marks for this purpose.

end of the 14th century. Brama Niżna (Lower Gate) was mentioned in Queen Jadwiga's document of 1395, while the walls were mentioned in 1399 as requiring reparation.⁴¹

Phase III: 1st half of the 15th century. During this period, the defence line was still being modernised by expanding the western, northern and eastern curtain walls. The southern curtain wall was also erected, equipped with a square tower, later called *Wieża Katowska* (Executioner's Tower), the remains of which were discovered in 2018.⁴² An important element of the modernisation of the fortifications was to adapt them to the use of guns. For this reason, two semi-cylindrical towers were built – one in the central part of the northern curtain wall, the other in the western part (its relics have survived until today in the old parsonage).⁴³ The south-eastern foreland of the town was also transformed. In 1395 it was transferred by Queen Jadwiga to the councillors for the purpose of a hospital.⁴⁴ By that year, the old royal residence was probably demolished, and the Hospital and Church of the Holy Spirit were built in its stead.

Phase IV: 2nd half of the 15th century. In 1461 King Casimir Jagiellonian ordered the completion of repair works on the town walls.⁴⁵ Probably at that time most of the towers and wickets protecting the city from the north and south side were also erected; they had an oval or square shape and were adapted to the use of guns. Among other things, a bell tower was erected at the Corpus Christi college; also, the *Baszta Radziecka* (Council Tower), first mentioned in 1523, was placed in the south-western corner of the defensive perimeter.⁴⁶ In the second half of the

14th century the old castle on the western side of the town was already abandoned. At the same time the king built a new royal residence on plots of land and fields taken away from the parish church on the eastern side of the town.⁴⁷ The appearance and layout of the new castle complex is unfortunately unknown. All we know is that it consisted of a residential building and several auxiliary buildings. Nothing can be said about the defensive perimeter (the walls surrounding the present monastery date back to the second half of the 17th century); it was probably made of earth and wood, and today there are only small remains of the rampart on the south-western side of the elevation.⁴⁸

Phase V: 16th century. The Upper Gate was significantly expanded and equipped with an elongated and arched roundel protruding westwards. The entrance to the town was also secured by a second wall on its western side, running along the escarpment and ending with a round tower. The earthworks, built in the west, east and north, come from the same period. Their remnants are still visible today.⁴⁹ Similar works were carried out on the eastern side of the city, where a long neck was added to the gate, ending with a fortified entrance. In the north-western corner a multi-storey *Wieża Kowalska* (Blacksmiths' Tower) was erected. However, in the south-eastern part, in 1506, wójt Jan Sieklucki erected his fortified residence (having received a permission from King Alexander Jagiellonian to take building material from the old castle⁵⁰), which was added to the *Baszta Katowska* [Executioner's Tower]. Thus, it strengthened the defence of this part of the town. The fortifications of Biecz at that time were depicted in 1617 by George Braun and Frans Hogenberg (see no. 2.1).

⁴¹ F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 15, 19.

⁴² J. Bogdanowski, "Obwarowania" (op. cit.), p. 604; P. Kocańda, "Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych na południowym stoku Grodu Starościńskiego w Bieczu. Baszta Katowska. Sezon 1, lipiec–sierpień 2018 r., Biecz–Rzeszów 2018, typescript in WKZ Nowy Sącz, pp. 11–22.

⁴³ J. Bogdanowski, "Obwarowania" (op. cit.), p. 604. See also J. Tur, "Biecz. Fortyfikacje" (op. cit.).

⁴⁴ F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 15.

⁴⁵ Ibidem, no. 48.

⁴⁶ J. Barut, "Baszta 'Radziecka' w Bieczu", [in:] *Biecz. Studia* (op. cit.), pp. 155–162; F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 159.

⁴⁷ F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 62.

⁴⁸ A short description of the castle is published by J. Pasicznik, "Kościół i klasztor franciszkanów-reformatów w Bieczu", Kraków 1984, p. 31.

⁴⁹ J. Barut, "Dawna ziemia biecka" (op. cit.), pp. 144–147; J. Bogdanowski, "Obwarowania" (op. cit.), p. 604; idem, "Mury miejskie" (op. cit.), pp. 64–69.

⁵⁰ J. Bogdanowski, "Obwarowania" (op. cit.), p. 604; F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 102; P. Kocańda, "Castrum et curia" (op. cit.).

THE TOWN IN THE LATE MIDDLE AGES AND AT THE DAWN OF EARLY MODERNITY (FROM THE MID-14TH TO MID-17TH CENTURY)

In Biecz, the council system was developed, with a dominant role of the town council. From the end of the Middle Ages, this body consisted of twelve councillors appointed for life, from among whom six were chosen to hold office each year. Two of them were appointed by the starost, who acted as a representative of the king – the owner of the town – and as the holder of wójt's office in Biecz (undoubtedly bought from the owners of the hereditary office of wójt). One councillor was appointed by the commonalty represented by ten guild masters. These three councillors selected another three from the council, forming a team of six councillors in office. Each of them held the office of mayor for four weeks, the order being determined by the seniority of the office. From 1605, when the way of appointing the council in office was changed, three councillors appointed by the starost elected the fourth one; then, the group of four elected the fifth one, and the group of five elected the sixth. After the death of a councillor, a new one could be elected from among lay judges; immediately after his nomination, he entered the council in office and was meant to take the mayor's office after all other councilors. The town court consisted of seven lay judges, headed by a judge appointed by the holder of wójt's office, i.e. the starost of Biecz. In the 16th century a representative body of the commonalty, consisting of guild elders, was formed.⁵¹

The dynamic development of the town, corresponding to the favourable economic situation of the late medieval and early modern period, was a moment of supplementing the original urban layout with masonry buildings. The charter of King Casimir the Great from 1361 allowed the development of the market infrastructure through the construction of scales, cloth hall, cutting rooms and salt stalls. In 1363, the king confirmed the Magdeburg law to the town and allowed for the installation of two tenter racks (wooden frames used for the final stages of cloth-making process).⁵² At the end of the 14th century there were also butchers', bakers' and shoemakers' stalls.⁵³ The build-

ings from that period, which have not survived to our times, were mainly wooden with masonry elements, including wine cellars. In 1365 the townspeople of Biecz were exempted from customs duty in Wojnicz, and in 1368 an annual fair was established on the day of the patron saints of the town, SS Peter and Paul.⁵⁴

The times of Casimir the Great brought about a dynamic colonisation under German law in the vicinity of Biecz. In the middle or after the middle of the 14th century, Gorlice was founded as a knightly property. The royal chartered villages, which brought about regular rural layouts, formed a relatively cohesive complex of estates – both knightly and royal – in the immediate vicinity of the town, mainly in the Ropa Valley. The villages of Moszczenica (on 80 Franconian *lans*)⁵⁵, Binarowa (on 60 *lans*)⁵⁶ and Libusza (on 120 *lans*; already in 1342 it was granted Środa Law, *ius sredense*)⁵⁷ were founded in 1348, Sitnica (on 60 *lans*), in 1351, Lipinki (on 70 *lans*)⁵⁸ in 1363, Sękowa, Mszanka and Bystra before 1369 (on 64 *lans*)⁵⁹, and Głęboka in 1369 (on 20 *lans*).⁶⁰ Thanks to the privilege issued by the king in 1359 for the knight Jan Gładysz, in which he was granted the village of Łosie and the right to establish towns and villages on the Ropa River and the Zdynia stream, the town of Szymbark (no elements of urban layout have been preserved) and a number of villages located to the south of it were founded.⁶¹ In 1415 Biecz acquired the knightly village of Męcina, founded under Środa law on 40 *lans* in 1377.⁶² The local forest became

⁵⁴ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 75, after: *KDM*, vol. 3 (op. cit.), no. 784, 81; F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 4.

⁵⁵ M. Wilamowski, "Moszczenica Niemiecka, Wyzna lub Wielka", [in:] *SHG*, part 4, fasc. 4, 2014, pp. 934–937.

⁵⁶ F. Sikora, "Binarowa", [in:] *SHG*, part 1, fasc. 1, 1980, pp. 117–118.

⁵⁷ J. Kurtyka, "Libusza", [in:] *SHG*, part 3, fasc. 3, 2000, pp. 612–617.

⁵⁸ M. Wilamowski, "Lipinki", [in:] *SHG*, part 3, fasc. 3, 2000, p. 628.

⁵⁹ F. Sikora, "Bystra", [in:] *SHG*, part 1, fasc. 2, 1985, pp. 306–307.

⁶⁰ Z. Leszczyńska-Skrętowa, "Głęboka", [in:] *SHG*, part 1, fasc. 4, 1986, pp. 745–746.

⁶¹ B. Krasnowolski, "Między Wschodem a Zachodem. Studia nad historią i sztuką pogranicza polsko-łemkowskiego", Toruń 2010, pp. 57–58, 65, 77–79.

⁶² M. Wilamowski, "Męcina", [in:] *SHG*, part 4, fasc. 2, 2009, pp. 271–272.

⁵¹ M. Gadocha, "Urzednicy miejscy Biecza do roku 1772", Białystok 2020, pp. 14–23.

⁵² F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), pp. 75, 76, after: *KDM*, vol. 3 (op. cit.), no. 745, 759.

⁵³ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 77, after: "Zbiór dokumentów małopolskich" (hereinafter *ZDM*), part. 6, publ. S. Kuraś, I. Sulowska-Kurasiowa, Wrocław 1974, no. 1627.

the town's property; Biecz obtained the right to use wood from royal forests in 1405.⁶³

The road network was becoming denser,⁶⁴ the oldest elements of which may date back to the founding of Biecz, while others may be related to the time of establishment of nearby towns. In 1345, King Casimir the Great allowed the townspeople of Sącz to use the "Ruthenian" route leading through Biecz, Żmigród (the town of Żmigród Nowy was founded at the latest in the first quarter of the 14th century) and Sanok (founded in 1339). Probably at that time, and certainly in the 16th century, Biecz and Nowy Sącz were connected by two roads: through Ciężkowice (founded in 1348), Bobowa (founded a bit earlier) and Grybów (founded in 1340). Maybe already in the second half of the 15th century there was a road connection between Cracow and Krosno through Bochnia, Biecz and Jasło. On the road to Bochnia, running from Biecz to the northeast through the Harta suburb, there was a place of execution: the gallows and a roadside figure from the 16th century, preserved to this day, are shown in the view from the turn of the 16th/17th century (see no. XX). In the 16th century, Biecz successfully fought to dominate the route to Hungary, to Bardejov (see below). One of the roads led through Dębowiec (founded before 1349), joining the road from Sandomierz, which was already functioning in 1332, and then ran through Osiek (founded around 1363-1365) and Żmigród Nowy. The second road led through Gorlice (where Biecz Street was mentioned in 1446) and the Gładyszów estate. In order to keep the roads within the borders of Biecz in a decent condition, bridge tolls, collected by the town by virtue of a privilege of Sigismund Augustus from 1557, were allocated for that purpose. In the town itself, both the market square and the streets running out of it had cobbled surfaces, mentioned in the 1570 inspection of roads.⁶⁵ The pavements from the 17th century, paved with irregular pieces of sandstone, were revealed under the present market surface.⁶⁶

The second half of the fifteenth century, the sixteenth century and the first third of the seventeenth century were the period of Biecz's blossoming. The town layout was being filled with new masonry buildings. The incorporation of the Biecz deanery into the newly created Nowy Sącz Archdeaconate in 1448 by Bishop Zbigniew Oleśnicki probably had an impact on sacral architecture.⁶⁷ The late Gothic parish church, built in two stages, exceptionally large for the standards of Lesser Poland, became the dominant architectural feature of the town.⁶⁸ The

⁶³ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), pp. 73, 74, after: *KDM*, vol. 4, no. 1184; *ZDM*, vol. 4, no. 1687.

⁶⁴ B. Wyrozumska, "Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku", Wrocław 1977.

⁶⁵ "Lustracja dróg województwa krakowskiego z roku 1570", publ. B. Wyrozumska, Wrocław 1971, p. 43.

⁶⁶ E. Dworaczyński, "Biecz. Rewitalizacja zabytkowego centrum miasta. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego robót ziemnych w roku 2012", typescript in WKZ Nowy Sącz, p. 8.

⁶⁷ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 72, after: "Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej", publ. S. Kuraś, part 2, Lublin 1973, no. 526.

⁶⁸ F. Kiryk, "Działalność gospodarcza i kulturalna Jakuba z Dębna", *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Prace Historyczne* 2 (1965), fasc. 20, pp. 31-65; J. Tomasz, "Artystyczne związki późnogotyckich sklepień fary w Bieczu", *Czaso-*

first stage (1474-1488) included the construction of the chancel (foundation of the Biecz starost Jakub of Dębno, which is confirmed by his coat of arms, Odrowąż, on the keystones of the vault) with a vestry and a free-standing bell tower. What was built in the second stage, at the turn of the 15th and 16th centuries, was a three-aisle, hall church, stylistically related the architecture of Bavaria, Bohemia, and especially Austria. The work was completed no later than 1519, when it was noted that *corpus templi fere totum (excepto disease) cum structura tignorum, tolarum et tecti exstructum est*.⁶⁹ From 1521, chapels were added to the side aisles, equipped and used by guilds. A rich, late Gothic decor was introduced; some of its scattered elements have survived until today. The richness of the decorations could be associated with the patronage of the bishops of Cracow. As it has already been stated, contrary to the practice typical of royal towns, it was not the king but the bishop of Cracow who was the patron of the Biecz parish church.⁷⁰ The church complex included the Norbertine monastery built in the first half of the 16th century, which was converted into a rectory later in the same century, and the Cemetery Chapel of St. Barbara, built in the third quarter of the 15th century.⁷¹ This chapel, like the chapel at St. Mary's church in Cracow, which bears the same dedication, served a small Polish-speaking community as early as in the Middle Ages, as confirmed by the 1473 record: *capella cimeterii ecclesiae parochialis [...] pro sermone polonico specialiter constructa*. It is also mentioned in a note about Nicholas, a Polish preacher, dating back to 1491.⁷² During the 16th century, the size of the Polish-speaking population increased systematically; this was noted, among other occasions, in 1545, when sermons were organized for the Polish population in the Chapel of St. Stanislaus at the Biecz parish church. At the end of the 16th century, in the face of the almost full Polonization of the Biecz community, St. Barbara's chapel lost its function of a "Polish" temple and fell into neglect; in 1602 it was already a ruin.⁷³ The church complex also included a school – the street leading to it was mentioned in 1398, the *magister scolarium* was mentioned in 1397;⁷⁴ the bills concerning the construction of a masonry school building come from the years 1528-1529.⁷⁵ According to the recommendations of Cardinal Jerzy Radziwiłł (1595, 1598), three vicar's houses were demolished in the church complex. They were replaced with a new masonry house for vicars.⁷⁶ Earlier, it became the lo-

pismo Techniczne 71 (1966) 5, pp. 17-23; R. Frazik, "Architektura późnogotyckiej fary w Bieczu", *Rocznik Muzeów Województwa Rzeszowskiego* 3 (1974), pp. 54-111; A. Włodarek, "Biecz, kościół par. p.w. Bożego Ciała", [entry in:] *Architektura gotycka w Polsce*, ed. T. Mroczko, M. Arszynski, *Katalog zabytków*, ed. A. Włodarek, Warszawa 1995, pp. 26-27.

⁶⁹ F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 123 and p. 35, footnote 1.

⁷⁰ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 73.

⁷¹ B. Krasnowolski, "Między Wschodem a Zachodem" (op. cit.), p. 98.

⁷² F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 80, after: F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 60-61.

⁷³ F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 352, 355, 359, 368.

⁷⁴ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), pp. 72, 74, after: "Najdawniejsza księga sądowa miasta Biecza", no. 79, 495.

⁷⁵ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 81, after: F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 170.

⁷⁶ F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 355.

cation of a widows' shelter,⁷⁷ and a little later (before the Swedish invasion) of two houses for the prebendaries of the church chapels of families of Czaplic and Wielopolski.⁷⁸

The town's prosperity in the early modern era was accompanied by a thorough redecoration of the façade of the parish church, carried out in the style of late Mannerism at the turn of the 16th and 17th centuries and in the first third of the 17th century. The complicated iconographic programmes introduced there can somewhat be treated as a polemic with the ideas of Reformation, strongly influential in the area (the Arian centre in Łuźna), well known to the Biecz community;⁷⁹ as early as 1529, Bishop Piotr Tomicki increased the salary of a German preacher to prevent German-speaking townspeople from converting to Lutheranism.⁸⁰ Parts of the abovementioned decoration⁸¹ were funded by the local burghers and local nobility (headed by the Biecz starosts and judges of the municipal court), as well as the relatively numerous clergy of the Biecz's parish church – a significant role was played by Father Marcin Kłoczyński, the Biecz provost in the years 1602–1613, known for his later activities in the Corpus Christi church in Kazimierz near Cracow. The benefactors from among the townsmen, clergy and nobility are commemorated by numerous epitaphs.

The wooden Church of the Holy Spirit existed as early as 1394 in the hospital complex founded by Queen Jadwiga. It was situated on the site of the aforementioned castle (see p. 50), close to the defensive line, on the south-eastern foreland of the town hill. In 1395, the Queen allowed the councillors to build and endow this hospital, handing over the construction site: *aream nostram, in quia alias regalis curia erat circa valvam inferiorem*. In the 1570s, brick buildings were built in the late Gothic style, with features characteristic of the workshop employed by the starost Jakub of Dębno. The one-aisle church, which does not exist today, and the preserved hospital building were the foundation of the German townspeople.⁸² They were dedicated to the Holy Spirit, which, just like in Cracow, can testify to the activity of the Order of the Holy Ghost of Saxony, although this is not confirmed by the primary sources. The advowson belonged to the councillors. The Hospital received a land benefice, mentioned during bishop's visitations in the early modern period and marked on a plan from 1806. The hospital's agricul-

tural land was placed among the lands of the Upper Suburb.⁸³ Furthermore, from 1440 onwards, the benefices formerly belonging to the *soltys* – villages of Kryg and Libuše, and from 1473 onwards, the village of Binarowa – were also included in this benefice.⁸⁴

At the turn of the medieval and early modern era, Biecz was the largest centre of religious culture in Lesser Poland, after the capital city of Cracow with Kazimierz and Kleparz. There were as many as nine temples in the town and its suburbs. Apart from the above mentioned ones – the Corpus Christi Parish Church, its Chapel of St. Barbara, the Church of SS Peter and Paul in the former outer bailey, the Church of Holy Spirit in the hospital complex, and the Castle Chapel of St. Anne – within the Lower Suburb there were three small wooden churches dedicated to St. Nicholas, the Holy Cross (both existed in the 15th century)⁸⁵ and Our Lady (mentioned from 1596).⁸⁶ Further to the east, on a medieval route running towards Jasło, the St. James' Church mentioned from the middle of the 15th century⁸⁷ was replaced by a brick one in the middle of the 16th century, thanks to the efforts of the Zim Family, the parents of the hospital church's prefect. The general situation of St James's church is indicated by the Mieg map (see no. 1.4) and the church cemetery discovered as a result of archaeological research.⁸⁸ The St. Nicholas' church was located next to the abovementioned residence of the starost, with a garden next to it, acquired in 1485 by the starost Jakub of Dębno.⁸⁹ The location of the other churches – referred to as chapels – is specified by the bishop's visitation in 1602: *Capella S. Crucis lignea [...] post Castrum, penes viam, qua itur ad Pilzno [...]. Capella S. Nicolai lignea [...]. Capella B.M.V. ante molendinum* (this is a mill of the wójt on the Sitnica stream; see below). At that time, all these churches and chapels had three altars each, which testifies to their small size.⁹⁰

On the eastern side of the town, the monastery complex of the Reformed Franciscans developed.⁹¹ The monks were

⁷⁷ B. Krasnowolski, "Kościół parafialny małego, lokacyjnego miasta małopolskiego na przykładzie fary w Bieczu", [in:] *Fara w mieście od średniowiecza do współczesności. Społeczność – duchowość – architektura – wystrój*, ed. R. Eysymontt, D. Galewski, Wrocław 2019, p. 172.

⁷⁸ Archives of the Roman Catholic Parish in Biecz, *Wizytacja kościoła parafialnego w Bieczu, 1769*, p. 41.

⁷⁹ W. Urban, "Reformacja mieszczańska w dawnym powiecie bieckim", *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 6 (1961), pp. 139–173.

⁸⁰ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 81, after: F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 170.

⁸¹ B. Krasnowolski, "Kościół parafialny" (op. cit.), pp. 170–172.

⁸² F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), pp. 8–81; E. Milczarska-Kopysz, A. Włodarek, "Biecz, szpital św. Ducha", [entry in:] *Architektura gotycka, Katalog zabytków* (op. cit.), p. 27; A. Laskowski, "Biecki szpital św. Ducha w kontekście ruchu budowlanego w Bieczu i budownictwa szpitalnego Małopolski", *Teki Krakowskie* 3 (1996), pp. 175–185; B. Krasnowolski, "Między Wschodem a Zachodem" (op. cit.), pp. 100–101.

⁸³ ANK, Archiwum miasta Bieczy [Archives of the Town of Biecz], loose paper documents and copies of documents on the history of Biecz, Dep. 35, last page: *Plan in der Biecker Vorstadt dem dasigen Armen Spital Vollwerk angehörig und wegen 50 jährigen Holzschläg Einhalungs Antrag ausgemessen Waldungen*, dat. 1806, den 18-ten Jänner and 11 Sept. 1812.

⁸⁴ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 81, after: F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 40, 42, 59.

⁸⁵ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 81, after: F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 47.

⁸⁶ AKM, ref. no. A.V. Cap. 2 (1596), p. 89v.

⁸⁷ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 79, after: F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 138; AKM, ref. no. A.V. Cap. 2, p. 89r.

⁸⁸ P. Kocańda, "Historia i stan badan" (op. cit.), pp. 13–19, 22–23, fig. 7.

⁸⁹ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 76, after: F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 75.

⁹⁰ AKM, ref. no. AV Cap. 21, p. 54v.

⁹¹ J. Tur, "Biecz. Klasztor Reformatów, record sheet", 1969, manuscript in WKZ Nowy Sącz; S. Walczy, "Zagadnienie obronności klasztoru reformatów w Bieczu", *Sprawozdania Komisji PAN O. Kraków* 1–6 (1969), pp. 303–307; idem, "Fortyfikacje konwentu Reformatów w Bieczu i biecki zespół obronny miasto-klasztor", *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury* 4 (1970), pp. 217–227; A. Błachut, "Budownictwo małopolskiej prowincji reformatów w XVII wieku w świetle ustawodawstwa zakonnego", *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 24 (1979),

brought to Biecz in 1624, as a counterbalance to the above-mentioned Arian centre (already in 1623–1624 the town and Szymon Komorowicz gave the gardens in the Upper Suburb to the Reformed Franciscans⁹²). Initially they were granted the Church of St. James in the Lower Suburb. The founder was a Biecz official and preacher, Father Piotr Zielonacki. The land for the construction of a wooden monastery (*pro structura Caenobii seu Monasterii*), which stretched north of the aforementioned church, together with a section of the road (probably a route towards Jasło) in 1624, was granted by the town. After acquiring the former fortress (Bishop Marcin Szyszkowski agreed to move the monastery in 1629, whereas in the following year Sigismund III allowed the starost of Biecz, Jan Wielopolski, to found the monastery in place of the castle) the Reformed Franciscans erected a masonry church of St. Anne (with the same dedication as the former castle chapel). The form of the church and the monastery building, completed in 1653, was subordinated to the principles of modest, purely functional architecture of the Franciscan order. In the face of the Swedish invasion of 1655, on the initiative of the founder of the monastery, the complex was surrounded by a rampart reinforced with masonry constructions.⁹³ As it had been the case with the residence of the starost, the escarpments of the hill (especially the southern and western ones) were profiled using the natural terrain form. The defensive perimeter was strengthened by moats; what is left of them is a pond on the south side. The fortification, completed in 1657, according to the early modern defensive art, emphasized the importance of earth defences. Their outline, which is difficult to reconstruct in detail today, seems to indicate the haste of construction work, dictated by the urgency.

The urban fortifications were strengthened (see above, chapter by Paweł Kocańda). A document which may refer to the beginnings of the construction of the southern curtain wall – on the site of the rampart – was issued by Władysław Jagiello in 1399.⁹⁴ The king obliged the suburban inhabitants to work on the town walls. Later on, such a role could be played by the privilege of Casimir Jagiellon, allowing for the construction of a linen-making device (1450).⁹⁵ The frontier town may have been better fortified thanks to the income it generated. It was

pp. 123–140; idem, “Zespół kościelno-klasztorny Braci Mniejszych w Bieczu jako obiekt zabytkowy”, [in:] *Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru Franciszkanów OFM w Bieczu 1982–2005*, ed. S. Bommersbach, M. Bartuś, Biecz 2005, pp. 23–37; S. Bommersbach, “Dzieje i rola Ojców Franciszkanów w Bieczu na przestrzeni wieków”, [in:] *ibidem*, pp. 11–18.

⁹² ANK, Akta miasta Bieczy, Dep. 2, pp. 169–169v, 186–186v; Archiwum Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie [Archives of the Reformed Franciscans in Cracow], *Archivum seu Acta Provinciae Minoris Poloniae*, manuscript (hereinafter APF-R), *Kronika klasztoru Reformatów w Bieczu*, vol. 1, pp. 229–233v.

⁹³ S. Walczy, “Zagadnienie obronności” (op. cit.), pp. 303–307 pp. 303–307; idem, “Fortyfikacje konwentu Reformatów” (op. cit.), pp. 217–228; his views were corrected by J. Pasiecznik, “Kościół i klasztor” (op. cit.); J. Tur, “Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna” (op. cit.), p. 9.

⁹⁴ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 72, after: *ZDM*, vol. 6 (op. cit.), no. 1628; F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 18.

⁹⁵ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 75, after: F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 46.

probably at that time and in the second half of the 15th century when most of the towers protecting the town from the north and south were erected. These towers, with a quadrilateral or semi-oval plan, were adapted to the use of guns. At the end of the Middle Ages, at the turn of the 15th and 16th centuries, Biecz seemed to be a unique phenomenon on the scale of Lesser Poland, apart from the capital city of Cracow, as it could be considered a fortress town.⁹⁶

The 16th century was the time of numerous fortification projects in cities and towns of the Cracow region, resulting, among other factors, from the growing Turkish threat, for example in the years 1552–1560, during the conflict over Moldova and Wallachia. The walls were paralleled by fences (the sources of 1530–1531 mention the wood used for their construction) and earth defences,⁹⁷ which were probably laid as early as the 15th century.⁹⁸ The ramparts were extended until the first half of the 17th century. An important role was played by Seweryn Boner, starost of Biecz between 1520 and 1545. His experience in the field of *architecturae militaris* was linked to the royal Wawel Castle and his own castle in Ogródzieniec.⁹⁹ The mention of the tower above the Upper Gate dates back to 1545.¹⁰⁰ In 1550 King Sigismund Augustus, confirming the privilege on the linen-making device, saw it as a source of income for the fortification of the town. Then, in 1553, the monarch ordered the town (as a result of a complaint from the starost Stanisław Boner) to take care of the walls.¹⁰¹ As a result of a critical assessment of the town fortifications by royal surveyors in 1568, part of the following year’s rents were used *to build [...] the town defence [...], to build the town walls* and, as a result, to build a roundel – accessible through the neck – to cover the Upper Gate.¹⁰² An inscription placed on the gate testifies to the fact that these works were completed in 1570, under the starost Mikołaj Ligęza from Bobrek.¹⁰³ Fragments of this roundel are today exhibited as an archaeological park. A little earlier, in the years 1555–1557, a similar defensive structure – known from written accounts – was created in Nowy Sącz. Similar works were carried out on the eastern side, where a long neck was added to the Lower Gate, ending with

⁹⁶ J. Bogdanowski, “Mury miejskie” (op. cit.), p. 70.

⁹⁷ Cf. a document by Sigismund the Old (1530) concerning, inter alia, the import of trees for the construction of the fence (F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 173), references to the rampart (1630) and about the construction of the rampart from the south thanks to the efforts of Marcin Barian Rokicki (d. 1572); ANK, *Akta miasta Bieczy*, Dep. 2, pp. 363v, 364.

⁹⁸ A. Kunysz, A. Kwolek, “Badania archeologiczne” (op. cit.), p. 45 (dating of the oldest materials at the western side of the rampart).

⁹⁹ J. Tur, “Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna” (op. cit.), p. 9.

¹⁰⁰ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 73, after: F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 200.

¹⁰¹ F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 214, 238.

¹⁰² *Ibidem*, no. 301; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie [National Library of the Polish Academy of Arts and Sciences and Polish Academy of Sciences in Cracow], ref. no. 2901, vol. 2, p. 1 (*Uniuersał poboru lubelskiego Zygmunta Augusta*, 1569).

¹⁰³ The inscription was seen and copied by Józef Mielicki in 1853; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, ref. no. 387, *Materiały do historii miasta Bieczy*, p. 141. The work was associated with the activities of Ligęza by J. Bogdanowski, “Mury miejskie” (op. cit.), p. 67a.

a fortified entrance.¹⁰⁴ A multi-storey tower was erected at the north-western corner of the walls, modelled on the tower at the south-western corner.¹⁰⁵ The works seem to be evidenced by Stephen Báthory's privilege from 1583, who, bearing in mind the costs incurred by the town in repairing the walls, granted it the right to organize two fairs¹⁰⁶. In 1616, Sigismund III Vasa, approving the staple right for wine, stipulated that the resultant revenue was to be used to improve the walls.¹⁰⁷ The moats were part of the defensive system: this role was played by the leat of the Ropa from the south and the Zadziurze stream from the north.

From the 17th century the fortifications of Biecz, like in most Polish towns, were losing their essential defensive qualities. They were also weakened by the lawless actions of the burghers whose properties were adjacent to the streets running along the town walls, as evidenced by a complaint filed in 1630 by Daniel Barian-Rokicki against neighbours who 'dare to make holes in the town wall to make passages situated on the rampart, blocking the street at the same time. The defendants explained their actions by pointing to sanitary reasons and the prevalence of such acts,¹⁰⁸ which is confirmed by the admonition of King Sigismund III in 1624.¹⁰⁹ Unspecified works were probably carried out after 1630, when a third of the revenue from the mill was used to "improve the towers and walls".¹¹⁰ In 1655 the fortifications were renovated due to the Swedish invasion.¹¹¹

Starting from 1475, at the command of Casimir Jagiellon, the castle built on the site of the former gord was dismantled.¹¹² At the same time, a fortified residence of Biecz starosts was connected with the defensive system. It was probably erected between 1473 and 1487 on the hill overlooking the town from the east, in the area previously owned by the Biecz parish church (which in return received from the king in 1475 the land of Skotnia, belonging to the demolished castle and located next to it).¹¹³ The location of this fortress would suggest that it had been built earlier, but this hypothesis would require archaeological confirmation. The architecture of the new castle of the starost is unknown.

Two stone portals coming from the castle chapel of St. Anne (one dated 1487), installed again in the building of the Holy Spirit Hospital, would indicate the participation of the workshop employed by Jakub of Dębno in their construction.¹¹⁴ The

new castle played an important role in Biecz's defence system. It was independent of the urban fortifications, from which it was separated by a moat, dug using a natural depression. Such an additional, eastward-facing fortification significantly reinforced the defensive zone, which was important in the era of artillery development. Probably at the turn of the 15th and 16th centuries, the fortress was strengthened with earth fortifications; the south-western section, with a curtain wall, a roundel and an alleged relic of the second one, has survived to this day within the garden by the Reformed Franciscan monastery (see below).¹¹⁵

The town hall in the Market Square¹¹⁶ – in its original late Gothic form – was built at the turn of the 15th and 16th century, probably replacing an older building. In 1569–1581 it received a high, Renaissance tower (Jeremiah Kwaier vel Queier from Wrocław is considered to be its builder), which effectively and deliberately competed with the parish church for the position of the most dominant building in the townscape. A characteristic element of the decoration was a sgraffito. The course of work was allegedly influenced by Marcin Kromer, as evidenced by his generous donation for the reconstruction of the town hall and the construction of the tower (1569). This hypothesis is also supported by his correspondence with another humanist patron of the arts, Father Tomasz Żydek called Plaza. Moreover, in 1569 a portion of the taxes was allocated to the "reconstruction of the fallen town hall tower".¹¹⁷ The buildings of the mid-market square area in the Middle Ages and early modern period are unknown. Apart from the masonry town hall, it was undoubtedly filled with stalls (salt stalls were mentioned in the royal privileges of 1361, whereas butchers', bakers' and shoemakers' stalls – of 1399).¹¹⁸ They were probably wooden. Burnt wooden structures discovered on the west side of the town hall are probably remnants of the stalls.¹¹⁹

At the beginning of the 16th century, the town wójt's residence was established, adjacent to the defensive wall surrounding Biecz and to the Holy Spirit Hospital complex (the former castle) to the east. In 1501 King John I Albert allowed Jakub Sieklucki, the wójt, starost and castellan of Biecz to buy the office of wójt, while in 1505 King Alexander, approving this transaction, allowed him to purchase a neighbouring house and use building materials from the castle destroyed in 1475.¹²⁰ In 1531 the repair of the porch (*transitum alias ganek*) connecting the wójt's residence with the town wall was recommended.¹²¹ In 1641, thanks to the efforts of the starost, Jan Wielopolski, a part

¹⁰⁴ J. Tur, "Biecz. Fortyfikacje miejskie" (op. cit.).

¹⁰⁵ J. Bogdanowski, "Obwarowania" (op. cit.), p. 604.

¹⁰⁶ F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 335.

¹⁰⁷ Ibidem, no. 440.

¹⁰⁸ ANK, *Akta miasta Bieczę*, Dep. 2, pp. 357–357v, 364v–365v, 366v–367v; F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 525.

¹⁰⁹ F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 491.

¹¹⁰ Ibidem, no. 524.

¹¹¹ J. Barut, "Dawna ziemia biecka" (op. cit.), pp. 147–150.

¹¹² F. Sikora, "Biecz – gród" (op. cit.), p. 83, after: F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 62.

¹¹³ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 79, after: F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 62.

¹¹⁴ It is worth noting that the building workshop employed by Jakub of Dębno (as well as Jan Długosz and Cardinal Zbigniew Oleśnicki) carried out a number of already mentioned important works in Biecz at the same time, including the parish church presbytery and the hospital complex; A. Laskowski, "Biecki szpital" (op. cit.), passim.

¹¹⁵ J. Tur, "Biecz. Opinia historyczno-urbanistyczna" (op. cit.).

¹¹⁶ S. Walczy, S. Załubski, "Ratusz w Bieczu w świetle ksiąg miejskich, inwentaryzacji i analizy architektonicznej", [in:] *Biecz. Studia* (op. cit.), pp. 107–274; T. Ślawski, "Ratusz królewskiego miasta Biecafter: siedziba władz samorządowych na przestrzeni dziejów", *Biecz 2000*; B. Krasnowolski, "Między Wschodem a Zachodem" (op. cit.), pp. 102–103.

¹¹⁷ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, ref. no. 2901, vol. 2, p. 2 (*Uniwesal poboru lubelskiego Zygmunta Augusta*, 1569).

¹¹⁸ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 74, after: *ZDM*, vol. 7, no. 1911.

¹¹⁹ E. Dworaczyński, "Biecz. Rewitalizacja" (op. cit.), p. 8.

¹²⁰ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 78, after: F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 97, 110.

¹²¹ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 72, after: F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 178.

of the wójt's house was converted into premises of the municipal court, henceforth called Gród.¹²² The building basement, built at the beginning of the 16th and before the middle of the 17th century, has survived to this day as part of a school building.

As the wealth of the Biecz burgher elite increased, the buildings of the town centre were undergoing modifications. Until the beginning of the 17th century, masonry houses replaced wooden houses, especially at the Market Square. An important element of their form, testifying to the social status of the owner of the house, were the arcades covering stoops with entrances to the lobby and the basement (the basement stoops have survived – or are documented – in some houses at the market square).¹²³ The type of houses that was dominant already at the end of the Middle Ages has often been preserved to this day. Such a house would be situated on a two-section, two-axis plan, with a wide lobby in the front section and a narrow passage leading to the back section, leading to the backyard. Such solutions are perfectly fitted into the dominant (until today) type of property – a half-plot. The early modern market masonry houses were usually two-storey buildings, always with basements.

The replacement of wooden buildings by masonry buildings could also be a result of the town fire in 1523, after which King Sigismund the Old exempted Biecz from paying taxes during the reconstruction.¹²⁴ The house at today's Węgierska 1 dates back to the beginning of that year. The councillors handed over this property, located *in xta propugnaculum valvae superioris*, to Father Marcin Beyer, a Biecz altarist, for the merits of his father, reserving the right to appoint further tenants.¹²⁵ Its thorough remodelling, with the introduction of a crenellated parapet wall (attic), was carried out around 1557 (before 1572) thanks to the efforts of Marcin Barian-Rokicki. It was designed as a pharmacy.¹²⁶ The building is the only one to preserve its early modern look, as the others were completely remodelled. A similar parapet wall was part of the house of Wilhelm Wajdolph from Nuremberg (ca. 1561–1565), at the northern corner of the eastern frontage of the Market Square¹²⁷ (no longer existing; part of today's property at 15 Rynek). Later it was referred to as the House of the Lord (Dom Pański).¹²⁸ Both houses are shown

¹²² The transfer of court records from the former starost's fortress was linked to the foundation of the monastery of the Reformed Franciscans; the decision was made at the sejmik (dietine) of the Cracow Voivodeship in Proszowice. See *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. I/1 (1621–1648), publ. A. Przyboś, Kraków 1953, p. 240.

¹²³ J. Barut, "Biecz. Studium" (op. cit.), pp. 40–41; after 1978, the author created a list of cellars in the market square area (plan in the Biecz Land Museum).

¹²⁴ F. Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 155.

¹²⁵ F. Sikora, "Biecz" (op. cit.), p. 74, after: Bujak, "Materiały" (op. cit.), no. 159.

¹²⁶ T. Ślawski, "Biecz i okolice", Warszawa 1973, p. 39; idem, "Rokicki Marcin", [entry in:] *Polski słownik biograficzny*, vol. 31, 1989, p. 525; T. Kazalska-Kielar, "Z dziejów aptek bieckich", [in:] *Galijska i jej aptekarze*, part 2, Rzeszów 2011, p. 93.

¹²⁷ T. Ślawski, "Produkcja i wymiana towarowa Biecza w XVI i XVII wieku", Rzeszów 1968, pp. 73, 75, 200. Wajdolph was mentioned from 1555; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, ref. no. 438, *Drobne dokumenty do historii miast*, p. 19.

¹²⁸ The plan – from the Renaissance era – can be read on the reconstruction project from 1830, ANK, Teki Antoniego Schneidra

in the view of Biecz from the turn of the 16th and 17th centuries in the *Civitates orbium terrarum* of Braun and Hogenberg (see no. XX). The loans taken out by the burghers in 1569 and 1590, as evidenced in the records made by Marcin Kromer, may have played an important role in this kind of construction projects.¹²⁹ Some houses at the Market Square¹³⁰ were impressive, like, for instance, Felix Milner's house at the eastern corner of the northern frontage of the Market Square, today's 17 Rynek, built before 1563,¹³¹ as well as Mikolaj Jurkowski's house, first mentioned in 1612,¹³² located on the western plot of the northern frontage of the Market Square (8 Rynek), later owned by councillor Paul Jordan. The "Wojewodzińska" ("Voivodian") house (*Illustrissimi Domini Palatini*; 18 Rynek), mentioned in the 1620s and 1630s and located on the eastern plot of land in the southern frontage of the Market Square could have belonged to the then Cracovian Voivode Jan Magnus Tęczyński or the Ruthenian (and later Cracovian) Voivode Stanisław Lubomirski. If it was the latter who owned the building, an analogy could be drawn with his residence in Nowy Sącz, built after 1613.¹³³ At 5 Kościelna Street (today's Kromera) there stood the so-called Marcin Kromer's house¹³⁴ initially (from about 1519) built in a Gothic-Renaissance style, then belonging to the Chodor family, remodelled (about 1612) thanks to the efforts of their son-in-law, a town clerk and poet Jan Januszowicz, with rich Mannerist detail preserved to a large extent until today.¹³⁵

The masonry cellars of Biecz's houses served, among other purposes, as warehouses for Hungarian wine, which was imported at the latest from the 14th century on, mainly from Bardejov and Prešov.¹³⁶ However, the staple right for wine for Biecz was not introduced until 1580 and was confirmed only in 1616. The greatest increase in wine trade was in the second half of the 16th century. It is best documented for the period 1614–1650,¹³⁷

(hereinafter Teki Schneidra), ref. no. 107, no. 1; J. Barut, "Biecz. Studium" (op. cit.), p. 41.

¹²⁹ T. Ślawski, "Marcin Kromer, w 400 rocznicę śmierci", Biecz 1989.

¹³⁰ Identification of individual properties according to the 1626–1634 Schoss tax records (see fn. 17) and early modern town records.

¹³¹ T. Ślawski, "Produkcja" (op. cit.), pp. 167, 194, 200, 201.

¹³² Ibidem, p. 77.

¹³³ Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, "Sztuka renesansu i manieryzmu", [in:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, vol. 1, ed. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, pp. 519–520.

¹³⁴ B. Wolff, J. Łoziński, "Kamienica Marcina Kromera", manuscript in WKZ Nowy Sącz.

¹³⁵ T. Ślawski, "Produkcja" (op. cit.); the initial JJ on the portal next to the date mentioned should be referred to Januszowicz.

¹³⁶ T. Ślawski, "Biecz i Gorlice. Ośrodki handlu winem od XIV w. do XVIII w.", Biecz 2001.

¹³⁷ Reports on wine in cellars (*revisio vinorum, vinorum hungaricalem*) were successively recorded in the town books in the first half of the 17th century.; ANK, *Akta miasta Biecza*, Dep 2, pp. 44v–45 (1614), 93v (1618), 109–109v (1619), 118–118v (1620), 131–131v, 143 (1621), 177 (1624), 275v–276, 287v, 290 (1628), 307v, 319 (1629), 329v–330, 332v, 336 (1630), 375v, 379–379v, 384, 389, 397 (1631), 413v, 416v, 423v (1632), 457v, 463, 467 (1634), 476v, 478v (1635), 483v, 486–486v, 492v (1636), 1084 (1638), 1098, 1112, 1118 (1639), 1191, 1196, 1205, 1219–1219v, 1232, 1248, 1251 (1641), 1261, 1266, 1272 (1642), 1280–1281 (1643), 1285, 1293 (1644); Dep. 3, p. 3 (1644), 42, 52–53 (1645), 86,

thanks to the wine reports written down several times a year, which mentioned from several to more than forty barrels of wine in the cellars of individual houses (mainly masonry houses at the Market Square). There were as many as sixteen wineries in Biecz houses in 1618–1619.

The conscription register of 1629 listed 37 “larger” houses with taverns at the Market Square and other streets, as well as 32 “medium” houses (that is a total of 69 masonry houses); moreover, there were 61 wooden houses in the town centre, in the Market Square and adjacent streets, and 107 wooden houses in the suburbs.¹³⁸ Some of the houses were accompanied by breweries. In the Schoss tax records of 1627–1634, as many as 143 built-up properties were listed within the town fortifications. From this list it follows that almost half of the houses, including all or almost all of those at the Market Square (37 properties) were masonry houses. Outside the Market Square, there were often wooden front-gabled houses, probably with masonry cellars. Such buildings are shown in the view from the turn of the 16th/17th centuries (see no. XX). At that time, the Schoss tax was paid by one hundred and seventeen suburban properties.

The Mannerist architecture of Biecz from the end of the 16th century and the beginning of the 17th century, its stone details, as well as the form of the town hall, show the influence of the nearby Bardejov (in Slovakia). Biecz maintained vigorous trade relations with this town, as well as with Prešov, effectively preventing the efforts of Nowy Sącz (thanks to the royal privileges and verdicts from 1390, 1505, and 1523) and Cieżkowice (royal verdicts in 1532 and 1544) to establish similar relations.¹³⁹

It is in the early modern period, in the 16th and 17th centuries, when the Biecz urban elite emerged.¹⁴⁰ Its representatives, sometimes related to each other, held offices of lay judges and councillors, and owned properties in the Market Square, as well as in the main streets extending north and south of the market frontage. It seems that the most prestigious houses in the corners of the Market Square, whose backyards could be reached from the streets leading from the square, were particularly impressive. The wealthy townsmen funded rich, Mannerist decorations for the parish church on a par with the local clergy and starosts. Many burghers were graduates of the Cracow Academy: in the 15th century, forty students from Biecz studied there,¹⁴¹ and after the middle of the 16th century, the number increased significantly, thanks to a scholarship funded by Marcin Kromer (1569), among other factors.¹⁴²

105, 113, 129, 151, 160 (1646), 192–193, 221 (1647), 241 (1648), 290 (1649), 309–310 (1650).

¹³⁸ “Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1629”, ed. S. Inglot, Wrocław 1956; F. Kiryk, “Rozwój urbanizacji” (op. cit.), pp. 43–44.

¹³⁹ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), pp. 73, 75, after: F. Bujak, „Materiały” (op. cit.), no. 13, 158; *Matricularium Regni Poloniae Summaria*, publ. T. Wierzbowski, part 4/4, Warszawa 1905, no. 1325, 16352.

¹⁴⁰ M. Gadocha, “Urzednicy miejscy” (op. cit.), p. 82.

¹⁴¹ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 82.

¹⁴² Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, ref. no. 386, *Księga odpisów, przywilejów i dokumentów – inwentarzy kościoła farnego w Bieczu 1472–1768*, pp. 266–267; F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 305.

The Czaplic family was particularly active; its representatives – Michał, Andrzej and Jan – were councillors and owners of four houses at the Market Square in the 17th century.¹⁴³ The Chodor family played an equally important role: Jan Starszy (the Elder), a councillor in the years 1561–1563, Jan Młodszy (the Junior), Jerzy, Walenty, and Jakub, occupied three adjacent masonry houses at the western market frontage until the mid-17th century. The most impressive was a masonry house at the corner of Węgierska Street with preserved late Gothic walls from the turn of the 15th and 16th centuries and Mannerist stone details dating back to the mid-16th c. (2 Rynek);¹⁴⁴ before 1590, the neighbouring one (3 Rynek) belonged to Mikołaj Leszczyński.¹⁴⁵ The councillor Jakub Kasprowicz, Jakub Chodor’s son-in-law, and Kasprowicz’s son-in-law, the lay judge Jan Nowak, also owned houses at the Market Square. Another outstanding person was Stanisław Czechowicz (d. 1627), a councillor, known for his generous bequest for the Biecz parish church, secured on the masonry house at Piekarska Street and a brewery in the Lower Suburb.¹⁴⁶ Marcin Kromer (1512–1589),¹⁴⁷ a humanist, historian, diplomat and bishop of Warmia, came from the local elite. In the 16th century members of his family – Bartłomiej, Grzegorz, Sebastian and Błażej – were town councillors and owned a house at the northern corner of the western frontage of the Market Square.

The position of the Biecz elite resulted from the high economic status of the town, which was placed in the second category of towns (as one of about twenty towns in Lesser Poland).¹⁴⁸ One of the criteria in this categorisation is the economic position of the centre. The role in trade has already been mentioned. Crafts were also developing in Biecz.¹⁴⁹ The oldest court book (1388–1398)¹⁵⁰ listed craftsmen representing various professions – the town had from nine to eleven craft guilds (enumerated, inter alia, in 1540). Weavers and clothiers played a special role; they used the town fulling mill, mentioned in 1518, as well as private devices,¹⁵¹ and sometimes installed tenter racks on the ramparts surrounding the town (*pannitonsoria* mentioned in 1648).¹⁵² Senior masters have been sporadically mentioned in town books from 1513, and systematically from 1541.¹⁵³ The profile of crafts practiced in Biecz is attested to, among other sources, by tax records from

¹⁴³ Identification of individual properties according to the 1626–1634 Schoss tax records (see fn. 17) and early modern town records.

¹⁴⁴ B. Tondos, “Kamienica ‘dom Bicza’, Rynek 2”, record sheet, 1959, manuscript in WKZ Nowy Sącz. Early modern details were much more numerous until the end of the 19th century; B. Krasnowolski, “Między Wschodem a Zachodem” (op. cit.), p. 105.

¹⁴⁵ T. Ślowski, “Produkcja” (op. cit.), pp. 35, 90, 100, 148, 202.

¹⁴⁶ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, ref. no. 385, *Księga odpisów przywilejów i dokumentów miejskich m. Bieczu 1395–1642*, pp. 93, 240.

¹⁴⁷ T. Ślowski, “Marcin Kromer” (op. cit.).

¹⁴⁸ M. Bogucka, H. Samsonowicz, “Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej”, Wrocław 1986, p. 116.

¹⁴⁹ F. Kiryk, “Rozwój urbanizacji” (op. cit.), pp. 36–42.

¹⁵⁰ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 74.

¹⁵¹ Ibidem, after: F. Bujak, “Materiały” (op. cit.), no. 130.

¹⁵² ANK, *Akta miasta Bieczu*, Dep. 2, p. 250.

¹⁵³ M. Gadocha, „Urzednicy miejscy” (op. cit.).

Craft in Biecz in the 16th century

	1580	1589
mill	1 private mill	5 private mills
fulling mill	1 wheel	1 wheel
groats mortar	1 wheel	1 wheel
butchers	8	9
bakers	7	6
shoemakers	11	12
harness makers	4	2
goldsmiths	1	1
coopers	4	4
saddlers	2	1
blacksmiths	4	4
locksmiths	4	1
tailors	4	8
cartwrights	12	12
clothiers	12	16 (weavers)
furriers	8	6
potters	3	5
pharmacist	1	1
armorer	1	1
barber-surgeon	1	1
cotters	68	85

the years 1580 and 1589¹⁵⁴ (the latter records as many as 140 Schoss tax payers).¹⁵⁵

Later records list all members of different guilds. For example, in 1626 there were 21 tailors, 18 blacksmiths, 12 clothiers, 5 potters, 19 weavers, 15 shoemakers, 7 bakers, 10 butchers, 13 brewers, as well as a pharmacist, 3 doctors, 3 millers, and a cloth cutter¹⁵⁶.

The population of the town¹⁵⁷ grew slightly: from about 3,000 inhabitants at the end of the 14th century to 3,800 in the 16th century (after overcoming the plague of 1543, which caused the death of a thousand people, and another one in 1572, which caused the death of one and a half thousand people, as a result of which 17 houses in the town centre and 32 in the suburbs were emptied). In the first half of the 17th century, after the plagues of 1600 and 1622, the population dropped to 1,800. From the town's foundation until the 16th century, the German-speaking townspeople held an important position in Biecz (see above, p. XX); afterwards, Poles were dominant. The book of admissions to the freedom of the city, kept from 1538, indicates that apart from Poles, also Silesians, Italians, Hungarians and Germans¹⁵⁸ joined the ranks of the citizens. Despite the privi-

¹⁵⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [Central Archives of Historical Records in Warsaw] (hereinafter AGAD), ref. no. ASK I, 119, Rejestr lanowego, szosu i czopowego, powiat biecki i sądecki, z 1580, k. 299; ibidem, 127, Rejestr poborowy woj. krakowskiego z 1589 r., k. 312.

¹⁵⁵ The highest number of them in the Lesser Poland, with the exception of the capital city of Cracow, where 4,000 were recorded. Not without reason, Biecz was referred to as *Parva Cracovia* – Little Cracow. Its then outstanding position was the reason why the town was presented in the work *Civitates orbium terrarum*, containing an overview of the most important towns and cities of the world at that time.

¹⁵⁶ ANK, *Akta miasta Biecza*, Dep. 32, pp. 37–43.

¹⁵⁷ T. Ślawski, "Biecz i dawna ziemia biecka", [in:] *Nad rzeką Ropą* (op. cit.), pp. 26–28; F. Kiryk, "Rozwój urbanizacji" (op. cit.), p. 43.

¹⁵⁸ ANK, *Akta miasta Biecza*, Dep. 1, *Księga przyjęć do obywatelstwa Biecza, 1538–1688*, p. 1 n.

lege of King Sigismund Augustus, *de non tolerandis Judaeis* (1569), individual Jews settled here, probably under the protection of starosts. This seems to be indicated by the fact that the town council and the council document from 1627 refer to this privilege: *Laudum de non fovendis Iudaeis*.

The data concerning residential buildings in the original town centre during its heyday (before the Swedish invasion in 1655) can be presented in a table created on the basis of an analysis of the tax censuses of 1626, 1633 and 1634,¹⁵⁹ the information contained in the town books,¹⁶⁰ the records of late medieval and early modern cellars,¹⁶¹ and lists of councillors and lay judges,¹⁶² These sources provide abundant information on the sociotopography of the town at that time, as well as the confirmation of the above presented reconstruction of the town layout, including plots

Since the second quarter of the 17th century, the signs of the town's decline could be observed, although it was still possible to further enrich the impressive, late Mannerist decorations of the parish church. A symptom of the crisis was the decline in the wine trade noted since the late 1630s. As early as 1615 and at the turn of the 1620s and 1630s, two ruined houses are mentioned: one in the northern frontage of the market square and one in the southern frontage. Outside the Market Square there were more such "empties", One of the results of this situation was the quartering of soldiers in the town and the robberies on their part. In 1621 the soldiers raided the Lower Suburb, plundering the mill, whereas in 1626 the army collected fees from all houses. Another reason for the abandonment of the houses were plagues (in 1623 twenty houses within the city walls and eighteen in the Upper Suburb were abandoned). As a result, in 1624 and 1626 the elders of the guilds, in agreement with councillors, decided to sell the ruined houses, abandoned by their owners, *dla częstego żołnierza [...], dla czynszów [...], od pieniędzy wickerkaufowych należących [...], Kościołowi [...], Miastu [...], do Skarbu Jego Królewskiej Mości* ["for the sake of soldiers [...], for rents [...] and loan repayment due to [...] the Church [...], the City [...] to the Royal Treasury"].¹⁶³ However, the crisis has not been averted since, in 1629 Sigismund III forbade military accommodation in the town "because of the great desolation".¹⁶⁴ The conscription register created in 1655 – immediately before the Swedish invasion – recording the amount of the Schoss tax collected (410 florins), informs at the same time that "the Schoss tax not collected from empty houses" amounted to 155 florins.¹⁶⁵ This would mean that more than one quarter of the properties was vacant.

The pre-chartered outer bailey had fallen into decline and disappeared even earlier. In 1450, Cardinal Zbigniew Oleśnicki recommended that the councillors should take care of the aban-

¹⁵⁹ ANK, *Akta miasta Biecza*, Dep. 32, *Spisy podatkowe Biecza*.

¹⁶⁰ ANK, *Akta miasta Biecza*, Dep. 2 (in particular, reports of wine in cellars), 3, 28, 32.

¹⁶¹ See n. 127.

¹⁶² M. Gadocha, "Urzednicy miejscy" (op. cit.).

¹⁶³ ANK, *Akta miasta Biecza*, Dep. 2, pp. 216v–217.

¹⁶⁴ F. Bujak, "Materialy" (op. cit.), no. 513.

¹⁶⁵ "Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1680 wraz z aneksem miast według rejestru z roku 1655", ed. S. Ingot, Wrocław 1959, p. 342.

Table 3. Residential buildings in Biecz until the mid-17th century

I. Catastre	Address	Relationship with the original chartered layout	Buildings before the mid-17 th c.	Major owners
Northern frontage of the Market Square				
11	8	residential plot at Kościelna Street (today's Kromera Street), separated from the northern residential area at the Market Square by a boundary street (today's Krzemińskiego Street)	masonry house of Mikołaj Jurkowiecki (nobleman), mentioned in 1612	Paweł Jordan: lay judge 1594–1600, councillor 1601–1626
Northern residential area at the Market Square, 10 „half” plots				
13	9 (1)	“half” plot	probably masonry; cellars with wine, mentioned i.a. in 1628 by Walenty Czochara	
14	9 (2)	as above	probably masonry; winery of Jakub Fonkowicz mentioned in 1618–1619, his wine cellars in 1628, 1631	Wojciech Ruskowicz: lay judge 1607–1608, councillor 1611–1614; Jakub Fonkowicz: councillor 1629–1630
15	9 (3)	do.	probably masonry (as on the cadaster map)	Jan Nowak, son-in-law of Jakub Kasprowicz, mentioned from 1612, lay judge 1627–1633
16	9 (4)	do.	probably masonry; cellars mentioned by Barut	
17	10	do.	unspecified	
18	11	do.	unspecified	
20/1	12	full plot	probably masonry; wine cellars mentioned inter alia in 1628 as Dąbrowski's property	Wojciech Dąbrowski, lay judge 1605–1608, councillor 1613–1617; Stanisław Pedrowicz, lay judge 1623, councillor 1624–1649; Stanisław Dąbrowski, lay judge 1648
22	13	do.	a house of the deceased Michał Czaplic described in 1615 as demolished, masonry, two-storey, with a cellar	Michał Czaplic, lay judge 1602–1603, councillor 1604–1612
Eastern frontage of the Market Square: eastern residential area at the Market Square, 7 “half” plots				
Unnumbered		“half” plot	masonry house built by Wilhelm Wajdolph from Nurnberg, c. 1561–1565; stoop recorded by Barut	Wilhelm Wajdolph, councillor in 1564, 1567; Szymon Komorowicz, lay judge in 1622–1626, councillor in 1642–1644
34	15	do.	masonry house (<i>domus lapidea</i>) of Jan Kozaczkowicz mentioned in 1631; wine cellars recorded from 1628	Jan Kozaczkowicz, councillor in 1623, 1627–1647
35		do.	probably masonry; cellars recorded by Barut	Błażej Zając, the elder of the butchers' guild in 1603; Jan Zając, lay judge in 1619
36	16 (1)	do.	probably masonry; wine cellars recorded in 1629, well-preserved	Sebastian Kubitkowicz, councillor in 1623–1640
37	16 (2)	do.	masonry; well-preserved cellars with a stoop	Maciej Brodziszowicz, lay judge in 1648–1650, 1663; councillor in 1651–1662
37	17	full plot	masonry; <i>domus acialis</i> mentioned in 1590, masonry house of Feliks Milner in 1563	Feliks Milner, councillor in 1547–1564; Mikołaj Gasłowski, lay judge in 1633, councillor 1636–1637
Southern frontage of the Market Square: southern residential area at the Market Square, 15 “half” plots				
80	18	full plot	masonry residence of the voivode, mentioned in 1633, 1634, adapting two older masonry houses with well-preserved cellars (western one with a stoop)	Stanisław Lubomirski as the Voivode of Ruthenia in 1629–1638 (?)

81	19	“half” plot	masonry; wine cellars mentioned in 161–1641, preserved with a buried stoop	Michał Czaplic, lay judge in 1602–1603, councillor in 1604–1612; Adam Maniecki, the master of the grand guild in 1626, lay judge in 1629–1645, councillor in 1648
82	20	full plot	masonry; wine cellars recorded from 1602; <i>domus lapidea</i> of Jakub Lubczyk mentioned in 1627	Wojciech Pigłowski, lay judge in 1632–1638, councillor in 1635–1647
83	21	“half” plot	probably masonry; winery mentioned in 1618–1619	Piotr Jędrzejowski, lay judge in 1648–1652, councillor in 1654–1663
84	22	do.	masonry; wine cellars mentioned from 1628, well-preserved, buried stoop	Szymon Komorowicz, lay judge in 1622–1626, councillor in 1642–1644
87	23	do.	masonry; well-preserved, stoop	Andrzej Czaplic, lay judge in 1620, councillor in 1621–1625, epitaph in the parish church 1627
88	24	do.	probably masonry; well-preserved cellars, buried stoop	
89	25	full plot	probably masonry; well-preserved cellars of two combined houses, a stoop in the western one	
92	26	“half” plot	probably masonry; winery mentioned in 1618–1619, wine cellars mentioned from 1629, well-preserved; buried stoop	
93	27	do.	probably masonry; winery mentioned in 1618–1619, wine cellars mentioned from 1621, well-preserved; buried stoop	Andrzej Pedrowicz, lay judge in 1623, councillor in 1624–1649
94	28	do.	masonry; <i>domus lapidea</i> mentioned in 1634, 1641, wine cellars mentioned from 1618, well-preserved with a stoop	Bartłomiej Leszczyński, lay judge in 1636, councillor in 1639–1653
96	29	do., later extended at the expense of a boundary street	masonry; <i>domus lapidea</i> mentioned in 1641, winery in 1618–1619, wine cellars from 1636, well-preserved with a stoop	Stanisław Mądrowicz, lay judge in 1600–1604, councillor in 1605–1627; Bartłomiej Olszowski, councillor in 1642–1668
Western frontage of the Market Square: Western residential area at the Market Square, 9 “half” plots				
103	2	full plot	masonry, 15/16 th c. and 16/17 th c.; well-preserved cellars and ground floor walls with a detail	Jan Chodor senior, councillor in 1561–1563; Jan Chodor junior, councillor in 159–1612
102	3	do.	masonry, mentioned in 1590 as <i>lapidea olim Nicolai Leszczyński</i> ; well-preserved cellar with a stoop	Mikołaj Leszczyński (<i>Laczyński</i>), councillor in 1568; Jakub Chodor, lay judge in 1601, 1604, councillor in 1612–1622; Jakub Kasproicz (his son-in-law), councillor in 1648
101	4	“half” plot	masonry; <i>domus lapidea</i> mentioned in 1628; cellars preserved under the front section of the house	Walenty Chodor (Chodorowicz), lay judge in 1632–1637, councillor in 1638–1647
100	5	do.	probably masonry; cellars preserved under the front section of the house	Jan Czaplic, lay judge in 1638–1650, councillor in 1651–1667
99	6	do.	masonry; <i>domus lapidea</i> mentioned in 1635; cellars preserved with a stoop	Andrzej Kutalik, councillor in 1615–1642
98	7 (1)	do.	masonry; wine cellars mentioned from 1631	Marcin Wesołowski, lay judge in 1610–1617, councillor in 1629–1633
None	7 (2)	do.	probably masonry	Family house of Marcin Kromer (1512–1589); representatives of this family listed as councillors: Grzegorz (1533), Sebastian (1545–1550), Błażej (1567–1571)

Piekarska Street: residential area at the northern frontage, 12 “half” plots				
23	1	“half” plot	unspecified; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	
24		do.	unspecified	Jan Skrzyński, lay judge in 161–1618, councillor in 1620–1628
25	no buildings	do.; slightly narrowed	unspecified; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	
26	3	do.; slightly widened	probably masonry; wine cellar mentioned from 1636	Piotr Piotrowicz, councillor in 1591–1620; Andrzej Piotrowicz (Piotrowicki), councillor in 1629–1654
27	5	“half” plot	masonry; (<i>domus lapidea</i>) mentioned in 1624, winery in 1618–1619, wine cellars from 1618; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	Stanisław Czechowicz, councillor in 1610–1627, epitaph in the parish church
28	7	do.	unspecified	Jakub Jurecki, lay judge in 1603
29		do.	unspecified	Andrzej Zych, the master of the butchers’ guild in 1626
30	11	do.	unspecified; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	
31	13	do.	unspecified	Grzegorz Ryzner, lay judge in 1594–1597, councillor in 1598–1600
Northern frontage, outside the chartered urban layout				
32	15	Size similar to the “half” plot	unspecified; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	
		do.	probably masonry; wine cellars recorded from 1618, shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	Marcin Jeronimowicz, lay judge in 1595–1602, councillor in 1603
“Transverse” Piekarska Street (<i>transversali Pistoria</i>), buildings of the eastern frontage at the defensive wall, southwards from the north				
none	21	outside the chartered urban layout	probably wooden	
none	23		do.	
none			probably masonry; wine cellars mentioned from 1641	
43			25	probably wooden
44	empty place		masonry building according to the 1668 survey, next to Niżna (Lower) Gate	
„Transverse” Piekarska Street (<i>transversali Pistoria</i>), buildings of the western frontage, northwards from the south				
none	none	outside the chartered urban layout	probably wooden	Piotr Potrawka, mentioned as a member of the butchers’ guild in 1606–1628
			do.	A house purchased before 1627 by Stanisław Dąbrowski, councillor in 1648
			do.	Błażej Klimczyk, mentioned in 1642–1649 as a member of the shoemakers’ guild
			do.	
Piekarska Street, residential area at the southern frontage, 6 “half” plots, westwards from the east				
33	none	“half” plot	unspecified	Tomasz Schindler, master of the clothiers’ guild in 1603; Mikołaj Dąbrowski (mentioned in 1633, 1634) member of a well-known family

none	none	do.	do.	
none	none	do.	do.	Andrzej Pindor, master of the clothiers' guild in 1626
none	none	do.	do.	
none	none	do.	do.	
none	4	do.; on the corner by the boundary street at the back of the eastern residential area at the Market Square	do.	Jan Ogórek, clothier, mentioned in 1625, 1636
Grodzka Street outside the chartered urban layout, southern frontage				
none	22 and secondarily delineated, today Ariańska Street	outside the chartered urban layout	unspecified	
Grodzka Street, residential area at the southern frontage, 12 "half" plots, westwards from the east				
69	20	full plot	shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	Michał Ziętek, lay judge in 1601–1606
70	18	"half" plot	unspecified	Andrzej Piotrowicz (Piotrowicki), lay judge in 1629, 1632, councillor in 1629, 1633–1654
71	16	do.	do.	
73	14	do.	do.	
74	12	do.	unspecified; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	
75	10	do.	unspecified	Franciszek Kozik (Kozikowic), lay judge in 1676–1677, 1679, 1683
76	8	do.	do.	Marcin Sarnecki, lay judge in 1665, councillor in 1665–1679
77	6	do.	do.	Maciej Flaszka, lay judge in 1594–1608; Marcin Krudarowic, councillor in 1655–1685
78	4	do.	probably masonry; wine cellars mentioned from 1618	Wojciech Schepiolo, councillor in 1590, 1594; Jan Gołąkowski (Golankowski), lay judge in 160–1602, councillor in 1603–1620; Szymon Golankowski, councillor in 1616
79	2	full plot; corner house on the street <i>quaitur ad balneum</i>	unspecified; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	
Grodzka Street, residential area at the northern frontage, 6 "half" plots, eastwards from the west				
39	3 (part)	"half" plot	masonry; house (<i>domus lapidea</i>) purchased before 1632	Sebastian Wałowicz (Wachłowic), lay judge in 1614, 1618, councillor in 1621–1634; Wojciech Abramowski, lay judge in 1613–1614, councillor in 161–1617; Andrzej Wachłowicz, town clerk from 1627, councillor in 1634–1635; Mikołaj Gąsłowski, lay judge in 1633, councillor in 1636–1637
	3 (part) and a boundary street	do.	unspecified	in 1625 owned by councillor Wojciech Pigłowski (see Rynek 20)
	5	do.	probably masonry	Wawrzyniec Zientkowic, lay judge in 1618–1626, councillor in 1627–1637
40		do.	masonry before 1607	

41	7 (part)	do., slightly narrowed	probably masonry	Stanisław Pawłowicz, lay judge in 1645
	7/9 (part)	do., slightly widened at the expense of the former one	masonry; (<i>domus lapidea</i>) mentioned in 1640, 1650	Andrzej Piotrowski (Piotrowicki), lay judge in 1629–1632, councillor in 1629, 1633–1654
Grodzka Street, eastern section of the northern frontage outside the chartered urban layout (up to “transverse” Piekarska Street)				
42	11	outside the chartered urban layout; dimensions similar to a “half” plot	masonry structure from at least 1645; wine cellars mentioned from 1646	Wojciech Piękowski, a physician (<i>chirurgus</i>), lay judge in 1632–1633, councillor in 1635–1647; Jakub Roguski, lay judge in 1648
		do.	probably masonry; arcades mentioned in 1645	Gabriel Czaplic mentioned in 1627–1637
none	none	outside the chartered urban layout, next to the Lower Gate	probably wooden	
Węgierska Street: Residential area at the southern frontage; 8 “half” plots				
104	1	“half” plot	unspecified	
105	3	do.	do.	
107	5	do.	do.	
108	none	do.	probably masonry; wine cellars mentioned from 1631	Andrzej Stalikowicz (Staliczek), lay judge in 1612–1623
none	none	do.	masonry; arcades mentioned in 1644, <i>domus lapidea</i> in 1666	Szymon Łopacki, town clerk from 1628, lay judge in 1636–1651; Sebastian Kasprowicz, councillor in 1670
124	9	do.	unspecified	Stanisław Choczowski, lay judge in 1638–1660
125	11	one and a half plot-wide	Probably masonry; wine cellar mentioned in 1642; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	Stanisław Zgoda, councillor in 1594–1626
126	13		unspecified	
The same area as above, “half plot-wide” properties of reduced depth (because of the escarpment and the defensive wall)				
none	15	half plot-wide, reduced depth	unspecified	
none		do.	do.	
none	17	do.	do.	Wojciech Kuczek, lay judge in 1611–1616
none		do.	do.	
none	none	do.	do.	
none	none	do.	do.	
127	none	full plot-wide, reduced depth	probably masonry; wine cellars mentioned in 1628	Marcin Dutkowicz, councillor in 1625–1627, 1636
The same area as above, plots outside the chartered urban layout, width of approximately full plots, reduced depth				
128/1 (1)		approximately half plot-wide, reduced depth	masonry	
128/1 (2)	today a museum	do.	masonry	
129	today a museum	approximately full plot-wide, reduced depth	masonry	Marcin Beyer, altarist, 1523; Barian-Rokicki family, pharmacists, from c. 1557: Daniel, lay judge in 1632–1645, councillor in 1648–1653
Residential area at the northern frontage, 8 “half” plots				
123	2	“half” plot	masonry; the condition of the building from before 1630 mentioned in 1644	Franciszek Rączkowiec, councillor in 1601–1609
122	2a	do.	unspecified	
		do.	do.	Aleksy Pellio, lay judge in 1588–1589, councillor in 1590–1625

121	4	do.	do.	
		do.	do.	
120	none	do.	masonry; <i>domus lapidea Pauli Maiżenstat</i> , 1590	
		do.	unspecified	
119	6	do.	do.	
The same area as above, outside the chartered urban layout, at the parish church complex				
117	8	approximately full plot-wide	unspecified; shown as a masonry structure on the cadastral map of 1850	Hieronim Libusza, councillor in 1594
Marcina Kromera Street (previously Kościelna Street): Residential area at the southern frontage: one full and 5 “half” plots				
115	1	full plot	masonry	Jan Januszowicz, town clerk until 1627, poet, councillor in 1618, 1623, 1625, 1633–1634
113	none	“half” plot at the eastern edge of the area, in the back of the plot at the Market Square	probably masonry; possibly a winery of Paweł Golankowski in 1618–1619, next to the house of Szymon Golankowski on Węgierska Street	
		“half” plot	probably masonry; wine cellars mentioned in 1628	
114	none	do.	unspecified	Paweł Orzeszkowicz, master of the clothiers’ guild in 1626, <i>tribunus plebis</i> in 1641–1642
		do.	do.	
		do.	do.	
Residential area at the northern frontage: 14 “half” plots (eastwards from the west)				
4	none	“half” plot	probably masonry; wine cellars mentioned from 1626	
		do.	unspecified	
5	12	do.	do.	
		do.	do.	
6	none	do.	do.	
		do.	masonry; <i>shop</i> mentioned 1618	Wojciech Stalikowicz, lay judge in 1627–1636; from 1633 owned by Andrzej Czaplic, lay judge in 1620, councillor in 1621–1625
7	10 (part)	do.	probably masonry (probably winery of Jakub Kasproicz, mentioned in 1618–1619)	Jakub Kasproicz, engaged in a dispute over this house in 1615; lay judge in 1596–1606, councillor 1607–1622
8	10 (part), 8 (part)	do.	unspecified	physicians mentioned: Jan Chodor (1590), councillor in 1594–1613; Jan Pęksa (1612–before 1623); Szymon <i>chirurgus</i> (1627–1633)
9	8 (part)	do.	do.	Wojciech Kromkowicz, lay judge in 1623–1628
		do.	do.	
10	6	do.	probably masonry; wine cellars mentioned from 1628	Jan Klimczyk, master of the shoemakers’ guild in 1626
	4	do.	unspecified	Kasper Płowcy, lay judge in 1626, councillor in 1628, 1631
11	2	do.	probably masonry; wine cellars mentioned from 1618	

donated houses at the church of SS Peter and Paul. In 1484, they were replaced by gardens (adjacent to the royal ponds), donated by Casimir Jagiellon to the Biecz wójt,¹⁶⁶ whose successor gave them to the guild of bakers in 1537.

It was not until the second half of the 14th century that information about local mills and other machinery appeared in written sources. As mentioned above, at least some of them could have been in operation much earlier. Mill hamlets developed on the western and eastern side of the town. From the west, in the Harta Suburb, there was a royal mill built by Casimir the Great (with three wheels at that time),¹⁶⁷ connected with the leat and the weir on the Ropa, recorded from 1470.¹⁶⁸ In 1450 Casimir Jagiellonian allowed the townsmen to build a linen-making device, located between the town and the castle (i.e. Castle Hill)¹⁶⁹. It could have been the same place where, with the aforementioned permission from Casimir the Great in 1363, the townspeople could arrange two tenter racks. In 1537, next to the mill (referred to as the Grodzki mill), there was a fulling mill, along with saws and groats mortars.¹⁷⁰ The location of this mill complex is described by early modern sources: it was located near the initial section of the “Cracow” route (1644, 1647), and at the same time not far from the back of the Rokicki family house, behind the city rampart (1669).¹⁷¹ Probably in the neighbourhood, by the Ropa River, a grinding shop operated on the basis of the permission from Władysław Jagiello in 1421.¹⁷²

On the eastern side, on the Sitnica stream, there was a wójt’s mill, known as grand, with two wheels, mentioned – together with the brewery – from 1389.¹⁷³ Its location is indicated by written sources: it stood in the Lower Suburb, by the bridge (1480), next to the road to Jasło (1485),¹⁷⁴ on the road to the royal residence (starost’s residence; 1512, 1518)¹⁷⁵. The mill located there is still in operation today (37 Przedmieście Dolne). In Bedlna on the moat-leat, perhaps by the bridge marked on the map of Mieg (see no. 1.4), there was a “small” mill mentioned in 1629 and 1644.¹⁷⁶

The supply of water to Biecz was made possible by the privilege of Casimir Jagiellonian (1465), allowing for the establish-

¹⁶⁶ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), pp. 78, 81, after: F. Bujak, “Materialy” (op. cit.), no. 47; ANK, *Acta castrensia Bieciensia*, part. 3, p. 722.

¹⁶⁷ F. Sikora, “Biecz – gród” (op. cit.), p. 84, after: *KDM*, vol. 3 (op. cit.), no. 3744.

¹⁶⁸ F. Sikora “Biecz – gród” (op. cit.), p. 85, after: F. Bujak, “Materialy” (op. cit.), no. 55.

¹⁶⁹ See n. 99. A document from 1620 indicates that the mill and the linen-making device were located on the same Ropa’s leat; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, ref. no. 2830, Franciszek Wolański, “Kopie dokumentów i akt odnoszących się do dziejów m. Biecza w XIV–XIX w.”, p. 54.

¹⁷⁰ F. Sikora, “Biecz – gród” (op. cit.), p. 84, after: F. Bujak, “Materialy” (op. cit.), no. 183.

¹⁷¹ ANK, *Akta miasta Bieczy*, Dep. 3, pp. 7, 182, 825.

¹⁷² F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 74, after: *ZDM*, vol. 7 (op. cit.), no. 1911.

¹⁷³ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 74.

¹⁷⁴ Ibidem, p. 78, after: ANK, *Księga sądu wyższego prawa niemieckiego na zamku bieckim*, p. 750, 737.

¹⁷⁵ F. Sikora, “Biecz – gród” (op. cit.), pp. 84, 85, after: *Matricularium Regni Poloniae Summaria*, publ. T. Wierzbowski, part 2, Warszawa 1905, no. 10312; F. Bujak, “Materialy” (op. cit.), no. 175.

¹⁷⁶ ANK, *Akta miasta Bieczy*, Dep. 2, p. 323v; ibidem, Dep. 3, p. 7.

ment of a water supply system with the construction of canals within a mile of the town.¹⁷⁷ Perhaps the reservoir from the beginning of the 20th century, located on the northern side of Biecz, in the area called “Nad Miastem”, today “Wapniska”, can be considered a continuation of those facilities. In 1393 a brewery was mentioned,¹⁷⁸ and two years later (1395) – a bathhouse,¹⁷⁹ at the beginning of the 16th century described as located next to the then extended residence of the wójt¹⁸⁰, i.e. under the escarpment of the Ropa valley. This is confirmed by the 17th century records – they suggest the bathhouse was situated in the Lower Suburbs, in the vicinity of the leat of the Ropa, close to the defensive wall, in which there was probably a “bathhouse wicket” (*portula balneale*) leading to it.¹⁸¹

In the 16th century, within the area of the wójt’s estate recorded in the charter (Korczyny), probably in the place of the original wójt’s manor house, an impressive masonry quadrilateral defensive complex was built, with cylindrical roundels in the corners, a courtyard from the west and auxiliary premises in the curtain walls. The general plan was still readable in 1969,¹⁸² however, only the north-eastern tower has survived until today as a ruin. The formation of the complex, defined in 1626 as *praedium advocatalis [...] in suburbio [...] alias “na Załawiu”*,¹⁸³ could have been initiated by Jakub Sieklucki’s buyout of the wójt’s office. In 1765 a manorial estate called Załawy, belonging to the wójt’s of Biecz” was mentioned as located there.¹⁸⁴

The suburbs were also the place where burghers’ farm estates were developed. One of the more noteworthy estates, with a brewery, situated in Kamieniec (this is how the area in the Ropa meander, on the south side of the starost’s castle – the Reformed Franciscan monastery, was called), mentioned in 1624, belonged to the councillor Stanisław Czechowicz (d. 1627)¹⁸⁵ and his heirs. It probably corresponds to the complex marked on the cadastral plan (1850) on the southern side of the monastery wall. Gardens were also established on the town rampart. The sources mention, among others, the gardens within the Upper Suburb, under the Castle Hill (sub Monte Castris alias “Pod Zamczyskiem”) by the road near the pre-charter church of SS Peter and Paul¹⁸⁶ and in the area defined in the 17th c. as “Ameryka”.¹⁸⁷

¹⁷⁷ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 73, after: F. Bujak, “Materialy” (op. cit.), no. 50.

¹⁷⁸ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 74.

¹⁷⁹ Ibidem, p. 75, after: F. Bujak, “Materialy” (op. cit.), no. 15.

¹⁸⁰ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 76, after: *Matricularium Regni Poloniae Summaria*, part. 3, publ. T. Wierzbowski, Warszawa 1915, no. 2378.

¹⁸¹ ANK, *Akta miasta Bieczy*, Dep. 2, pp. 376–376v, 598, 670. The wicket – of an unspecified status – was mentioned in 1553; F. Bujak, “Materialy” (op. cit.), no. 244.

¹⁸² J. Tur, “Biecz-Załawie, folwark wójtowski”, record sheet, 1969, manuscript in WKZ Nowy Sącz; B. Krasnowolski, “Między Wschodem a Zachodem” (op. cit.), pp. 139–140.

¹⁸³ ANK, *Akta miasta Bieczy*, Dep. 2, p. 463.

¹⁸⁴ “Lustracja dóbr województwa krakowskiego, 1765”, publ. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1973.

¹⁸⁵ ANK, *Akta miasta Bieczy*, Dep. 2, p. 180. The survey of this farm was completed in 1666; ibidem, Dep. 3, pp. 714–715.

¹⁸⁶ ANK, *Akta miasta Bieczy*, Dep. 2, p. 1212.

¹⁸⁷ Ibidem, p. 288 (and other similar references).

In the Ropa valley, within the Lower Suburb, there was a municipal pasture, mentioned in early modern sources (e.g. in 1647-1648).¹⁸⁸ Presumably, nearby there were ponds (old river beds of the Ropa?), recorded since 1389,¹⁸⁹ depicted – between the riverbed and the leat – on the aforementioned view of the town from the turn of the 16th and 17th centuries. The mineral water spring, mentioned in 1578 by doctor Wojciech Oczka,¹⁹⁰ was probably only of local significance.

The architecture and art developed in late medieval and early modern Biecz reflected both the economic position and intellectual horizons of the Biecz starosts, the Biecz clergy and urban elite. They exceeded the artistic level represented in most of

the towns of Lesser Poland. Thanks to this, Biecz even gained the nickname of the “little Cracow”. The local parish school was distinguished by its relatively high quality of teaching.¹⁹¹ From the beginning of the 15th century, i.e. from the reactivation of the Cracow Academy, students from Biecz were regularly recorded.¹⁹² Marcin Kromer (1512–1589), born in one of the Biecz families, was an outstanding humanist, historian and diplomat, who made a name for himself in the history of the town as a founder of scholarships for young students.¹⁹³

¹⁸⁸ ANK, *Akta miasta Biecza*, Dep. 3, pp. 222–223, 261.

¹⁸⁹ F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), p. 75.

¹⁹⁰ W. Oczko, “Cieplice”, Kraków 1578, p. 25.

¹⁹¹ F. Kiryk, “Rozwój urbanizacji” (op. cit.), pp. 44–45.

¹⁹² Ibidem, p. 45; F. Sikora, “Biecz” (op. cit.), pp. 81–82.

¹⁹³ H. Barycz, “Kromer Marcin”, [entry in:] *Polski słownik biograficzny*, vol. 15, 1970, pp. 319–325; T. Ślowski, “Marcin Komer” (op. cit.).

THE REGRESS OF THE TOWN (SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY – 1772)

The Swedish invasion (1655-1657) and the Northern War in the early 18th century aggravated the regress and fall of Biecz.¹⁹⁴ As the town was being prepared to defence against the Swedes in 1655, the wooden suburban buildings – all the houses and the aforementioned three churches were burnt down.¹⁹⁵ Biecz was probably successfully defended at that time,¹⁹⁶ but two years later, serious damage was done by the army of the Swedes' ally, the ruler of Transylvania, George II Rákóczi (1657). At the end of the 18th century the number of inhabitants fell to almost a thousand. Recurring plagues were spreading (such as those in 1662 and 1680). The register of “empty places” from 1671 included 26 of such sites, plus 15 uninhabited buildings in the city and 20 in the suburbs. In 1695, only 74 out of 106 houses were inhabited. Further disasters fell on the town during the Northern War: as a result of the plague, more than a half of the inhabitants died in 1709. The plague of 1721 has wrought even more havoc, leaving behind 43 empty places and 50 ruined houses.¹⁹⁷ The period of the Bar Confederation brought about the plundering of the city – churches and houses – by the Russian army in 1770.¹⁹⁸ The population initially fell to 462 in 1662, immediately after the Swedish invasion, and rose to less than a thousand at the end of the 18th century.¹⁹⁹

Despite the privilege of Sigismund Augustus *de non tolerandis Judaeis* (1569), which was invoked during the 17th (1627 town council document: *Laudum de non fovendis Iudaeis*²⁰⁰) and the 18th century, Jews settled in the town with the consent of the royal starosts. They did not, however, form a community or even a larger group at that time; in 1765, 31 Jews were recorded and twenty years later there were 51 of them.²⁰¹

¹⁹⁴ T. Ślowski, “Biecz i dawna ziemia biecka” (op. cit.), pp. 29–32; B. Krasnowolski, “Między Wschodem a Zachodem” (op. cit.), p. 170.

¹⁹⁵ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, *Materiały do historii miasta Bieczę*, ref. no. 387, p. 3; T. Ślowski, “Biecz i dawna ziemia biecka” (op. cit.), p. 29.

¹⁹⁶ T. Ślowski, “Biecz i dawna ziemia biecka” (op. cit.), p. 31.

¹⁹⁷ ANK, ref. no. 236, *Castrensia Bieccensia Relationes*, pp. 1442–1449; after: R. Kaleta, “Ponury dokument upadku miasta Bieczę”, [in:] *Bieczę. Studia* (op. cit.), pp. 491–494.

¹⁹⁸ APF-R, *Kronika klasztoru Reformatów w Bieczę*, vol. 1 (op. cit.), p. 127–128v.

¹⁹⁹ T. Ślowski, “Biecz i dawna ziemia biecka” (op. cit.), p. 26.

²⁰⁰ ANK, *Akta miasta Bieczę*, Dep. 2, pp. 234v–235; Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, ref. no. 386, pp. 140–141.

²⁰¹ K. Przybyłowicz, “Żydzi Bieczę. Historia i zagłada”, Tuchów 2015, p. 22 passim.

Trade was slowly shrinking as evidenced by the absence of “wine reports” in the town’s records since the middle of the 17th century; in this area, Biecz was outperformed by Gorlice at the beginning of the 18th century. The survey of 1660 described the destruction of the bath house („bywała *quondam* [...], *tey* [...] *ad praesens* nie masz, iednak [...] restaurowana będzie”) [“there was *quondam* [...], *ad praesens* it is non-existent, but it will be rebuilt”] and the mill on the Ropa („od lat dwu pusty i dotąd nie restaurowany”) [“it is empty for two years now and is not reconstructed”].²⁰² After a hundred years (as noted in 1765 survey), everything was ruined: “młynów *ad praesens* [...] nie masz. Blech, waga, składy wina temuż miastu na intratę nadane, ale tego wszystkiego *ad praesens* nie masz”. [“you do not have mills *ad praesens* [...]. Linen-making device, scales, wine warehouses given to the town do not exist anymore”].²⁰³ This information refers to the mill complex under the Castle Hill, in the Harta Suburb. At that time the mill was still operational in the Lower Suburbs, on the Sitnica stream. Most of the ten guilds operating at the time of the town’s heyday still functioned in 1660, but after a hundred years only butchers, shoemakers, bakers and potters remained; “other craftsmen are not found”. What is particularly striking here is the total decline of cloth making and weaving.

Immediately after the Swedish invasion an upgrade of the fortifications was probably contemplated; this seems to be evidenced by the visit of a prominent military engineer, Krzysztof Mioszowski, recorded in the town books under 1658.²⁰⁴ However, as in other towns – for example, Cracow and Kazimierz – these intentions failed to materialise. In 1657 and 1679 only routine repairs were made.²⁰⁵

During the period under discussion, construction activity was only recorded in the monastery complex of the Reformed Franciscans. Already in the face of the Swedish invasion in 1655 on the initiative of the founder of the monastery – and the Biecz starost at the same time – Jan Wielopolski, the complex was surrounded by a rampart reinforced with masonry constructions. Using the natural form of the terrain, as in the case of the starost’s fortified residence, the slopes of the hill (especially the

²⁰² ANK, *Akta miasta Bieczę*, Dep. 35, rok 1660.

²⁰³ *Lustracja dóbr (...) 1765*.

²⁰⁴ ANK, *Akta miasta Bieczę*, Dep. 29, p. 742; J. Barut, “Bieczę. Studium” (op. cit.), p. 61.

²⁰⁵ J. Barut, “Dawna ziemia biecka” (op. cit.), pp. 147–150.

southern and western ones) were profiled. In 1680, additional protection was provided by a wall surrounding the monastery, with embrasures adapted to the use of firearms; at the time of the construction, it was already outdated, and so were the town fortifications of the time. It was not until 1663 that the consecration completed the construction of the church, the modest façade of which was formed in 1739. According to the programme of the Reformed Franciscan churches, in 1732 the Way of the Cross surrounded the courtyard in front of the church.

The extent of works in the parish church, renovated between 1757 and 1766, was much smaller; several rococo side altars come from this period.²⁰⁶ Previously, a men's shelter and

²⁰⁶ B. Krasnowolski, "Kościół parafialny" (op. cit.), pp. 172–173.

a house for the next vicar were built next to the church;²⁰⁷ both buildings were wooden, which can be considered a sign of impoverishment of the town.

There is only random information about the buildings of Biecz at the time of the decline; apart from the Market Square, traditional front-gabled, wooden houses were dominant. The construction works undertaken in the town had the character of routine renovations. A 1765 survey shows that the wójt's residence was almost a ruin, nonetheless, covered with a new roof.

²⁰⁷ Archives of the Roman Catholic Parish in Biecz, *Wizytacja kościoła parafialnego w Bieczu z 1769 r.*, manuscript, pp. 42 and 44.

AT THE TIME OF PARTITIONS AND FOREIGN RULE (1772–1918)

After the first partition of Poland in 1772, Biecz, together with the southern edge of the Lesser Poland and Ruthenian lands, was incorporated by the Habsburg Monarchy. In 1782, the town and district of Biecz were placed by the Austrian administration in the Dukla District (from 1791 changed into Jasło District).²⁰⁸ At the same time, the Biecz parish, as part of the Biecz deanery, was subordinated to the diocese of Przemyśl.²⁰⁹ The former Biecz starosty – the royal domain – became an imperial domain and was intended for sale. It was purchased by Stanisław Wilhelm Siemieński, the last starost of Biecz.²¹⁰ In 1776 he obtained the hereditary right of ownership of the Biecz estate and the title of a count. The new owner, residing in Ropa, separated the area of Korczyna (formerly the original land endowment of the Biecz wójt), with a manor house and a brewery in the farm in Zalawie, from Biecz.²¹¹ Since then Korczyna has been a separate village. The reduction of the area was another manifestation of Biecz's regress. During the post-partition period, many town buildings were still ruined. In his description of Biecz of 1780, Ewaryst Kuropatnicki noticed as follows: “the castle was deserted, the town hall ruined”.²¹² There were still a number of empty plots in the town at the beginning of the 19th century. For their development, Father Jan Bochniewicz (today commemorated by the name of the street in Biecz) in his will in 1802 donated funds which were to be managed by a charity foundation, obliged to erect sixteen “wooden houses” and help fifty poor inhabitants.²¹³ In 1810, Franciszek Siarczyński reported that wooden houses had been standing on the ruins of the fortification walls.²¹⁴ The damaged buildings were gradually demolished. Before 1837, the former hospital church of the Holy Spirit was demolished, and so was the floor of the former building of the municipal starosty (starost's office) in the 1840s.

A minor revival was brought about by government projects, the most important of which was the creation of the „Carpathian” route leading from Biała towards Jasło, Sanok and Sambor. The route was constructed from the end of the 18th c. and completed in 1832. As a result of this route being built through the city centre, the gates in the city walls were demolished between 1790 and 1794. At the same time, Grodzka Street was widened and ‘straightened’ and ran past the remains of the Lower Gate from the south (today 13 Grodzka Street). The extension of this street was named after Casimir the Great. Like other post roads in the Habsburg monarchy, this route was led along long stretches of straight lines and planted with rows of trees, as recorded on the cadastral plan from 1850 (see no. 1.1).

Owing to the construction of the Carpathian route, a small chapel of St. Martin was built in the Harta Suburb (today abandoned and ruined). The road project also involved regulation of the built-up area at the Market Square. It was probably at that time when the stoops of the houses in its southern frontage were removed.²¹⁵ The town hall was also remodelled: its eastern part was demolished in 1815-1840, whereas the old tower was preserved and the remains of the western part were reused as a foundation of a new town hall,²¹⁶ designed in accordance with the principles of the “Josephinist” style of official architecture. A free-standing Chapel of St. Florian (1827) was built in the Market Square. An important element of the town's development at the turn of the 18th and 19th centuries was the establishment of a new cemetery at the former Church of SS Peter and Paul, behind the Castle Hill, as part of the action taken throughout the whole monarchy to move the cemeteries to areas distant from built-up areas. The church itself – already called St. Peter's Church – was replaced around 1846 by a late neoclassical masonry cemetery chapel, with a stepped gable in the facade.²¹⁷

As in many Galician towns, also on the outskirts of Biecz, from the end of the 18th century neoclassical manor houses with gardens were built, continuing the tradition of old manorial estates (which probably belonged to the starosty and church officials). From among the few registered on the abovementioned

²⁰⁸ ANK, ref. no. 107, *Teki Schneidra* (op. cit.), pp. 203 and 525.

²⁰⁹ “Kronika Diecezji Przemyskiej”, vol. 1, Przemyśl 1901, p. 182.

²¹⁰ ANK, ref. no. 107, *Teki Schneidra* (op. cit.).

²¹¹ E. Kuropatnicki, “Geografia albo dokładne opisanie Królestw Galicji i Lodomerii”, Lwów 1780, p. 2–28.

²¹² Ibidem.

²¹³ ANK, ref. no. 107, *Teki Schneidra* (op. cit.), p. 309.

²¹⁴ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [Library of the Ossolineum National Institute in Wrocław], manuscript 1825, F. Siarczyński, “Słownik historyczno-statystyczno-geograficzny Królestwa Galicji”, pp. 28–29.

²¹⁵ J. Barut, “Biecz. Studium” (op. cit.), p. 41.

²¹⁶ T. Ślawski, “O renowacji i konserwacji zabytków w Bieczu”, Biecz 2006, p. 181.

²¹⁷ G. and T. Ślawscy, “Biecz w dawnej grafice i fotografii”, Biecz 2004, p. 9.

cadastral plan, one has survived, called “Nędzówka” (31 Kazimierza Wielkiego Street); The remains of the farm in the rural Belna Suburb (formerly owned by the Bal family – “Balówka”, Belna Dolna Street) are also visible.

Biecz lost its former commercial importance, falling into the role of a local centre with eight fairs a year and a weekly market with agricultural products and linen made locally from raw material. Worse still, the linen trade was threatened by competition from Hungary.²¹⁸ Therefore, the town continued to be neglected, as Józef Łepkowski, a historian from Cracow stated in the middle of the 19th century: “the market square was overgrown with grass, the walls and embankments together with the houses slid down to the Ropa, the parish church was deserted.”²¹⁹

A rather significant transformation in the topography of the town's surroundings was brought about by the change of the Ropa riverbed. This was probably caused by the spring flooding in 1848. As a result, the main stream of the river moved to the base of the old town slope, taking the place of the old leat, shown in this place in the view of Biecz in *Civitates* and on the so-called Mieg's map (see no. 1.4). The effects of this change (new layout of Kamieniec and other damages) were to be assessed by a “water engineer” who arrived in Biecz for a few days, probably from Jasło District office.²²⁰ The new course of the Ropa was registered on a cadastral map made two years after the flood (see no. ??).

As a result of the administrative division reform in 1850, Biecz was moved from the district (*cyrkuł*) of Jasło to the district (*powiat*) of Gorlice;²²¹ moreover, Biecz also became a court district. This situation was maintained after Galicia gained autonomy in 1866 and lasted until 1918.

During the period of Galician Autonomy (1866–1918), which saw the development of many towns, the situation of Biecz as a provincial town, surpassed by Gorlice, did not change much. Even the construction of the railway line, the so-called transversal line (Nowy Sącz-Jasło section) in 1882–1884,²²² did not significantly contribute to the town development. Its station was established relatively far from the town centre, in the Lower Suburb. However, this location, in favourable terrain (relatively flat and wide), indicated the direction of the future spatial development of the town. Moreover, the construction of the railway line resulted in the regulation of the Ropa, this time planned, consisting in moving the riverbed away from the foot of the town escarpment in order to obtain space for laying the tracks. This state of affairs persists to this day, and so do other effects of this regulation, i.a. a slight “straightening” of the river, including the elimination of the old meander of the Ropa behind Kamieniec, which used to reach deep into the Belna Suburb. Likewise, the reconstruction of the town after the fires did not

²¹⁸ Trade in these goods was hindered by Hungarian customs borders, Cf. ANK, ref. no. 107, *Teki Schneidra* (op. cit.), p. 549.

²¹⁹ J. Łepkowski, “Z podróży archeologicznej po Jasielskim”, *Czas* no. 235 (1852).

²²⁰ APF-R, *Kronika klasztoru Reformatów w Bieczu*, vol. 2, pp. 259–259v.

²²¹ F. Kiryk, “Zarys dziejów powiatu gorlickiego do roku 1945”, [in:] *Ziemia gorlicka*, Kraków 1965, pp. 9–40.

²²² R. Stankiewicz, E. Wieczorek, *Kolej transversalna przez Galicję*, Rybnik 2011.

create any developmental opportunities: one occurred in 1874²²³ and another, particularly tragic, in 1903, when a significant part of the historic centre's buildings were destroyed (including the Town Hall building, whose tower lost its onion-shaped roof).²²⁴ The construction activity in Biecz was still insignificant. The single-storey buildings were dominant (see the drawing by Jan Matejko from 1866; no. XX), although wooden houses were replaced by masonry ones. The masonry buildings, as they were more resistant to fire, were popular especially during the reconstruction of the town after the fire of 1903, under the patronage of the Biecz Rescue Committee.²²⁵ However, not a single tenement house was built. Some few public buildings gained a more impressive appearance, including the Court building (today's school, 11 Kazimierza Wielkiego Street; 1905) and school buildings at 2 Bochniewicza Street (built before the fire, in 1891) and 10 Grodzka Street (school for girls, built around 1910-1912; the then Królowej Jadwigi Street). Also the synagogue situated in the Market Square was rebuilt as a masonry building. Even the activities of the Mutual Credit Society Fund did not bring about any significant construction and economic revival. Erected in 1889, its building was located on the outskirts of Harta Suburb (20 Grunwaldzka Street). In 1917, it was purchased for the Sister Servants of the Most Sacred Heart of Jesus thanks to the efforts of the Bishop of Przemyśl, Józef Stanisław Pelczar; the nuns entered the building two years later, already during the Second Republic of Poland.²²⁶

A novelty in the spatial development of Biecz, on the other hand, was the emergence of the oil industry in the second half of the 19th century, related to the discovery of an oil field, stretched in the suburbs on both banks of the Ropa river, to the west and south of the town, approximating the east-west axis. The exploitation of the oil resources began in the Harta Suburb, between the parish cemetery and Castle Hill – the first well was drilled there in 1879. Two years later, five small oil companies were already operating; later the range of their activities was extended to the suburbs of Belna and Załawie. In 1886, the “Długosz I” oil well was built, owned by Władysław Długosz, an entrepreneur and pioneer of oil industry in Poland. In 1890 the Joint Stock Society for the Oil Industry operated in Biecz. After 1918 Długosz purchased the farmland in Załawie and intensified the extraction after the construction of new oil wells there, with the headquarters located nearby. Despite the gradual increase in oil extraction in Biecz, it was on a smaller scale than in Gorlice. The last well in Biecz ceased to operate in 2004.²²⁷

Since the middle of the 19th century the interest in Biecz as a historical complex has been growing. Press releases dedicated to its historical value appeared more often.²²⁸ In 1862 the monu-

²²³ In the 1874 fire, 16 buildings and a manor inn burned down, cf. G. and T. Ślawscy, “Biecz” (op. cit.), p. 9.

²²⁴ T. Ślawski, “O renowacji” (op. cit.), p. 183.

²²⁵ Ibidem.

²²⁶ G. and T. Ślawscy, “Biecz” (op. cit.), p. 10.

²²⁷ T. Ślawski, “Początki i rozwój kopalnictwa naftowego na Podkarpaciu w historycznym zarysie”, *Biecz* 1997, pp. 84–99.

²²⁸ Cf. J. Łepkowski, “Z podróży” (op. cit.); idem, “Korespondencja spod Bieczy”, *Czas* no. 134 (1853); K. Rogawski, “Z Bieczy”, *Gazeta Narodowa* no. 237 (1865); A. Kamieniobrodzki, “Biecz i jego zabytki”, *Tygodnik Ilustrowany* no. 30 (1868).

ments of Biecz were presented on drawings by the architect Feliks Księżarski.²²⁹ In 1866 the town was visited by Jan Matejko, who created a view of the then houses at the Market Square²³⁰.

The renovation works on the most important religious monuments of Biecz began in the 1850s, starting with the parish church complex. The works in the interior of the parish church, undertaken in 1853, were negatively evaluated in terms of conservation.²³¹ Only the works commenced by the parish priest Tomasz Jaszczór and the first official conservator of monuments for this region Karol Rogawski (appointed in 1863) were carried out properly. To meet the requirements, Antoni Łuszczkiewicz, a Cracow builder, made the first measurements of the church in 1864, published two years later (1866) by his brother Władysław, a pioneer of research on Polish medieval architecture.²³² The renovation of the parish church was completed in 1869; it also included the wall around the former church cemetery and the neo-Gothic reconstruction of the former St. Barbara's Cemetery Chapel. In place of other former buildings near the church, the Stations of the Cross were built in a neo-Gothic style (most of which have not survived to this day). Soon afterwards, the church was additionally protected from the town entrance side by the erection of a retaining wall, decorated with the figures of the twelve apostles (1886; sculptor: Edward Stehlik from Cracow).²³³

Almost at the same time, between 1868 and 1870, the Church of St. Anne and the Reformed Franciscan monastery in the Lower Suburb were thoroughly renovated. The vaults and roofs were repaired; new external plasters were laid, and the interior was painted (by Jan Tekliński). All the altars and all the interior furnishings of the church were renovated; three new paintings by Feliks Szydalewski, Professor of the Cracow School of Fine Arts, were brought from Cracow.²³⁴ The next stage of renovation works, combined with the replacement of the roof of the monastery, took place between 1885 and 1895.²³⁵

In the years 1876–1877, as a result of amateur excavations on Góra Zamkowa, the remains of the fourteenth century castle were revealed.²³⁶ The aims of the Committee for Restoration of Historical Monuments of the Town of Biecz, headed by Karol Rogawski,²³⁷ established in 1883, were supported by Władysław Łuszczkiewicz, who, as a professor at the Cracow School of Fine Arts, came to Biecz in 1889 with a group of students. The participants of this trip (among them Stanisław Wyspiański) made a number of record drawings.²³⁸ Another

noteworthy project was the large-scale restoration and conservation work in the Corpus Christi Parish Church, carried out in 1892–1900 under the direction of the architect Sławomir Odrzywolski, with the financial and research support of the Group of Conservators of Western Galicia.²³⁹ Odrzywolski repaired the tops of the church, refilled the traceries in the windows and, above all, restored the vault in the presbytery. Odrzywolski tried to engage Stanisław Wyspiański in the interior decoration, and the latter even prepared polychrome designs in 1895–1897, but these paintings were eventually not produced.²⁴⁰ Instead, the polychromy in the presbytery was created before 1905 by Włodzimierz Tetmajer, Józef Krasnowolski, Józef Wrzeński, and Apolinary Kotowicz.²⁴¹ The painting decoration was the next stage of the works, which included renovation of the interior furnishings, the bell tower and the old presbytery (the former Norbertine convent).

At the beginning of the 20th century, the group of conservators continued to take care of the Biecz monuments: the town hall, burnt in a fire of 1903, became better protected (its tower was covered with a provisional low conical roof, the work was consulted with S. Odrzywolski), and the fragments of the defensive walls were restored, including the tower at the Barian-Rokicki family house. The latter work was carried out under the supervision of Zygmunt Hendel, an architect.²⁴² Financial support was provided by the Group of Conservators and the Galician Sejm (regional assembly).²⁴³ The former was also interested in the so-called Kromer House²⁴⁴ and the building of the Holy Spirit Hospital.²⁴⁵ In 1900, one of the Group's members, Stanisław Tomkowicz, published an inventory of the monuments of the Gorlice District, including Biecz.²⁴⁶ The local community was also active; a little earlier, in 1898, the collection of historical memorabilia was initiated by the Tadeusz Kościuszko People's Library.

Probably at that time a small town park was established in the Lower Suburb, created from a piece of agricultural land adapted for this purpose on the northern side of today's Kazimierza Wielkiego Street.

The number of inhabitants of Biecz gradually increased (see table on p. 77). The percentage of Jewish population was also

²²⁹ Z. J. Białkiewicz, "Feliks Księżarski (1820–1884), krakowski architekt epoki historyzmu", Kraków 2008, p. 29.

²³⁰ *Biecz w dawnej grafice i fotografii*, compilation G. and T. Ślawnscy, Biecz 2004, p. 27.

²³¹ J. Łepkowski, "Korespondencja" (op. cit.), p. 27.

²³² W. Łuszczkiewicz, "Zabytki dawnego budownictwa w Krakowskim", fasc. 2–3, Kraków 1866.

²³³ T. Ślawnski, "O renowacji" (op. cit.), p. 60.

²³⁴ APF-R, *Kronika klasztoru Reformatów w Bieczu*, vol. 2 (op. cit.), pp. 156v–166v.

²³⁵ Ibidem, pp. 170–171.

²³⁶ ANK, ref. no. 107, *Teki Schneidra* (op. cit.), p. 131 (an excerpt from *Dziennik Polski*, no. 169 from 1876).

²³⁷ T. Ślawnski, "O renowacji" (op. cit.), p. 6.

²³⁸ W. Łuszczkiewicz, "Sprawozdanie z wycieczki naukowej w okolicy Sącza i Bieczy w r. 1889", *Sprawozdania Komisji do Badania Histo-*

rii Sztuki w Polsce 5 (1891), pp. II–VIII; T. Łopatkiwicz, "Kolekcja szkicowników uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nieznane rysunki S. Wyspiańskiego, J. Mehoffera i innych z wycieczek z W. Łuszczkiewiczem w latach 1888–1892", *Opuscula Musealia* 14 (2005), pp. 41–88.

²³⁹ ANK, ref. no. GK 10, *Protokoły Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej* (hereinafter *Protokoły GKGZ*), vol. 1–2, here vol. 2, pp. 311, 322, 328, 338.

²⁴⁰ S. Wyspiański's projects for Biecz were exhibited at the artist's great monographic exhibition at the National Museum in Cracow in 2019.

²⁴¹ T. Ślawnski, "O renowacji" (op. cit.), p. 76.

²⁴² ANK, ref. no. GK 10, *Protokoły GKGZ*, vol. 1, pp. 548, 561, 594–595, 614, vol. 2, pp. 18, 47, 53, 77, 261; *Teka Grona Konserwatora Galicji Zachodniej* (hereinafter *Teka GKGZ*), vol. 3, Kraków 1909, p. 289.

²⁴³ *Teka GKGZ*, vol. 2, Kraków 1906, p. 430.

²⁴⁴ Ibidem, pp. 162, 199.

²⁴⁵ Ibidem, p. 335.

²⁴⁶ S. Tomkowicz, "Powiat gorlicki", *Teka GKGZ*, vol. 2, Kraków 1906, pp. 242–245.

growing,²⁴⁷ although it was much lower than in nearby Gorlice and Bobowa. The liberal constitution of the Habsburg Monarchy (1867) abolished previous administrative restrictions. Between 1860 and 1861, the local Jewish community – 203 people – purchased a property on the Market Square (today's 20 Rynek), placing a beth midrash in the front building and a two-storey synagogue in the back; after the fire of 1903, these places of worship were rebuilt in changed forms. Below, on the riverside escarpment, there was erected a wooden mikveh (maybe in the place of a municipal bathhouse mentioned from the Middle Ages), replaced in 1881 with a masonry one. In 1873 there were 289 Jews living in Biecz, compared to 1880 Christians (out of a total of 2,164 inhabitants).²⁴⁸ In 1879 a Jewish cemetery was established in the Lower Suburb, behind Grabina forest on today's Tysiąclecia Street. It was not until 1890 that the Biecz Jewish community, separate from the one in Gorlice, was established. In 1910 (after two decades) it already had 554 people, which accounted for 19.1% of the total population of Biecz. In 1914 there were 680 Jews living in the town, mostly in its centre, next to the Market Square,²⁴⁹

²⁴⁷ K. Przybyłowicz, "Żydzi Bieczy" (op. cit.).

²⁴⁸ ANK, ref. no. 107, *Teki Schneidra* (op. cit.), p. 387.

²⁴⁹ *Słowo Polskie* (Lwów), 17 II 1914.

At the beginning of World War I, Biecz found itself in the midst of heavy fighting; the town passed from hand to hand four times. Thereafter, the Russian occupation lasted from December 1914 to May 1915. As a result of the war, the suburban residential (especially wooden) and industrial buildings were ruined.²⁵⁰ In the monastery of Reformed Franciscans, units of both warring sides were stationed alternately. There was a military hospital in the complex.²⁵¹ War cemeteries were organized for those who died in battle or in the hospital.²⁵² Two of them (No. 108 and 109) were established in the Lower Suburb, at the edge of the town park and close to the aforementioned hospital, and another two were located in Harta Suburb, in front of the parish church (No. 106) and on the Castle Hill (No. 105), near the present parish cemetery. All the cemeteries were designed by the Austrian architect Hans Mayr, a student of Otto Wagner. The fifth military cemetery in Biecz (No. 107), for fallen Jewish soldiers, was established within the borders of the Jewish cemetery.

²⁵⁰ K. Ruszala, "Zniszczenia wojenne miasteczka galicyjskiego podczas I wojny światowej", [in:] *Materiały z konferencji Ziemia pamięci VI – Ziemia gorlicka w ogniu Wielkiej Wojny*, Gorlice 2014, pp. 82–105.

²⁵¹ APF-R, *Kronika klasztoru Reformatów w Bieczu*, vol. 2 (op. cit.), pp. 175–176v.

²⁵² O. Duda, "Cmentarze I wojny światowej w Galicji Zachodniej, 1914–1918", Warszawa 1995, pp. 174–177.

BIECZ IN THE 20TH AND 21ST CENTURIES

After Poland regained independence in 1918, Biecz remained in Gorlice District, which belonged to the Cracow Voivodeship. The Biecz deanery, on the other hand, was moved from the diocese of Przemyśl to the diocese of Tarnów; from 1925 it became a part of the church metropolis in Cracow. As a result of the so-called self-government integration act of 1933,²⁵³ Biecz became a part of a joint commune, which combined the town and nearby villages: Binarowa, Grudna Kępska, Głęboka, Korczyna, Libusz, Sitnica, Strzeszyn, Raclawice and Rożnowice into one administrative unit. The look of the town in the interwar period largely remained unchanged. The centre was dominated by residential buildings and craftsmen's workshops. Small industrial facilities were concentrated in the Lower Suburb, in the area of the railway station. The factories operating there included: "Terpol" (production of tar paper and tar products, 1919–1939), "Jagoda" (fruit products, 1921–1928), "Progress" (concrete products, from 1922) and "Style" (furniture production, 1921–1934), a steam sawmill (from 1922), and a slaughterhouse (since 1933). In the distance, in the Lower Suburb, there were brickworks, already active during the period of the town's reconstruction after the fire of 1903. There was a printing house, a paper and photographic film factory in the town, two utility mills (including one on the Sitnica River, continuing the tradition of the former wójt's mill). Oil extraction industry was being developed in Załawy and Belna; in 1926, twelve oil wells were in use there. Some industrial plants used their own local electricity generators.²⁵⁴ Outside the centre, on the road to Załawy, there was a town marketplace.

There have been few construction projects. In the years 1924–1928, a two-storey Talmud-Torah synagogue with a bet midrash on the ground floor was built in the back of the plot at 20 Rynek. In 1936–1937, a new parsonage by the parish church was built, which has survived to the present day. In 1936, the construction of a two-storey People's House started (13 Kazimierza Wielkiego Street, today the "Farys" cinema).²⁵⁵ The authorities of Biecz tried to obtain a regulatory plan for the town; it was commissioned in 1930 from Franciszek Alszer of Nowy Sącz, but it was not implemented.²⁵⁶ In 1934 the area in

the Ropa valley was ravaged by flooding. This disaster also affected the catchment areas of other rivers in the Lesser Poland region: the Vistula, the Dunajec, the Raba and the Sola rivers. This flooding is considered to be the greatest catastrophe of its kind in the first half of the 20th century. In Biecz even the railway tracks were flooded.

Significant progress was brought about by the inclusion of Biecz in the general electricity network in 1937–1938, in accordance with the 1935 resolution of the Municipal Council of 1935. A transformer station was built near the marketplace, the transmission lines to individual properties were distributed on metal trussed poles (partially preserved to the present day), while street lighting was installed only after the World War II.

In the interwar period, a slight increase in the number of inhabitants was recorded: from 3,673 in 1921 to 4,268 in 1939, about 17.2% of whom were Jews²⁵⁷ (632 in 1939), who lived mostly in the centre, at the Market Square and the main streets.

During the World War II, Biecz became part of the General Government. The occupation brought tragedy to the Jewish population²⁵⁸. In December 1939, nearly two hundred Jews, deported mainly from Łódź were settled in Biecz. From October 1941, a ghetto functioned in the town centre, already densely populated by the Jewish community before the war; it was not fenced, but leaving it was punished by death. Executions took place mainly in the Jewish cemetery (their place was commemorated by a monument after the war). As a result of the resettlements, the number of the ghetto's inhabitants increased to 1,568 by mid-1942, 692 of whom had been resettled. The bloody pacification of the ghetto began on 14 August 1942. Three days later, the last Jews were transported to the Belzec death camp.

The occupying German authorities took over and developed oil extraction industry, which was used for warfare. From 1942 it was managed by "Karpathen Öl A.G.". At that time (1942) an oil well was even drilled in the ruins of the castle in the Harta Suburb.²⁵⁹

After the Second World War, Biecz and Gorlice Districts became part of the Rzeszów Voivodeship, which was created

²⁵³ *Act of 23 March 1933 on the partial change of the local government system*, Journal of Laws 1933, no. 35, item 294.

²⁵⁴ T. Ślawski, "Początki i rozwój górnictwa naftowego" (op. cit.).

²⁵⁵ G. and T. Ślawscy, "Biecz" (op. cit.), p. 10.

²⁵⁶ T. Ślawski, "O renowacji" (op. cit.), p. 184.

²⁵⁷ K. Przybyłowicz, "Żydzi Biecza" (op. cit.), passim.

²⁵⁸ Ibidem, pp. 163–181.

²⁵⁹ G. and T. Ślawscy, "Biecz" (op. cit.), p. 9; M. Wieliczko, "Polski przemysł naftowy pod niemiecką okupacją w latach 1939–1945", Lublin 2001.

in 1945 as a result of separating the extreme parts of the former Lviv and Cracow Province.²⁶⁰ This situation lasted until the administrative reform of the state in 1975. Biecz was then included in the newly created Krosno Voivodship²⁶¹ and remained there until the next reform. In 1999, the Gorlice District was restored and incorporated – together with Biecz – into the Małopolska Voivodeship. As far as church administration is concerned, in 1992, the town, together with the Biecz decanate, was transferred from the diocese of Tarnów to the newly established diocese of Rzeszów.

The changes in state administrative division resulted in changing spatial development plans of Biecz, prepared successively as part of the policy of each of the mentioned voivodships. In view of the fact that the old town of Biecz was put under historic monument protection (the entry in the register of monuments in 1952), all plans took into account monument preservation. The restoration guidelines for the plan of 1959, when Biecz belonged to the Rzeszów Voivodeship, were developed by Józef Barut from the Warsaw Branch of the Monument Conservation Studio.²⁶² As the town became part of the Krosno Voivodeship, his findings were reused by the architect D. Dąbrowska in the 1980-1981 spatial development plan.²⁶³ Afterwards, they were developed as part of the guidelines for the plan of spatial development and redevelopment of the historical town centre, commissioned by the Voivodeship Conservator of Monuments in Krosno in 1984–1985 and prepared by the Design Studio belonging to the Rzeszów branch of the Monument Conservation Studio.²⁶⁴ The guidelines defined the zone of full monument protection as the area of the historical centre including the Reformed Franciscan monastery and the Castle Hill (as an enclave). These were connected by a landscape protection zone (non-built-up), covering the foreground of the town and the escarpment of the Town Hill and Monastery Hill. In this way, a unique panorama of Biecz with the dominant features of the town hall tower and the parish church complex was highlighted. It was suggested that the defensive line should be made more visible by preserving fragments of the fortifications and even reconstructing the not preserved, yet well-documented parts, and this was identified as a particularly important task.

The main statements of these guidelines are still valid, and are similarly expressed in the plans that followed, such as the plan of 1992 and the “Studium” of 2016, adopted in 2017.²⁶⁵

²⁶⁰ T. Dżiki, “Podziały administracyjne Polski w latach 1944–1998. Z badań nad historią ziem polskich w XIX i XX w.”, *Studia Gdańskie* 10, 2013, pp. 435 and 444.

²⁶¹ Ibidem, p. 444.

²⁶² J. Barut, “Biecz. Studium” (op. cit.).

²⁶³ Archiwum Urzędu Miasta i Gminy w Bieczu [Archives of Town and Municipality Office in Biecz] (hereinafter Archiwum UMGB), *Gmina Biecz. Plan zagospodarowania przestrzennego*, prep. by Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego i Nadzoru Budowlanego w Krośnie (designed by arch. D. Dąbrowska), 1980–1981.

²⁶⁴ Archiwum UMGB, *Biecz, zespół staromiejski. Miejskowy plan szczegółowy zagospodarowania przestrzennego i rewaloryzacji*, prep. by PKZ Rzeszów, Pracownia Projektowa (Main architect: L. Humięcki), 1984–1985.

²⁶⁵ Archiwum UMGB, *Plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Bieczy z 1992 r., Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy Biecz z 1999 r., Plan zagospodarowania z 2004 r., Studium uwarunkowań*

Due to the rigorous protection of the old town complex, the new residential and public buildings are concentrated in the north-eastern part of the city (to the east of the monastery of Reformed Franciscans), in the Lower Suburb, on Kazimierza Wielkiego, Tysiąclecia and Parkowa Streets, whereas industrial and storage facilities are mainly built in the area of the railway station, where they started to emerge as early as in the interwar period (1918-1939).

The process of developing these parts of the town was intensified after the Second World War. In 1946, the court building at 11 Kazimierza Wielkiego Street was transformed into the premises of the Public Vocational School. This initiated the development of a school complex consisting of free-standing buildings in a park environment. It included today's Complex of Vocational Schools and the Complex of General Education Schools, organised around the High School at 2 Tysiąclecia Street. The High School, founded in 1945, in 1969 was expanded as a “millennium school” (it was then named after Stanisław Wyspiański), and in 1980 given a free-standing boarding house.

In the vicinity of the schools, at Parkowa Street, an estate consisting of ten three-storey blocks of flats, built since 1973, was created by Jasielska Spółka Mieszkaniowa's (Jasło Housing Company's) efforts. Next to it, on the eastern side of Tysiąclecia Street, the “Słoneczna” villa housing estate was built in 1984–1988 in accordance with the project developed back in 1977.²⁶⁶ It is a large complex of one-storey houses with gardens, consisting of one hundred and fifty plots along the new streets: Słoneczna, Marii Skłodowskiej and Królowej Jadwigi (the latter name is to commemorate the founder of the hospital in this area).

On the former axis of the Lower Suburb - today's Kazimierza Wielkiego Street - public buildings have been erected, among them a one-storey Volunteer Fire Brigade Station (1965, no. 15), “Grodzka” hotel and restaurant (1972; no. 35), a post office (1987; no. 9), a petrol station, a supermarket, and a sports hall at the Vocational School Complex, all built recently.

Scattered single-family buildings are developing throughout the town, primarily in areas with access roads leading to the centre. A new primary school building was erected in Belna between 1968 and 1969.²⁶⁷ The increase in the number of buildings in Belna was possible partially thanks to the use of land formerly belonging to the local manor, which after the war was taken over by an agricultural cooperative, now disbanded. The nearby manor complex in Korczyzna-Zalawie (continuing the tradition of the wójt's residence), was taken over in 1959 by the “Kasztelanka” bakery and supplemented with a large production hall. Today, after the company's collapse in 2004, it is abandoned and ruined.

The state oil fields (nationalised in 1945) ceased to exist in Belna, Korczyzna and Zalawie. Before their closure in 2002, one hundred and forty-four production wells and two gas wells were

i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Biecz, prep. by “Magnus Media” PUH, Pracownia Projektowa Piotr Jasion w Krakowie, 2016 – pursuant to the Act no. XXXVI/410/2017 of the Biecz Town Council of 4 July 2017.

²⁶⁶ Cf. Archiwum UMGB, *Miejskowy plan szczegółowy Miasta Bieczy – Słoneczna*, 1977 r., Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego Oddział w Krośnie.

²⁶⁷ <http://doplayer.pl/55672257-Historia-szkoly-belnej.html>

in operation.²⁶⁸ The local gas was used for production purposes by the “Kasztelanka” factory. Today, after the oil field was depleted, all the boreholes are jammed. The mine management building was adapted for housing purposes.

Right on the border with Belna, but already within the area of Korczyna a stadium of the “Podhalanin Biecz” Sports Club was built after 1953. It was a large green recreational and sports area with pitches and a treadmill, serving the local community.

The five-kilometre-long bypass road, running through the area of Belna and Korczyna, along national road No. 28 (“Carpathian route” Wadowice–Przemyśl), built in 2007–2008 according to the design of a team from the Gdańsk University of Technology (planned already in 1988), bypasses the town from the south, eliminating burdensome transit traffic from the centre.²⁶⁹

The standard of living in Biecz was raised by the modernisation of the water supply system. The new water intake is located at Wapniska due to the most favourable terrain conditions, which ensure an appropriate decline in elevation. Connecting all the properties to the water supply network allowed for the abandonment of the previous method of supplying water by means of wells (in Biecz there were seven wells, the most important of which stood on the Market Square). At that time, the function of the water carrier, whose duties included bringing water to the parsonage, was abolished. A mechanical sewage treatment plant was also built in the town.

The population of Biecz has shown little dynamics since the 19th century. It stabilized especially in the 20th century. Its exceptional rapid growth at the end of the Second World War, to nearly six thousand inhabitants (the largest in the history of the town), which occurred despite the genocide of the local Jews during the Holocaust, was temporary and caused by the resettlement of population from the then destroyed Jasło. The statistics concerning the population of Biecz in the 19th and 20th centuries are shown in the table below.

During the years following the World War II lots of research was conducted in Biecz with a view to conducting conservation work.²⁷⁰ In 1953 the roof of the Town Hall tower (designed by

²⁶⁸ T. Ślowski, “Początki i rozwój górnictwa naftowego” (op. cit.).

²⁶⁹ *Ziemia Gorlicka. Biuletyn Samorządu Powiatu Gorlickiego* no. 9 (39), October 2008.

²⁷⁰ New research possibilities were opened up thanks to the 1959 study by Józef Barut from the Monument Conservation Studio in Warsaw at the request of the Voivodeship Conservator of Monuments in Rzeszów, Jerzy Tur. Later, more detailed topics were analysed. In 1963, archaeological-architectonic research covered the area of the Castle Hill and the outer bailey, where the remains of wooden houses were discovered; the Market Square, where the foundations of the unpreserved eastern part of the town hall were found – A. Kunysz, A. Kwolek, “Badania archeologiczne” (op. cit.), pp. 45–51; the complex of the demolished Church of the Holy Spirit and the Gothic hospital – J. T. Frazik, “Szpital gotycki w Bieczu. Sprawozdanie z badań terenowych”, Kraków 1963, typescript in WKZ Nowy Sącz; idem, “Budynek późnogotyckiego szpitala w Bieczu”, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury PAN O. Kraków* (hereinafter TKAiU) vol. 25, pp. 125–130. In the same year, the architects Stefan Walczy and Stanisław Żalubski published the results of their studies on the town hall – S. Walczy, S. Żalubski, “Ratusz w Bieczu” (op. cit.), pp. 170–274. In the years 1964–1966, research into the defensive walls was conducted by Janusz Bogdanowski, who discovered, among other things, the foregate of the Upper Gate – J. Bogdanowski, “Mury obronne” (op. cit.);

Number of inhabitants of Biecz from the 19th to the 21st century

Date	Number of inhabitants
early 19 th c.	below 1,800
after the mid-19 th c.	below 2,000
1873	2,164
1900	3,180
1914	3,825
1921	3,873
1931	4,055
1939	4,268
1944	5,923
1946	3,947
1958	4,066
1972	4,145
1991	4,005
1996	4,165
2007	4,575
2017	4,629
2019	about 5,000

Source: ANK, ref. no. 107, *Teki Schneider*, p. 367.

arch. Stefan Świszczowski) was reconstructed. The conservation of the tower continued in 1959, which involved the protection of the relics of the sgraffito. The full reconstruction of the sgraffito decoration was carried out in the years 1965–1967 by conservators from the Monument Conservation Studio in Warsaw. During the renovation works in 2000, the sgraffito underwent treatment. From the second half of the 1950s to the present day, systematic conservation work has been carried out in the parish church, which covered both the building structure and furnishing, as well as the church surroundings. Between 1958 and 1962 the conservation of the chancel arch was carried out, revealing the dates “1488” and “1604”. The stone floor was replaced in 1970. In the years 1970–1978 the stalls in the presbytery were conserved, followed by the main altar (1979–1983), the side altars (1983–1986 and 1996–2000), polychromy (1985) and the altar painting “The Descent from the Cross” (1987–1988), an outstanding work influenced by the students of Michelangelo Buonarroti. In 1985 the parsonage was restored and the renovation of bell tower (facades, sgraffito frieze, roof) was conducted in 1996–2000.²⁷¹

idem, “Mury miejskie” (op. cit.). In 1969, insightful analyses of some important structures were prepared by Jerzy Tur – J. Tur, record sheets: “Biecz. Fortyfikacje miejskie” (op. cit.); “Klasztor Reformatów” (op. cit.); “Fortyfikacje dawnego grodu przy klasztorze Reformatów” (op. cit.); “Biecz-Zalawie, folwark wójtowski” (op. cit.). In the years 1969–1970, the defence of the Reformed Franciscan monastery was investigated by Stefan Walczy – S. Walczy, “Zagadnienie obronności” (op. cit.). In 2012, archaeological research covered the town centre – see E. Dworaczyński, “Biecz. Rewitalizacja” (op. cit.); since 2017 it has been conducted by Paweł Kocańda – P. Kocańda, “Sprawozdanie z nadzoru i ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych w Bieczu w obrębie ulic 3 Maja i Kolejowej”.

²⁷¹ T. Ślowski, “O renowacji” (op. cit.), pp. 91–154, 184, 187, 197.

The conservation works were also carried out in the Reformed Franciscan monastery and the chapel in the parish cemetery (1971);²⁷² a little earlier (1959–1960), the cemetery was enlarged by about 2 hectares of parish grounds.²⁷³ Next to it, a car park was built, thanks to the demolition of farm buildings.

The part of the town fortifications located in the area of the Upper Gate (the barbican and the foregate) and the Blacksmiths' Tower with the adjacent section of the wall on the northern side of the parish church were subjected to conservation. The architect, Andrzej Krzyżanowski, was trying to reconstruct the wall, basing his attempts on Janusz Bogdanowski's research. As part of this effort, the conservation works covered a complex consisting of a tower and the Barian-Rokicki family house, donated in 1978 to the Regional Museum. The building of the gord – the former starost's castle, adapted in 1981 for educational purposes (school), was renovated in 1981–1991. Thanks to the construction of an additional storey, the building became again visible in the town panorama.²⁷⁴

The conservation/restoration of the former residential buildings was first carried out in the so-called Kromer House, adapted in 1953 for the needs of the then established Regional Museum (since 2003 the Biecz Land Museum); the renovation was carried out in the years 1965–1966.²⁷⁵ The house of the Chodor family at the Market Square, known as Dom Becza, was thoroughly renovated and its first floor was rebuilt (designed by A. Krzyżanowski, 1968–1969).²⁷⁶ The conservator's regulations, allowing for new buildings in the historical centre on condition that they are fitted into the old spatial layout, determined the shape and size of the infill in the northern Market Square frontage (9 Rynek), constructed in 1953–1954 (which was accompanied by the demolition of old cellars). In 1978 a house at 15 Market Square, which was an adaptation of Wajdolph's Renaissance house, was replaced by a new building (today the offices of Bank Spółdzielczy). In 2017–2019, in the back of the synagogue (today's library) at 20 Rynek, a one-storey front-gabled building was erected, strongly accentuated in the town panorama.

Renovation efforts also included certain areas the historical centre of Biecz. In the years 1969–1971, a new granite surface was laid on the Market Square,²⁷⁷ inspired by the solution applied on the Main Market Square in Cracow in 1964. This type of surface became the standard for many Market Squares at that time. The surface showed the outline of the original town hall. The new Kromer Square was also created (between the so-called Kromer House and the then newly preserved defensive wall), with the statue of Bishop Marcin Kromer (1989, sculptor: Bogusław Langman²⁷⁸).

²⁷² Archives of the Roman Catholic Parish in Biecz, *Kronika kościoła parafialnego w Bieczu*, record in 1971.

²⁷³ Ibidem, records under the dates 1959 and 1960.

²⁷⁴ T. Ślowski, "O renowacji" (op. cit.), pp. 127–219, 256.

²⁷⁵ M. Bartuś, 50 lat Muzeum w Bieczu 1953–2003, Biecz 2003; T. Ślowski, "O renowacji" (op. cit.), p. 236.

²⁷⁶ T. Ślowski, "O renowacji" (op. cit.), p. 243.

²⁷⁷ Ibidem, p. 187.

²⁷⁸ Archives of the Roman Catholic Parish in Biecz, *Kronika kościoła parafialnego w Bieczu*, p. 189.

Thanks to a local initiative, the neglected Gothic hospital was saved. This effort was undertaken by the Saint Queen Jadwiga Foundation for the Hospital of the Poor in Biecz, established in 1997 and registered in 2004. The renovation works, currently carried out according to the design of architects Wojciech Flork and Bogusław Kulka from Cracow,²⁷⁹ consisting in the adaptation of the building for charity purposes related to Caritas organisation, have received funding from the Ministry of Culture and National Heritage (priority: "Protection of Historical Monuments").

The revival of local government in Poland in 1990 was beneficial for the aesthetics of the town. The support from the voivodeship government ("Kontrakt Wojewódzki") allowed for the restoration of the facades of the town hall (2000)²⁸⁰ and the facades of the houses at the Market Square. New lighting (after the wiring of the electricity network) was installed and new pavement surfaces around the Market Square (2002–2003) were laid. A new stimulus was brought about by Poland's accession to the European Union in 2004 and, consequently, obtaining the "European Funds for Malopolska". As part of the implementation of the Regional Operational Programme for 2007–2013, a cinema was adapted for the Municipal Cultural Centre, the Town Park was redeveloped, and a sports hall was built in the Vocational School Complex. The programme "Renewal of the old town layout of the Town of Biecz for the development of a tourism product" included making the town hall partly accessible to visitors (prison dungeon and terrace on the tower), creating a recreational area and a walking path along the banks of the river Ropa. A tourist car park replaced the former marketplace at the Ropa. The rearrangement of the area by the Ropa river was linked to the repair of the significant damage caused by the great flood in 2010. Following the recent renovation of the town hall, part of the municipal administration (including the mayor's office) was moved to a modern office building in Załawie.

The protection of the cultural landscape and monuments of the town and municipality of Biecz is currently a strategic priority, included in the principles of the municipality's spatial development. The new "Strategy of Local Development of Biecz Municipality to 2025"²⁸¹ assumes the renovation, exposition and improved access to the historic assets of the municipality. Therefore, the "Renewal Programme for the Biecz Municipality for 2016–2023"²⁸² was adopted. Besides, the new document on "conditions and directions for spatial development of the Town and Municipality of Biecz",²⁸³ developed in 2016 and adopted in 2017, updates the extent of monument protection zones and regulations the protection of historic buildings.²⁸⁴ Without doubt, Biecz remains an outstanding monument of historical heritage in Poland.

²⁷⁹ Ibidem, p. 277; T. Ślowski, "O renowacji" (op. cit.), p. 283.

²⁸⁰ T. Ślowski, "O renowacji" (op. cit.), p. 187.

²⁸¹ Archiwum UMGB, *Uchwała nr XV/181/2016 Rady Miejskiej w Bieczu z 25 I 2016 r.*

²⁸² Archiwum UMGB, *Uchwała nr XXXIV/392/2017 Rady Miejskiej w Bieczu z 30 V 2017 r.*

²⁸³ Cf. fn. 273 (*Uchwała nr XXXVI/410/2017 Rady Miejskiej w Bieczu z 4 VIII 2017 r.*).

²⁸⁴ Archiwum UMGB, *Sprawozdanie z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Biecz za lata 2016–2017.*

WSKAZÓWKI BIBLIOGRAFICZNE | BIBLIOGRAPHY

Źródła opublikowane

- F. Bujak, *Materiały do historii miasta Biecz (1361–1632)*, Kraków 1914.
Katalog Fototeiki Instytutu Historii sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego: fotografie dzieł sztuki polskiej wykonane przed rokiem 1900, red. W. Walanus, Kraków 2019.
Najdawniejsza księga sądowa Bieczu, wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Prawniczej”, t. 5, Kraków 1897.
Rejestr dochodów ze starostwa bieckiego z l. 1508–1510, „Archiwum Komisji Prawniczej”, t. 1, k. 384–535.

Opracowania

- Atlas historyczny Polski. Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. II. Komentarze i indeksy, Warszawa 2008.
M. Bartuś, *50 lat Muzeum w Bieczu 1953–2003*, Biecz 2003.
J. Barut, *Biecz, studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, mps, PKZ Warszawa 1959, Archiwum Wojewódzkiego Małopolskiego Konserwatora Zabytków – Delegatury w Nowym Sączu (Archiwum WKZ).
J. Barut, S. Motyka, T. Ślawnicki, *Nad rzeką Ropą. Z dziejów Bieczu, Gorlic i okolicy*, cz. I, Kraków 1962.
Biecz. Studia historyczne, red. R. Kaleta, Wrocław 1963.
Biecz w dawnej grafice i fotografii, opr. G. i T. Ślawnicki, Biecz 2004.
Biecz w fotografii od końca XIX do początków XXI wieku, opr. G. Ślawnicka, W. Haberek, Biecz 2016.
J. Bogdanowski, *Mury miejskie w Bieczu. Wyniki badań architektonicznych przeprowadzonych w latach 1964–1966*, mps w Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu.
J. Bogdanowski, *Obwarowania miasta Bieczu*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN O. Kraków” 1975, VII–XII, s. 7–12.
E. Dworaczyński, *Biecz, rewitalizacja zabytkowego centrum miasta. Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego robót ziemnych w roku 2012*, mps 2012, Biecz–Tarnów, Archiwum WKZ.
Dzieje i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru franciszkanów OFM w Bieczu 1982–2005, red. S. Bommersbach, M. Bartuś, Biecz 2005.
J. T. Frazik, *Artystyczne związki późnogotyckich sklepień fary w Bieczu*, „Czasopismo Techniczne” 1966, R. 71, nr 5, s. 17–23.
R. Frazik, *Architektura późnogotyckiej fary w Bieczu*, „Rocznik Muzeów Województwa Rzeszowskiego” 1974, t. 3, s. 54–111.
R. Frazik, *Szpital gotycki w Bieczu. Sprawozdanie z badań terenowych*, mps, 1969, Kraków, Archiwum WKZ.
M. Gadocha, *Urzednicy miejscy Bieczu do roku 1772*, Białystok 2020.
I. Górny, *Miasto Biecz*, Kraków 2001.
W. Haberek, *Kolegiata Bożego Ciała w Bieczu*, Tuchów 2009.
J. Hoff, *Wygląd małych miast galicyjskich w XIX i na początku XX wieku*, [w:] *Rozwój przestrzenny miast galicyjskich położonych między Dunajcem a Sanem w okresie autonomii galicyjskiej. Materiały z sesji, Jasło 23–24 kwietnia 1999*, red. Z. Beiersdorf, A. Laskowski, Jasło 2001, s. 97–108.
F. Kiryk, *Zarys dziejów powiatu gorlickiego do roku 1945*, [w:] *Ziemia gorlicka*, Kraków 1965, s. 9–40.

- F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski w XIII–XVI w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985.
B. Krasnowolski, *Układ przestrzenny Bieczu w XIII i XIV wieku: kompozycja i analogie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2002, t. XLVII, s. 361–368.
B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze Ziemi Krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. I, II, Kraków.
B. Krasnowolski, *Urbanizacja Małopolski w dobie Bolesława Wstydlwego: kompozycje i programy układów lokacyjnych*, cz. II, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury PAN” 2006–2007, T. XXXVIII–XXXIX, s. 47–49.
B. Krasnowolski, *Między Wschodem a Zachodem. Studia nad historią i sztuką pogranicza polsko-łemkowskiego*, Toruń 2010.
B. Krasnowolski, *Przekształcenia urbanistyczne i architektoniczne Bieczu do 1914 roku*, [w:] *Cum gratia et amicitia. Studia z dziejów osadnictwa dedykowane Pani Profesor Marcie Młynarskiej-Kaletynowej z okazji 65-lecia działalności naukowej*, red. D. Adamska, K. Chrzan, A. Pankiewicz, Wrocław 2017, s. 327–337.
A. Kunysz, *Badania archeologiczne na terenie Bieczu w 1961 roku*, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego” [MSROA], 1961, s. 12–16.
A. Kunysz, Kwolek A., *Badania archeologiczne w roku 1963 na terenie podgrodzia i miasta lokacyjnego w Bieczu*, MSROA, 1968, s. 45–51.
J. Kurtyka, *Południowy odcinek granicy polsko-ruskiej we wczesnym średniowieczu (przed 1340) w świetle badań historycznych*, [w:] *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów 9–11 maja 1995*, red. M. Parczewski, Rzeszów, 1995, s. 183–204.
A. Kwolek, *Badania archeologiczne na terenie miasta Bieczu w roku 1964*, MSROA, 1964 s. 42–46.
A. Laskowski, *Biecki szpital św. Ducha w kontekście ruchu budowlanego w Bieczu i budownictwa szpitalnego Małopolski*, Kraków 1996.
L. Lenarczyk, *Materiały archeologiczne z Góry Zamkowej w Bieczu*, MSROA, 1984, s. 143–170.
W. Łuszczkiewicz, *Sprawozdanie z nycieczki naukowej w okolice Sącza i Bieczu w r. 1889*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 1891, t. V, s. II–VIII.
Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne, red. W. Michalus, S. Mołęda, S. Musiał, R. Reinfuss, T. Ślawnicki, Kraków 1968.
J. Pasiecznik, *Kościół i klasztor Franciszkanów-Reformatów w Bieczu (1624–1982)*, Kraków 1984.
K. Przybyłowicz, *Żydzi Bieczu. Historia i zagłada*, Tuchów 2015.
R. Rybarski, *Gospodarka miasta Bieczu w XVI i początkach XVII stulecia*, wyd. T. Ślawnicki, Tuchów 1998.
Studia i materiały do dziejów kościoła św. Anny i klasztoru Franciszkanów OFM w Bieczu, red. S. Bommersbach, M. Bartuś, Biecz 2005.
K. Szopa, *Dzieje parafii Bożego Ciała w Bieczu w latach 1805–1925*, Biecz 2008.
F. Sikora, *Biecz*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. I, z. 1, Kraków 1980, s. 72–82.
F. Sikora, *Biecz – gród, zamek i starostwo*, ibidem, s. 82–86.
F. Sikora, *Biecz – kasztelania*, ibidem, s. 86–87.
F. Sikora, *Biecz – ziemia i powiat*, ibidem, s. 87–88.
F. Sikora, *Bedlna*, ibidem, s. 33.

- T. Ślawski, *Biecz: szkice historyczne*, Biecz 2002.
- T. Ślawski, *Biecz i Gorlice. Ośrodki handlu winem od XIV w. do XVIII w.*, Biecz 2001.
- T. Ślawski, *Biecz i okolice*, Warszawa 1973.
- T. Ślawski, *Marcin Kromer: w 400 rocznicę śmierci*, Biecz 1989.
- T. Ślawski, *O renowacji i konserwacji zabytków w Bieczu*, Biecz 2006.
- T. Ślawski, *Produkcja i wymiana towarowa Bieczu w XVI i XVII wieku*, Przemyśl 1968.
- T. Ślawski, *Ratusz królewskiego miasta Bieczu: siedziba władz samorządowych na przestrzeni dziejów*, Biecz 2000.
- S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki*, „Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej” 1900, t. I, s. 242–245.
- B. Tondos, *Kamienica „dom Bieczy”*, Rynek 2, karta ewidencyjna, rkps, 1959, Archiwum WKZ.
- J. Tur, *Biecz, fortyfikacje miejskie*, karta ewidencyjna, mps, 1969, Archiwum WKZ.
- J. Tur, *Biecz, klasztor Reformatów*, karta ewidencyjna, mps, 1969, Archiwum WKZ.
- J. Tur, *Biecz, Opinia historyczno-urbanistyczna*, mps, 1969, Archiwum WKZ.
- J. Tur, *Biecz-Załawie, folwark wójtowski, karta ewidencyjna*, mps, 1969, Archiwum WKZ.
- J. Tur, *Fortyfikacje dawnego grodu przy klasztorze Reformatów*, mps, 1969, Archiwum WKZ.
- W. Urban, *Reformacja mieszczańska w dawnym powiecie bieckim*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1961, t. VI, s. 139–173.
- S. Walczy, *Zagadnienie obronności klasztoru reformatów w Bieczu*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk O. w Krakowie” 1969, I–VI, s. 303–307.
- S. Walczy, *Fortyfikacje konwentu Reformatów w Bieczu i biecki zespół obronny miasto – klasztor*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1970, T. IV, s. 217–228.
- B. Wolff, J. Łoziński, *Kamienica Marcina Kromera*, mps, 1955, Archiwum WKZ.

opracował/compiled by *Zdzisław Noga*

OPISY REPRODUKCJI

Reprodukowane plany i mapy zostały opisane według następującego schematu: tytuł nadany współcześnie, rok wykonania lub wydania, tytuł oryginalny, autor, technika wykonania, wymiary (podstawa × wysokość w cm); w opisach widoków podano wymiary pola odbitki, natomiast w nawiasie wymiar całkowity), skala, orientacja, geneza i zawartość, miejsce przechowywania oryginału i źródło reprodukcji, a także informacje o publikacji planu.

1. PLANY I MAPY

1.1. Biecz, plan katastralny (centrum, przerys), 1850

Skala 1:2880 przeskalowany do 1:2500. Obejmuje ówczesne miasto. Zaznaczono granice własności, zabudowa ze zróżnicowaniem na murowaną (kolor czerwony) i drewnianą (żółty), tereny zielone. Na plan naniesiono poziomicę.

Oryg.: Archiwum Państwowe w Przemyślu, Arch. Geod. 56/126/0/75M.

1.2. Biecz, plan katastralny, 1850

Litografia wielobarwna, papier, skala 1:2880 przeskalowany do 1:2500. Obejmuje ówczesne miasto.

Oryg.: Archiwum Państwowe w Przemyślu, Arch. Geod. 56/126/0/75M.

1.3. Biecz, plan katastralny, 1850

Stadt Biecz sammt Ortschaften Belna, Charta [Harta] und Przedmieście wyżne, litografia wielobarwna, papier, skala 1:2880, przeskalowany do 1:10 000.

Obejmuje obszar Biecza w granicach współczesnych, w tym ówczesne miasto, a także przedmieścia Belna, Harta, Przedmieście Wyżne i wieś Korczyna.

Oryg.: Archiwum Państwowe w Przemyślu, Arch. Geod. 56/126/0/75M.

1.4. Mapa topograficzna Galicji (tzw. mapa Miega), sekcja 68, 1779–1783

Tytułu oryginału brak, Friedrich von Mieg; rysunek kolorowy na papierze podklejonym płótnem, wymiary: 64 × 42, skala 1:28 800, podziałki brak, orientacja północna.

Na mapie oznaczono ukształtowanie terenu i obiekty topograficzne (rzeki, stawy, góry, lasy), zabudowę miasta i oko-

licznych osad, sieć ulic i dróg, mosty i przepusty, obiekty sakralne, młyny i inne obiekty przemysłowe, folwarki, karczmy (w.h.), krzyże przydrożne. Podpisano nazwami własnymi miejscowości, przysiółki, rzeki i niektóre góry. Oznaczono Przedmieście Harta i Belna, folwark Załawie oraz klasztor Franciszkanów (Fr.: Kl.).

Oryg.: Staatsarchiv Wien, Kartensammlung, sygn. BIXa 390.

Publ.: *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783*, T. 3, cz. B, wyd. W. Bukowski, B. Dybaś, Z. Noga, Kraków 2015.

1.5. Mapa topograficzna Galicji (I zdjęcie franciszkańskie Galicji), sekcja 9, 1860–1864

Tytułu oryginału brak, autor nieznan; rysunek kolorowy na papierze podklejonym płótnem, wymiary: 63,4 × 43,5, skala 1:28 800, podziałki brak, orientacja północna.

Na mapie oznaczono ukształtowanie terenu, obiekty topograficzne i hydrografię, w tym rozlewiska rzeki Ropy oraz stawy, a także zabudowę miasta i okolicznych osad, sieć ulic i dróg, w tym gościniec karpacki, obiekty sakralne, młyny i folwarki. Podpisano nazwami własnymi Przedmieście Harta (*Carta*), folwark Załawie, Belna, Przedmieście Niżne, a także rzekę Ropę (*Ropa Fl(uß)*) i jej dopływ potok Libuszanka (*Libuszanka B(acl)*).

Oryg.: Staatsarchiv Wien, Kartensammlung, sygn. BIXa 387.

1.6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Biecza, 1975

Rysunek kolorowy na papierze podklejonym płótnem, skala 1:5000, wymiary: 138,2 × 117,4.

Opr.: W. Knaga, L. Łukasik, S. Forczek, Wojewódzka Pracownia Urbanistyczna w Rzeszowie, Aktualizowany w 1981, perspektywiczny do 1990.

Oryg.: Urząd Miasta i Gminy Biecz.

1.7. Kierunki zagospodarowania przestrzennego Gminy Biecz, 2017

Skala 1:10 000.

Oryg.: Urząd Miasta i Gminy Biecz.

1.8. Mapa topograficzna Biecza i okolic, 2003

Skala 1:10 000, (układ 1992), arkusze: M-34-79-C-d-2; M-34-79-D-c-1.

Oryg.: Główny Urząd Geodezji i Kartografii (GUGiK).

2. WIDOKI I PANORAMY

Widoki i panoramy zostały opisane według następującego schematu: tytuł nadany współcześnie i rok powstania, tytuł oryginalny, autor, technika wykonania, wymiary w cm (wysokość × szerokość), geneza i zawartość, miejsce przechowywania oryginału, źródło reprodukcji. Większość dawnych widoków została opublikowana: S. Tomkowicz, *Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej. Powiat gorlicki*, [w:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, T. 1, 1900 [dalej: S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki*]; G. i T. Ślawscy, *Biecz w dawnej grafice i fotografii*, Biecz 2001 [dalej: G. T. Ślawscy, *Biecz*]; *Katalog Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego: fotografie dzieł sztuki polskiej wykonane przed rokiem 1900*, wyd. W. Walanus, Kraków 2019, s. 67, nr 25; <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/6725/> [dalej: W. Walanus, *Katalog Fototeki IHS UJ*].

2.1. Biecz, panorama od południa, początek XVII w.

Biecz, rytował Jacob Hoefnagel [Hufnagel], zapewne według rysunku własnego wykonanego w 1604/1609 na podstawie rysunku z natury, miedzioryt kolorowany, papier, wymiary: 14 × 44.

Miasto otoczone murem wzmocnionym basztami, z kościołem parafialnym (3. *Ecclesia Corporis Christi*), dzwonnica (2. *Tinbinabulum*) i kaplicą św. Barbary (1. *Templum S. Barb.*) w zespole kościelnym, rynkiem z ratuszem, kościołem szpitalnym Św. Ducha (4. *Ecclesia S. Spiritus*) i śródmiejską siedzibą wójtowską (5. *Curia*). Wśród schematycznie zaznaczonych domów o dyspozycji szczytowej wyróżniają się kamienice zwieńczone attykami: Barianów-Rokickich (dziś ul. Węgierska 38) i Wilhelma Wajdoltha przy północnym narożniku wschodniej pierzei Rynku (dziś nieistniejąca). Na pierwszym planie, pomiędzy rzeką Ropą a młynówką, siedziba wójtowska (7. *Advocatio*) i stawy; po lewej, na wzgórzach, kościół św. Piotra i Pawła, figura przydrożna i szubienica, po prawej zamek starościński (6. *Castrum*).

Oryg.: Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu, nr inw.: AH/986; Muzeum Okręgowe w Sandomierzu, nr inw.: MS-1838/s.

Publ.: G. Braun, F. Hogenberg, *Civitates Orbis terrarum*, t. 6: *Theatri Praecipuarum Totius Mundi Urbium Liber Sextus Anno MDCXVIII, in folio 50, editio Antonius Hierat et Abrahamus Hogenberg, Coloniae Agrippianae: sumptibus auctorum 1618; Atlas historyczny ziem polskich*, T. V: *Małopolska*, z. 2: *Sandomierz*, red. Z. Noga, Sandomierz–Kraków, II.2.1; 2014; G. i T. Ślawscy, *Biecz w dawnej grafice*, s. 15.

2.2. Biecz, od południa, 1. ćwierć XVII w.

Biecz in Polen, miedzioryt kolorowany, papier, lustrzane odbicie widoku miasta, wzorowane na wedyce J. Hoefnagla (zob. nr 1), wymiary: 18,6 × 26,4. Nie ma wartości dokumentalnej, widok Biecza stanowi tło do sentencji łacińskiej *Nec tarde nimis, nec nimis celeriter* (ani zbyt opieszale ani zbyt szybko). Z nią są związane umieszczone na pierwszym planie symbole: opleciony wokół kotwicy delfin i orzeł ze ślimakiem. Pod widokiem dwuwiersz łaciński i czterowiersz niemiecki stanowiące objaśnienia sentencji.

Oryg.: Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu, nr inw.: AH/3641.

Publ.: E. Kieser, D. Meissner, *Sciografia Cosmica*, Nürnberg 1638; G. i T. Ślawscy, *Biecz*, s. 17.

2.3. Biecz, panorama od południa, 1659

Biecz, miedzioryt J. Jansona, wzorowany na dziele J. Hoefnagla (zob. nr 1), wymiary: 11,2 × 13,5. Nie zawiera istotnych różnic w stosunku do pierwowzoru.

Oryg.: Andrea Cellarius, *Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae, omniumquae regionum juri polonico subjectarum novissima descriptio*, Amstelodami 1659, apud Regidium Jansonyum Valckenir, Biblioteka Jagiellońska, nr. inw.: 29810/I, 390289/I Mag.St. Dr. Publ.: S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki*, s. 172; G. i T. Ślawscy, *Biecz*, s. 18.

2.4. Biecz od południowego zachodu, ok. 1837

Biecz w obwodzie Jasielskim/in Jasloer Kreise, rys. Adam Gorczyński, litografia, papier, wymiary: 23,3 × 30.

Na pierwszym planie po lewej stoki Góry Zamkowej, w głębi, ponad skarpią doliny Ropy, kościół parafialny z dzwonnica i dom Barianów-Rokickich z basztą, w głębi zabudowa miejska z wieżą ratuszową.

Repr.: „Przyjaciół Ludu”, R. 3, nr 44, 6.05.1837; *Galicja w obrazach*, wyd. P. Piller, z. 12, Lwów 1838.

Publ.: G. i T. Ślawscy, *Biecz*, s. 21; <https://polona.pl/item/galicja-w-obrazach-czyli-galerya-litografowanych-widokow-okolic-i-najznakomitszych,MjUxMzE1/102/#item>.

2.5. Biecz, widok od południowego zachodu, ok. 1880

Biecz nad rzeką Ropą, rys. Napoleon Orda, litografia, papier, wymiary: 29 × 41,5.

Na pierwszym planie po lewej dzwonnica i kościół parafialny, po prawej kamienica Barianów-Rokickich i baszta murów miejskich, w głębi wieża ratuszowa.

Repr.: *Album widoków historycznych Polski poświęcony rodakom*. Ser. VI: *Album widoków przedstawiających miejsca Królestwa, Galicyi i Ziemi Krakowskiej zrysowane z natury przez Napoleona Orde*, Warszawa 1880.

Publ.: G. i T. Ślawscy, *Biecz*, s. 27.

2.6. Biecz, kolegiata Bożego Ciała, widok od południowego zachodu, 1865–1866

Fot. nieznan, odbitka albuminowa, wymiary: 15,3 × 20,8.

Oryg.: Fototeka Instytutu Historii Sztuki UJ, P 000296.

Publ.: W. Walanus, *Katalog Fototeki IHS UJ*, s. 68, nr 26.

2.7. Biecz, widok ogólny miasta od południowego zachodu, przed 1883

Fot. nieznan, odbitka albuminowa, wymiary: 14,4 × 18,6.

Oryg.: Fototeka Instytutu Historii Sztuki UJ, P 000295; d. nr inw. GHS: 5848

Publ.: F. Bujak, *Materyały do historii miasta Biecza*, Cz. 1 (1361–1574), [w:] *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce*, T. 7, 1902, il. 3; W. Walanus, *Katalog Fototeki IHS UJ*, s. 67 nr 25.

2.8. Biecz, kolegiata Bożego Ciała, widok od południowego zachodu, przed 1892

Fot. S. Tomkowicz, odbitka albuminowa, na kartonie, wtórnie przyciętym i naklejonym na tekturę, wymiary: 6,5 × 8,8.

Oryg.: Fototeka Instytutu Historii Sztuki UJ, P 000297; negatyw: MNK, nr inw. MNK XX-k-1135.

W. Walanus, *Katalog Fototeki IHS UJ*, s. 68, nr 27.

2.9. Biecz, wieża ratuszowa, przed 1895

Fot. Stanisław Tomkowicz, odbitka albuminowa, wymiary: 7,1 × 10,4.

Oryg.: Fototeka Instytutu Historii Sztuki UJ, P 000384; negatyw: MNK, nr inw. MNK XX-k-1134.

Publ.: W. Walanus, *Katalog Fototeki IHS UJ*, s. 75, nr 61.

2.10. Biecz, kolegiata Bożego Ciała, widok od południowego zachodu, 1894–1900

Fot. Apolinary Kotowicz, odbitka kolodionowa, wymiary: 11,9 × 16,7.

Oryg.: ANK, 29/560/14; Fototeka Instytutu Historii Sztuki UJ, sygn. P 000298.

Publ.: S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki*, s. 176; G. i T. Ślawnscy, *Biecz*, s. 69; W. Walanus, *Katalog Fototeki IHS UJ*, s. 68, nr 28.

2.11. Biecz, ratusz, 1894–1900

Fot. Stanisław Tomkowicz, odbitka albuminowa, wymiary: 12 × 16,6.

Oryg.: Fototeka Instytutu Historii Sztuki UJ, P 000380; negatyw: MNK, nr inw. MNK XX-k-723.

Publ.: S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki*, s. 236; W. Walanus, *Katalog Fototeki IHS UJ*, s. 75, nr 60.

2.12. Biecz widok miasta od od południowego zachodu, 1894/1900

Fot. Stanisław Tomkowicz, odbitka kolodionowa, wymiary: 12,2 × 16,6.

Oryg. Fototeka Instytutu Sztuki UJ, P 000294.

Publ.: S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki*, s. 169; W. Walanus, *Katalog Fototeki IHS UJ*, s. 67, nr 24.

2.13. Biecz, widok od południowego zachodu, 1896

Fot. Natan Krieger, na zlecenie Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej, wymiary: 12,7 × 16,5.

Po lewej kościół parafialny z dzwonnica, po prawej kamienica Barianów-Rokickich z basztą, w głębi zabudowa miasta z wieżą ratuszową.

Kliska szklana: Muzeum Krakowa, nr. inw.: MHK-1683-K.

Publ.: G. i T. Ślawnscy, *Biecz*, s. 51.

2.14. Biecz, Kościół Bożego Ciała, ok. 1920

Fot. nieznany, negatyw.

Oryg.: Muzeum Krakowa, nr. inw.: 8507/N/8.

2.15. Kościół parafialny i dzwonnica w Bieczu, ok. 1930

Fot. Stanisław Kolowca, odbitka fotograficzna.

Oryg.: Muzeum Krakowa, nr. inw.: Fs13132/IX.

2.16. Biecz, widok z lotu ptaka, 2015

Fot. Piotr Sekuła.

2.17. Biecz, widok z lotu ptaka, 2015

Fot. Piotr Sekuła.

2.18. Biecz, 2019

Ortofotomapa, skala 1 : 2500. Arkusze: M-34-79-C-d-2-2; M-34-79-D-c-1-1; aktualność: 2019/08/24; rozdzielczość: 0.25. Arkusze: M-34-79-C-d-2-4; M-34-79-D-c-1-3; aktualność: 2019/08/26; rozdzielczość: 0.25.

Oryg.: Główny Urząd Geodezji i Kartografii (GUGiK), Państwowy Zasób Geodezyjny i Kartograficzny (PZGiK) (serwis: www.geoport.gov.pl).

DESCRIPTION OF THE REPRODUCTIONS

Reproduced plans and maps are characterised according to the following scheme: contemporary title, year of creation or publication, original title, author, technique, dimensions (length × height in cm; in descriptions of views, the dimensions of the print field are followed by the total dimensions given in brackets), scale, orientation, origin and contents, place of storage of the original, source of reproduction, as well as information about the publication of the plan.

I. PLANS AND MAPS

1.1. Biecz, Cadastral plan, 1850

Redraw, scale 1:2,880, rescaled to 1:2,500. It encompasses the then town. Property boundaries are marked; brick buildings are marked red, wooden – yellow, green areas are included. Contour lines have been added to the plan.

Original: State Archives in Przemyśl, Arch. Geod. 56/126/0/75M.

1.2. Biecz, cadastral plan, 1850

Multi-coloured lithograph, paper, scale 1:2,880, rescaled to 1:2,500. It encompasses the then town.

Original: State Archives in Przemyśl, Arch. Geod. 56/126/0/75M.

1.3. Biecz, plan katastralny, 1850

Stadt Biecz sammt Ortschaften Belna, Charta [Harta] und Przedmieście nyszne. Multi-coloured lithograph, paper, scale 1:2,880, rescaled to 1:10,000.

Showing the territory of Biecz in the then boundaries, including the main town and suburbs: Belna, Harta, Wyzne and village Korczynna.

Original: State Archives in Przemyśl, Arch. Geod. 56/126/0/75M.

1.4. Topographic map of Galicia (so-called Mieg's map), section 68, 1779–1783

No original title, Friedrich von Mieg; colourful drawing on canvas-backed paper, dimensions: 64 × 42, scale 1:28,800, no scale bar, oriented northwards.

Showing terrain and topographical objects (ri and village vers, ponds, mountains, forests), town buildings and surrounding settlements, street network, roads, bridges, culverts, sacral buildings, mills and other industrial objects,

manors, inns (w.h.), wayside crosses. Towns and villages, hamlets, rivers and some mountains are named. Harta and Belna suburbs, Zalawie manor and Franciscan Monastery are marked. (Fr: Kl:).

Original: Staatsarchiv Wien, Kartensammlung, ref. no. BIXa 390.

Publ.: *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783*, Vol. 3, part B, publ. by W. Bukowski, B. Dybaś, Z. Noga, Kraków 2015.

1.5. Topographic map of Galicia (the first land survey of Galicia during the reign of Francis Joseph I), section 9, 1860–1864

No original title, unknown author; colourful drawing on canvas-backed paper, dimensions: 63.4 × 43.5, scale 1:28,800, no scale bar, oriented northwards.

Showing terrain, topographical and hydrographical objects, including the Ropa river backwaters and ponds, as well as town buildings and surrounding settlements, street and road network, including Carpathian highway, sacral objects, mills and manors. Harta (*Carta*), Belna and Niżne suburbs, Zalawie manor, the Ropa River (*Ropa Fl(uß)*) and its tributary, Libuszanka creek (*Libuszanka B(ach)*) are marked.

Original: Staatsarchiv Wien, Kartensammlung, ref. no. BIXa 387.

1.6. Land use plan of Biecz, 1975

Colour drawing on canvas-backed paper, scale 1:5,000, dimensions: 138.2 × 117.4.

Prepared by W. Knaga, L. Łukasik, S. Forczek, Provincial Urban Planning Studio in Rzeszów, Updated in 1981, prospective to 1990.

Original: Biecz City and Municipality Office.

1.7. Directions of land development of Biecz Municipality, 2017

Scale 1:10,000.

Original: Biecz City and Municipality Office.

1.8. Topographic map of Biecz and surrounding area, 2003

Scale 1:10,000, (coordinate system 1992), sheets: M-34-79-C-d-2; M-34-79-D-c-1.

Original: Head Office of Land Surveying and Cartography.

II. VIEWS AND PANORAMAS

The views and panoramas are characterised according to the following scheme: contemporary title, year of creation, original title, author, technique, dimensions (height × width), origin and contents, place of storage of the original, source of reproduction. The majority of views have been published: S. Tomkowicz, *Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej. Powiat gorlicki*, [in:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, Vol. 1, 1900 [hereinafter S. Tomkowicz, “Powiat gorlicki”]; G. and T. Ślawnscy, “Biecz w dawnej grafice i fotografii”, *Biecz* 2001 [hereinafter G. and T. Ślawnscy, “Biecz”]; “Katalog Fototeki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego: fotografie dzieł sztuki polskiej wykonane przed rokiem 1900”, published by W. Walanus, Kraków 2019, p. 67 no. 25; <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/6725/> [hereinafter W. Walanus, “Katalog Fototeki IHS UJ”].

2.1. Panorama of Biecz from the south, early 17th c.

Biecz, engraved by Jacob Hoefnagel [Hufnagel], probably according to his drawing made in 1604/1609 on the basis of a drawing from nature, coloured copperplate engraving, paper, dimensions: 14 × 44.

The town surrounded by a wall reinforced with towers, with a parish church (3. *Ecclesia Corporis Christi*), belfry (2. *Tinbinabulum*) and St. Barbara’s Chapel (1. *Templum S. Barb.*) in the church complex, a market square with a town hall, the Holy Spirit Hospital Church (4. *Ecclesia S. Spiritus*), and wójt’s residence in the town centre (5. *Curia*). Among schematically marked front-gabled houses two brick buildings topped with attics are standing out: Barian-Rokicki’s (today 38 Węgierska street) and Wilhelm Wajdolph’s at the northern corner of the eastern frontage of the Market Square (non-existent today). In the foreground, between the Ropa River and the mill, the residence of wójt (7. *Advocatio*) and ponds are depicted; to the left, upon the hills – SS Peter and Paul’s church, a wayside cross and gallows, to the right – the starost’s castle (6. *Castrum*).

Original: Museum of Biecz Land in Biecz, ref. no.: AH/986; District Museum in Sandomierz, ref. no.: MS-1838/s.

Publ.: G. Braun, F. Hogenberg, *Civitates Orbis terrarum*, vol. 6: *Theatri Praecipuarum Totius Mundi Urbium Liber Sextus Anno MDCXVIII, in folio 50, editio Antonius Hierat et Abrahamus Hoghenberg, Coloniae Agrippinae: sumptibus auctorum 1618; Atlas historyczny ziem polskich*, Vol. V: *Małopolska*, Book 2: *Sandomierz*, ed. Z. Noga, Sandomierz–Kraków, II.2.1; 2014; G. and T. Ślawnscy, “Biecz w dawnej grafice”, p. 15.

2.2. Biecz seen from the south, 1st quarter of the 17th c.

Biecz in Polen, mirror image of the town view, modelled on a veduta by J. Hoefnagel (see no. 1), coloured copperplate engraving, paper, dimensions: 18.6 × 26.4. No documentary value, the view of Biecz is a background to the Latin motto *Nec tarde nimis, nec nimis celeriter* (“neither too slow nor too fast”). The symbols in the foreground refer to it: a dolphin woven around the anchor and an eagle with a snail. Under the view there are a Latin couplet and a German quatrain, explaining the motto.

Original: Museum of Biecz Land in Biecz, ref. no.: AH/3641.

Publ.: E. Kieser, D. Meissner, “Sciografia Cosmica”, Nürnberg 1638; G. and T. Ślawnscy, “Biecz”, p. 17.

2.3. Panorama of Biecz from the south, 1659

Biecz, copperplate engraving by J. Janson, modelled on the art of J. Hoefnagel (see no. 1), dimensions: 11.2 × 13.5. There are no significant differences when compared to the original.

Original: Andrea Cellarius, *Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae, omniumque regionum juri polonico subjectarum novissima descriptio*, Amstelodami 1659, apud Regidium Jansonyum Valckenir, Jagiellonian Library, ref. no. 29810/I, 390289/I Mag. St. Dr.

Publ.: S. Tomkowicz, “Powiat gorlicki”, p. 172; G. and T. Ślawnscy, *Biecz*, p. 18.

2.4. Biecz seen from the south-west, ca. 1837

Biecz in Jasło District/in Jasloer Kreis, drawn by Adam Gorczyński, lithograph, paper, dimensions: 23.3 × 30.

In the foreground, to the left, the slopes of the Castle Hill; in the background, above the slope of the Ropa valley, the parish church with a belfry and the house of the Barian-Rokicki family with a tower; in the background, urban buildings with a town hall tower.

Repr.: *Przyjacieł Ludu*, Yb. 3, no. 44, 6.05.1837; “Galicja w obrazach”, publ. by P. Piller, fasc. 12, Lwów 1838.

Publ.: G. and T. Ślawnscy, “Biecz”, p. 21; <https://polona.pl/item/galicja-w-obrazach-czyli-galerya-litografowanych-widokow-okolic-i-najznakomitszych,MjUxMzE1/102/#item>.

2.5. View of Biecz from the south-west, ca. 1880

Biecz on the Ropa river, drawn by Napoleon Orda, lithograph, paper, dimensions: 29 × 41.5.

In the foreground, on the left, there is a belfry and a parish church, on the right, a tenement house of the Barian-Rokicki family and a tower of the town walls; in the background, a town hall tower.

Repr.: *Album widoków historycznych Polski poświęcony rodakom. Ser. VI: Album widoków przedstawiających miejsca Królestwa, Galicji i Ziemi Krakowskiej zrysowane z natury przez Napoleona Orde*, Warszawa 1880.

Publ. by: G. and T. Ślawnscy, “Biecz”, p. 27.

2.6. Biecz, Corpus Christi Collegiate Church, view from the south-west, 1865–1866

Unknown photographer, albumen print, dimensions: 15.3 × 20.8.

Original: Photo archives of the Institute of Art History of the Jagiellonian University, P 000296.

Publ.: W. Walanus, “Katalog Fototeki IHS UJ”, p. 68, no. 26.

2.7. Biecz, general view of the town from the south-west, before 1883

Unknown photographer, albumen print, dimensions: 14.4 × 18.6.

Original: Photo archives of the Institute of Art History of the Jagiellonian University, P 000295; former ref. no. GHS: 5848.

Publ.: F. Bujak, “Materyaly do historyi miasta Bieczy”, Cz. 1: (1361–1574), [in:] *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce*, Vol. 7, 1902, fig. 3; W. Walanus, “Katalog Fototeki IHS UJ”, p. 67, no. 25.

- 2.8. Biecz, Corpus Christi Collegiate Church, view from the south-west, before 1892**
 Photographed by Stanisław Tomkowicz, albumen print, on a cardboard box, re-cut and glued to cardboard, dimensions: 6.5 × 8.8.
 Original: Photo archive of the Institute of Art History of the Jagiellonian University, P 000297; negative: MNK, ref. no. MNK XX-k-1135.
 Publ.: W. Walanus, "Katalog Fototeki IHS UJ", p. 68, no. 27.
- 2.9. Biecz, town hall tower, before 1895**
 Photographed by Stanisław Tomkowicz, albumen print, dimensions: 7.1 × 10.4.
 Original: Photo archives of the Institute of Art History of the Jagiellonian University, P 000384; negative: MNK, ref. no. MNK XX-k-1134.
 W. Walanus, "Katalog Fototeki IHS UJ", p. 75, no. 61.
- 2.10. Biecz, Corpus Christi Collegiate Church, view from the south-west, 1894–1900**
 Photographed by Apolinary Kotowicz, collodion print, dimensions: 11.9 × 16.7.
 Original: ANK, 29/560/14; Photo archives of the Institute of Art History of the Jagiellonian University, ref. no. P 000298.
 Publ.: S. Tomkowicz, "Powiat gorlicki", p. 176; G. and T. Ślawscy, p. 69; W. Walanus, "Katalog Fototeki IHS UJ", p. 68, no. 28.
- 2.11. Biecz, town hall, 1894–1900**
 Photographed by Stanisław Tomkowicz, albumen print, dimensions: 12 × 16.6.
 Original: Photo archives of the Institute of Art History of the Jagiellonian University, P 000380; negative: MNK, ref. no. MNK XX-k-723.
 Publ.: S. Tomkowicz, "Powiat gorlicki", p. 236; W. Walanus, "Katalog Fototeki IHS UJ", p. 75, no. 60.
- 2.12. View of Biecz from the south-west, 1894/1900**
 Photographed by Stanisław Tomkowicz, collodion print, dimensions: 12.2 × 16.6.
 Original: Photo archives of the Institute of Art History of the Jagiellonian University, P 000294.
 Publ.: S. Tomkowicz, "Powiat gorlicki", p. 169; W. Walanus, "Katalog Fototeki IHS UJ", p. 67, no. 24.
- 2.13. View of Biecz from the south-west, 1896**
 Photographed by Natan Krieger, commissioned by the Group of Conservators of Western Galicia, dimensions: 12.7 × 16.5.
 To the left, the parish church with a belfry; to the right, a brick house of the Barian-Rokicki family with a tower; in the background, urban buildings with a town hall tower.
 Glass film: Cracow Museum, ref. no.: MHK-1683-K.
 Published by: G., T. Ślawscy, "Biecz", p. 51.
- 2.14. Biecz, Corpus Christi Church, ca. 1920**
 Unknown photographer, negative.
 Original: Cracow Museum, ref. no. 8507/N/8.
- 2.15. Parish church and belfry in Biecz, ca. 1930**
 Photographed by Stanisław Kolowca, photographic print.
 Original: Cracow Museum, ref. no. Fs13132/IX.
- 2.16. Biecz, bird's eye view, 2015**
 Photographed by Piotr Sekuła.
- 2.17. Biecz, bird's eye view, 2015**
 Photographed by Piotr Sekuła.
- 2.18. Biecz, 2019**
 Orthophotomap, scale 1 : 2,500. Sheets: M-34-79-C-d-2-2; M-34-79-D-c-1-1. Time liness: 2019/08/24. Resolution: 0.25. Arkusze: M-34-79-C-d-2-4; M-34-79-D-c-1-3; aktualność: 2019/08/26; rozdzielczość: 0.25.
 Original: Head Office of Land Surveying and Cartography National Geodetic and Cartographic Resource.

